magazin istoric

ANUL VIII Nr. 3 (84) MARTIE 1974

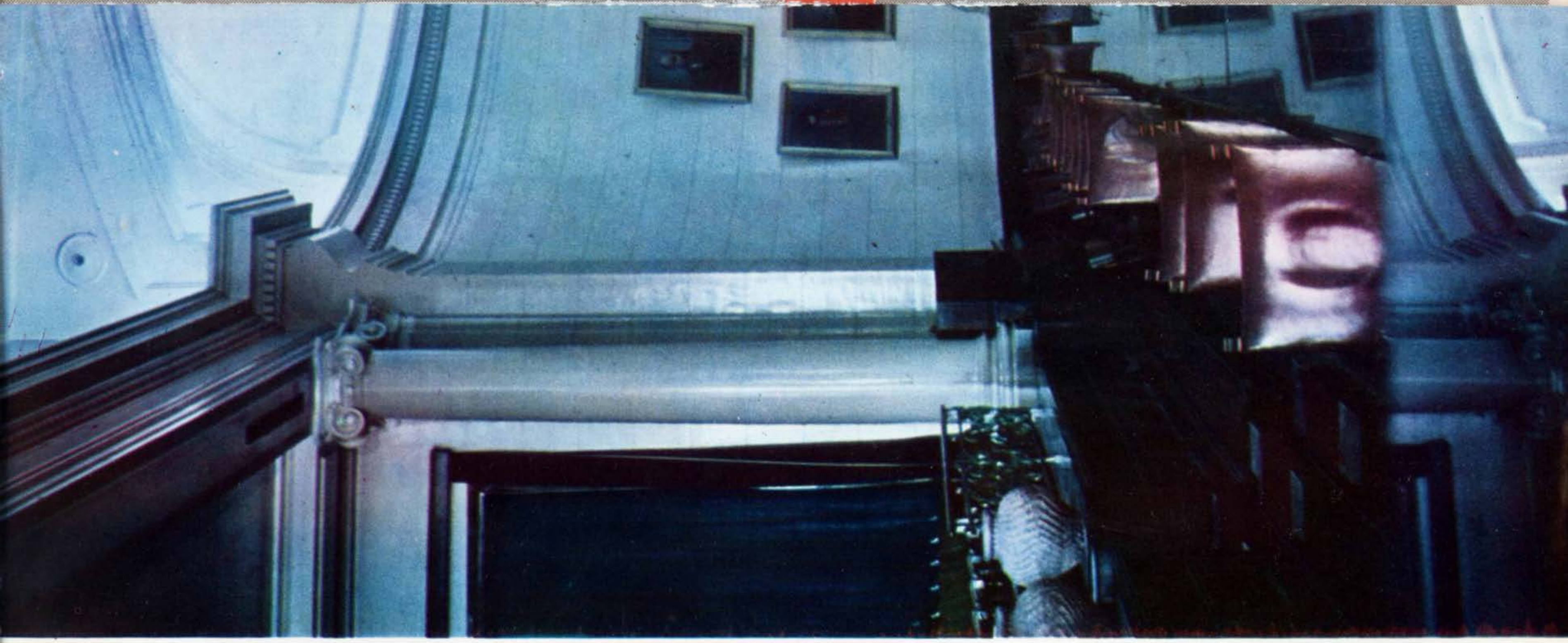

ACADEMIA ROMANA

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VIII - Nr. 3 (84)

martie 1974

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

① Călăreţi munteni din sec. XVII. Imagini de pe fragmente de teracotă, descoperite la Curtea Veche şi aflate în colecţiile Muzeului de Istorie al Municipiului Bucureşti **(Neaşteptatul sfîrşit al unei mari campanii,** p. 13)

② Doi străluciţi înaintaşi ai vieţii academice româneşti: Gh. Barițiu şi Al. Papiu-Ilarian (portretele fac parte din colecţiile Academiei R. S. România); la mijloc: emblema Academiei; dreapta: sala de şedinţe **(Istorici în aula Academiei Române,** p. 55)

③ Gheorghe Rákóczi II — unul din iscusiţii conducători ai luptei antiotomane. Desen aflat la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S. România **(Neaşteptatul sfîrşit al unei mari campanii,** p. 13)

④ Mărturii despre voievodul a cărui legendă a înfruntat veacurile: chipul lui Vlad Tepeş sculptat în lemn şi casa din Sighişoara în care, potrivit tradiţiei, ar fi locuit Vlad Dracul **(Viteazul şi temutul Vlad Ţepeş,** p. 2)

SUMAR

Viteazul şi temutul Vlad Ţepeş: CONST. C. GIURESCU 2

1657-1662 — Neaşteptatul sfîrşit al unei mari campanii: CRISTINA ANTONMANEA, SERGIU IOSIPESCU 13

Adamclisi — o victorie scump plătită: RADU VULPE 19

„Înainte pentru o Românie liberă şi democratică!": N. AJITĂRIŢEI, I. DRAGOMIRESCU, V. ŞIMANDAN 24

George Enescu în apărarea demnităţii umane: T. PINTEAN 43

Un ducat pentru o familie: CĂTĂLINA DIACONESCU 44

Aşa s-a născut Royal Society: DAVID MARTIN 52

Istorici în aula Academiei Române: ŞTEFAN S. GOROVEI 55

Bătălia pentru Rostov: A. I. ERIOMENKO 60

Intelectuali români antifascişti. Dante D. Gherman: MIRCEA BĂLTESCU, MIRCEA GHERMAN 67

Din anii luptei ilegale. „N-aveţi o batistă roşie?": ELISABETA IONIŢĂ 70

Cea mai absurdă copilărie: AISIN GIORRO PU YI 72

Memorii de război: D. EISENHOWER 84

Adevărata istorie a lui d' Artagnan: L. AGUADO 93

● **Zîmbete din cronici... 37** ● **Cărţi sosite la redacţie...51** ● **Poşta** Magazin istoric...98

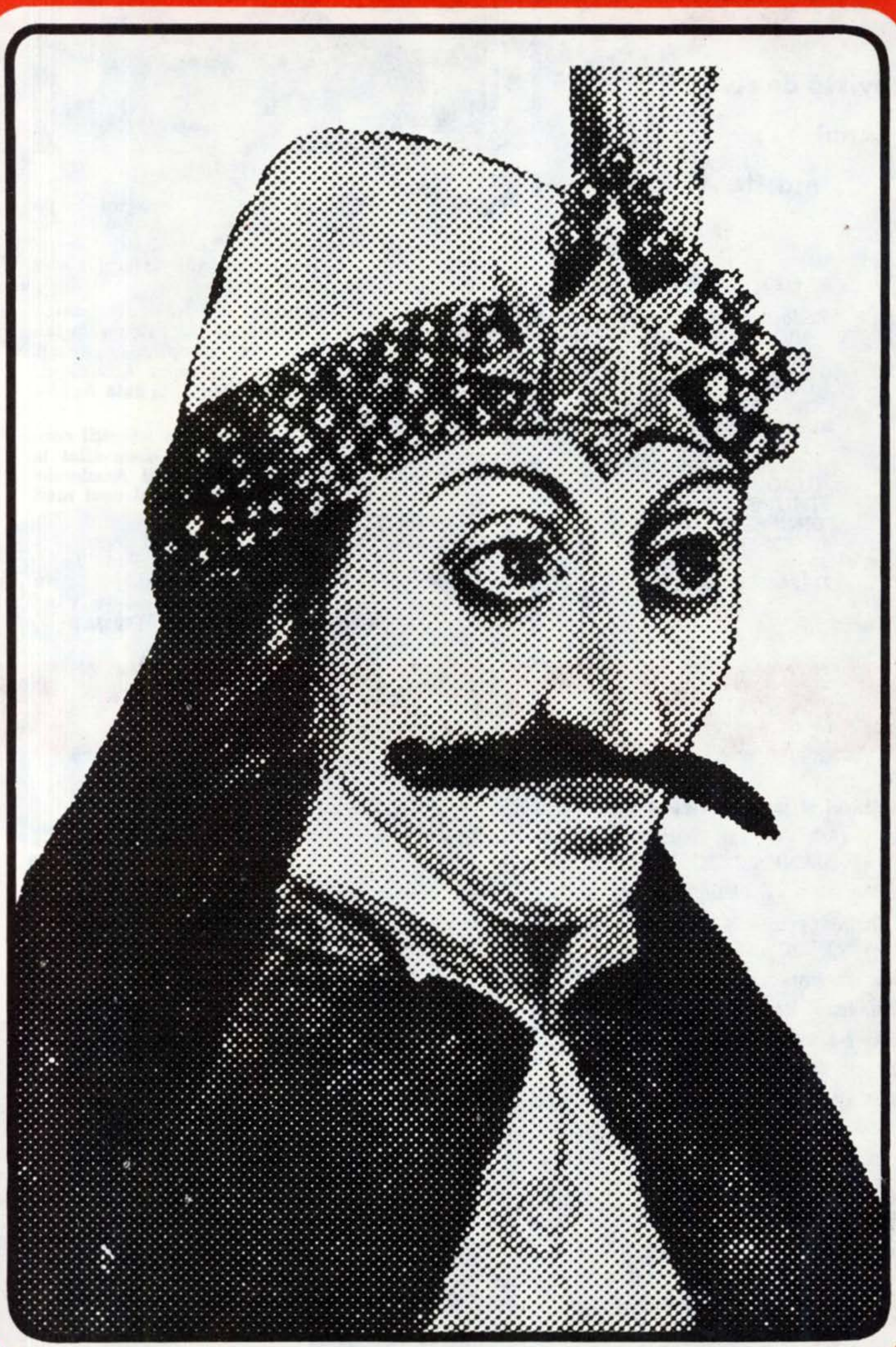

VITEAZUL ŞI TEMUTUL VLAD ŢEPEŞ

CONST. C. GIURESCU

● O legendă şi peste 400 filme ● Aspru, dar drept ● Cuceritorul Constantinopolului încearcă un viclesug ● Mînia lui Mateiaş şi scrisorile falsificate ● „Casa unui mare stăpînitor" ● Prima menţiune documentară despre „Cetatea Bucureşti" ● O poreclă meritată şi un nume ce dăinuie peste veacuri

Vlad Ţepeş* este unul dintre voievozii români care, prin personalitatea şi faptele sale, a atras, într-un grad deosebit, atenţia nu numai a contemporanilor, dar şi a istoriografiei şi a literaturii din vremea noastră. Încă pe cînd era în viaţă, s-a răspîndit în lumea germană o povestire despre el; pînă la finele secolului XV, această povestire s-a tipărit de cinci ori, constituind, aşadar, tot atîtea incunabule; **în acelaşi răstimp, şi anume în anul 1486, s-a alcătuit şi o povestire în limba rusă, care apoi s-a difuzat în mediul rusesc. Istoriografia modernă românească s-a ocupat îndeaproape de acest voievod, emiţînd asupra lui judecăţi contradictorii: unii istorici au văzut în el un erou, luptînd pentru independenţa ţării sale şi pentru creştinătate, precum şi un asigurator al ordinii interne, alţii, dimpotrivă, au crezut că sîntem în faţa cazului unui om bolnav, care chinuia şi ucidea din sadism.**

Literaţii moderni au fost şi ei impresionaţi de această puternică personalitate. Marele poet Mihail Eminescu a văzut în Vlad Ţepeş tipul voievodului aspru dar drept, care nu iubeşte minciuna, falsitatea şi lenea, al justiţiarului dorit de mulţime. Iar scriitorul american Bram Stoker a alcătuit un întreg roman publicat în 1897, inspirîndu-se, în ce priveşte personajul central, din figura acestui voievod, titlul romanului — **Dracula** — fiind chiar numele popular pe care i-l dădea voievodului poporul din Muntenia şi adoptat în cele din urmă de Ţepeş însuşi. Romanul lui Stoker cuprinde, ca orice roman, o serie de fapte imaginare; cea mai importantă dintre ele este transformarea lui Dracula într-un vampir, transformare care, bineînţeles, n-are nici un temei.

Credinţa — mai exact superstiţia — populară despre vampiri a avut un caracter general european, ea întîlnindu-se, în evul mediu, în toate ţările continentului, din Peninsula Balcanică pînă în cea Iberică, din Italia pînă în Rusia. Dar tocmai fiindcă cuprinde această superstiţie sîngeroasă şi înfiorătoare, romanul lui Bram Stoker s-a bucurat de o largă difuzare, fiind nu numai reeditat de numeroase ori, dar şi tradus în mai multe rînduri în diferite limbi. Romanul a inspirat piese de teatru, apoi filme care au rulat în multe ţări (pînă în prezent, legenda lui Dracula a fost tălmăcită în peste 400 filme

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 6/1970.

pentru marele și micul ecran), în sfîrșit tot felul de articole și lucrări. Pînă și ultima lucrare, de caracter istoric totuși — nu de fabulație, ca a lui Stoker — **In search of Dracula** („În căutarea lui Dracula") scrisă de Raymond Mc Nally și Radu Florescu*, apărută în Statele Unite ale Americii în 1972 și în Franța în 1973, are două capitole întregi consacrate vampirismului ca legendă populară și ca element de senzație în romanul lui Bram Stoker. Se poate spune, în concluzie, că Vlad Țepeș s-a bucurat de o foarte mare notorietate, atît în timpul vieții lui, cît și în vremea noastră.

Cine a fost însă, acest voievod Vlad Țepeș, supranumit Dracula? Cum s-a desfășurat viața lui, care sînt faptele lui de seamă?

Între prima și a doua domnie

Vlad Țepeș a fost unul din cei trei fii legitimi — au mai existat și doi nelegitimi — pe care i-a avut Vlad Dracul, voievodul care a domnit în Muntenia între 1436 și 1447. După cum se vede, și părintele său a avut o poreclă asemănătoare — **Dracul** — pe care unii istorici o pun în legătură cu ordinul Dragonului, în care fusese primit Vlad de către Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei și apoi împărat al Sfîntului Imperiu romano-german; alții o atribuie, însă, cruzimii sale, cruzime pe care a moștenit-o și fiul său. Prin tatăl său, Țepeș a fost nepotul direct al marelui voievod Mircea cel Bătrîn (1386-1418) din dinastia Basarabilor, luptătorul timp de decenii contra turcilor, pe care un cronicar al acestora din urmă, deci al adversarilor săi, Leunclavius, îl califica drept „principe între creștini cel mai viteaz și cel mai ager"**. Prin mama sa, fiica lui Alexandru cel Bun, voievodul Moldovei (1400-1432), Țepeș s-a tras din dinastia Mușatinilor. Prin dubla sa ascendență, Țepeș a fost, așadar, un exponent al celor două dinastii ale statelor românești în sec. XIV-XVI; el a fost, astfel, rudă apropiată — văr primar — cu Ștefan cel Mare, strălucitul voievod al Moldovei (1457-1504)***, care a ocupat tronul cu ajutor militar de la Țepeș.

Nu știm data nașterii lui Vlad Țepeș. Dacă, așa cum se arată într-o cercetare recentă, el a ajuns pentru prima dată, la domnia Munteniei în 1448, atunci trebuie să admitem că avea în acel moment, cel puțin 20 ani; așadar s-a născut pe la 1428. Poate să se fi născut și mai înainte; în orice caz, nu era un om bătrîn atunci cînd a început a doua sa domnie, din 1456-1462. La aceeași concluzie ajungem și cînd examinăm portretele care ni-l înfățișează ca domn, atît portretul din prima publicație germană, cît și acela păstrat în Castelul Ambras din Tirol. Ele ne prezintă un om în prima jumătate a vieții, între treizeci și patruzeci de ani.

Porecla **Drăculea** — poreclă populară — face parte din categoria antroponimelor românești terminate în -ulea, așa cum sînt, de pildă, Mamulea, Tătulea, Rădulea etc. Faptul că părintele său avea porecla **Dracul** ne sugerează o explicație **prin filiație** a poreclei lui Țepeș; ea ar însemna deci: fiul Dracului, așa cum Tătulea ar însemna fiul lui Tatul, iar Rădulea — fiul lui Radul.

Dar poporul i-a mai zis într-un fel — **Țepeș** — din cauza pedepsei capitale pe care o aplica de preferință: tragere în țeapă. N-a fost, însă, un inovator în ceea ce privește această pedeapsă: ea exista de mult și se aplica și de alți cîrmuitori, unii chiar din vremea lui Țepeș, ca, de pildă, domnul Moldovei, Ștefan cel Mare. Documentar, porecla **Țepeș** apare pentru prima dată într-un act intern din 1550; așa îi vor spune, mai tîrziu, și cronicile muntenești și așa va rămîne el în istoriografia românească.

Sfîrșitul tragic al tatălui său — se știe că a fost decapitat, în 1447, de către Iancu de Hunedoara — l-a făcut pe Țepeș să se îndrepte spre turci, adversarii lui Iancu și să intre în relații cu pașalele de la Dunăre și în special cu pașa de Nicopole. Cu ajutorul acestuia, a izbutit să ocupe tronul Munteniei în toamna anului 1448, pe cînd Vladislav II, domnul țării, participa, cu un contingent militar alături de Iancu de Hunedoara, la campania din Balcani, terminată însă în mod nefericit pentru creștini, prin bătălia de la Kossovo (Cîmpia Mierlei) din octombrie 1448. Cînd însă Vladislav s-a întors cu oastea sa, de la Kossovo, tînărul Vlad n-a putut rezista și a trebuit să se retragă. Prima sa domnie nu a durat, așadar, decît o lună, maximum două.

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 12/1969.
** Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1973.
*** Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1974.

Pentru anii care au urmat pînă în 1456, știm puține despre viitorul Țepeș. Constatăm însă că în relațiile sale externe s-a produs o schimbare fundamentală: a părăsit pe turci și a intrat în legătură cu Iancu de Hunedoara. Explicația schimbării de atitudine a tînărului Vlad trebuie căutată în dorința sa puternică de a ajunge din nou la domnia Munteniei. El urmărea, deci, cu mare atenție legăturile lui Vladislav cu Iancu și cînd a constatat în primăvara lui 1452, că ele se deteriorase — după 23 aprilie 1452, Iancu a retras lui Vladislav stăpînirea asupra posesiunilor transilvănene Făgăraș și Amlaș — el s-a oferit ca pretendent la tronul muntean, asigurînd pe Iancu de credința sa și cerîndu-i sprijinul. Cînd Vladislav, supărat de pierderea celor două posesiuni, a atacat, înainte de 6 aprilie 1456, cetatea Făgărașului și a ars cîteva sate, Vlad, care stătea acum în Transilvania, a obținut un corp de oaste și a pornit împotriva domnului muntean. Expediția a avut loc după 6 aprilie, cînd regele Ungariei, Ladislau, ordona sibienilor să lupte împotriva lui Vladislav, și, foarte probabil, chiar după 15 aprilie de cînd datează ultimul hrisov al acestuia din urmă. Expediția a decurs favorabil; înfrînt, Vladislav a fost prins și — se pare — decapitat; executarea lui ar fi avut loc la Tîrgșor; așa se poate interpreta știrea din cronică, potrivit căreia Vladislav a murit de sabie în mijlocul acestui oraș. La 3 iulie 1456, Vlad Țepeș domnea și asigura pe brașoveni că-i va apăra împotriva unui eventual atac turcesc. A urmat, la 6 septembrie același an, un nou act dat brașovenilor prin care, recunoscînd sprijinul ce a avut din partea lor, Țepeș le făgăduia că-i va apăra împotriva turcilor cu toate puterile sale, ei, la rîndul lor, fiind obligați să-l adăpostească în cazul cînd ar fi nevoit să se retragă din țară; brașovenii vor putea, de asemenea, continua nestingheriți negoțul lor dincoace de munți.

Spaimă la Țarigrad!

Scurtă vreme după aceasta, peste trei luni numai, se constată însă o modificare în atitudinea oficialității ungurești și a sașilor față de Țepeș. Ladislau Huniade — fiul lui Iancu — scria brașovenilor, la 17 decembrie, să ajute pe pretendentul muntean „Dan voievod". Pe de altă parte, un al doilea pretendent, Vlad Călugărul — și el fiu al lui Vlad Dracul — se adăpostea în țara Amlașului, ceea ce a adus protestul categoric al lui Țepeș. Se vede că protestul lui Țepeș, însoțit și de unele represalii pe care le amintește o scrisoare a regelui Mateiaș din 3 martie 1458, a avut, pentru moment, efectul dorit, deoarece în cursul anului 1458 raporturile au fost normale. Dar la începutul anului următor, un al treilea pretendent, „Basarab voievod" găsea adăpost și sprijin lîngă Sighișoara; acest continuu sprijin acordat tuturor celor care vînau tronul muntean, era de ajuns ca să justifice sîngeroasele represalii ale lui Țepeș. Patruzeci și unu de negustori brașoveni, aflați în Țara Românească, au fost trași în țeapă; alți trei sute, între care mulți tineri, care serveau și ca informatori ai sașilor, au fost arși de vii. În același timp, Țepeș a atacat ținutul Sibiului; cîteva sate — între ele, se pare, Noul Săsesc, Hărmanul și Bendorful — au fost arse și prădate. Un alt corp de oaste a năvălit în Țara Bîrsei; Brașovul a fost atacat, suburbiile și biserica Sf. Vartolomei au căzut pradă focului. Toate acestea au avut loc în primele luni ale anului 1459. Negustorii munteni care se aflau în mod obișnuit la Brașov, n-au suferit nimic, deoarece Vlad Țepeș avusese grijă să-i cheme în taină, mai dinainte, în țară.

În urma acestor fapte, Dan pretendentul, avînd, se pare, și sprijinul brașovenilor, a trecut cu un corp de oaste peste munți ca să-și încerce norocul (martie 1460). În lupta care s-a dat, însă, el a fost învins și făcut prizonier. Țepeș a poruncit să i se sape groapa — după altă versiune, groapa și-ar fi săpat-o singur — i-a făcut slujba înmormîntării și apoi a pus călăul să-i taie capul: pildă și pentru ceilalți pretendenți care rîvneau tronul. Iar, fiindcă Dan venise și cu sprijinul locuitorilor din Făgăraș și Amlaș, a trimis împotriva acestor ținuturi o oaste care le-a jefuit și le-a ars cumplit (august 1460). Amlașul a fost luat la 24 august; sătenii, în frunte cu preotul, au suferit pedeapsa pe care o aplica voievodul: tragerea în țeapă. Brașovenilor nu le-a făcut nimic, se pare, de data aceasta: mai mult chiar, le-a trimis, la 26 iulie, o scrisoare, invitîndu-i să stea liniștiți, deoarece el tot ce are de socotit e numai cu ținutul Făgărașului „posesiunea noastră".

După ce și-a consolidat în felul acesta stăpînirea, decapitînd pe unul din pretendenți și îngrozind pe ceilalți și pe eventualii lor susținători, Țepeș a pășit împotriva turcilor. Tributul în bani nu-l mai plătise de trei ani de zile; cu atît mai puțin se gîndise să le dea copiii care i se cereau pentru corpul de ieniceri. Sultanul Mohamed II, cuceritorul Constantinopolului, cunoscînd, se vede, ce putea domnul muntean, a voit, mai întîi, să-l înlăture nu prin forța armelor, ci prin viclesug. I-a trimis, deci, vorbă printr-un grec, Catavolinos, să vină la Giurgiu pentru ca, de comun acord cu demnitarii turci, să rezolve o problemă de hotar. Țepeș a venit, aducînd cu sine, spre a amăgi la rîndu-i pe dușman, tributul și chiar un număr de copii: avea însă, în același timp, pregătită și o oaste care, la semnul voievodului, a înconjurat pe neașteptate detașamentul otoman, luînd prizonier și pe comandantul lui, Hamza, beiul de Nicopole, împreună cu grecul Catavolinos. Prizonierii au fost duși la Tîrgoviște și acolo, în marginea orașului, s-a ridicat pentru fiecare soldat turc cîte o țeapă, cea a lui Hamza și cea a lui Catavolinos fiind mai înalte. Giurgiu a căzut astfel, în mîna lui Țepeș; malul drept al Dunării, de la guri și pînă la Zimnicea, a fost ars și prădat; un alt comandant turc, Mehmed-pașa a scăpat cu fuga. Într-o scrisoare pe care a trimis-o la 11 ianuarie 1462 lui Mateiaș, regele Ungariei, Țepeș, povestind această campanie, arăta că au fost uciși 23 809 oameni — precizia cifrei se explică prin aceea că se strîngeau cu grijă capetele tăiate — „afară de 884 care au fost arși în casele lor și ale căror capete n-au putut fi înfățișate". În total, deci, 24 693 dușmani. Cît erau de îngroziți turcii, se vede din împrejurarea că înșiși locuitorii Constantinopolului se pregăteau să părăsească orașul, temîndu-se că Țepeș ar putea să ajungă pînă acolo. „Se speriaseră întru atîta mulțimile [turcilor] — spune o mărturie contemporană — încît se socotea fericit cel ce putea trece dincolo, în Anatolia".

Rațiuni și sentimente

Evident, o asemenea îndrăzneață provocare nu putea rămîne fără răspuns din partea lui Mohamed II. În primăvara anului 1462, la 26 aprilie, o armată însemnată — cronicarul grec Chalcocondil dă cifra, mult exagerată însă, de 250 000 — și o flotă au pornit spre Dunăre. Față de puhoiul turcesc, Țepeș nu avea decît oastea de țară, călăreți în cea mai mare parte, vreo 10 000 oameni în totul. O luptă pe cîmp deschis nu era, deci, cu putință. Trecerea turcilor pe țărmul stîng s-a făcut în dreptul Nicopolei, ostașii români neputînd-o împiedica. Au urmat apoi o serie de ciocniri, în locuri alese de Țepeș, unde mulțimea turcilor n-avea cum să se desfășoare — tactica clasică a domnilor noștri — și unde repeziciunea de mișcări, îndrăzneala și vitejia voievodului au pricinuit dușmanului pagube însemnate. Într-o noapte, Țepeș a atacat chiar tabăra turcească, vrînd să pătrundă pînă la sultan spre a-l ucide. Ajutați de întuneric și de zăpăceala produsă de o asemenea extraordinară tentativă, românii au măcelărit un număr considerabil de turci — un participant, ienicerul de origine sîrbă Constantin Mihailovici, dă cifra, iarăși mult exagerată, de 100 000 — și s-au retras fără mari pierderi.

O hotărîre pe calea armelor, printr-o luptă decisivă, în cîmp deschis, era clar că Țepeș nu va putea obține, dată fiind disproporția de forțe. Dar nici sultanul care, înaintînd între timp, ajunsese la Tîrgoviște, nu putea spera să sfărîme oastea domnului muntean. Mai ales că oastea turcă ducea lipsă de alimente — se pustiise totul în fața năvălitorilor, după metoda străveche — și, pe deasupra, se ivise și ciuma. Pe de altă parte, nici flota trimisă să cucerească cetatea Chiliei, din Delta Dunării — unde era încă garnizoana pusă cu ani înainte de Iancu de Hunedoara — nu putuse isprăvi nimic și fusese nevoită să se retragă.

Campania s-ar fi terminat, astfel, printr-un eșec, dacă sultanul n-ar fi găsit în persoana lui Radu cel Frumos — porecla și-o căpătase în haremul împărătesc — omul care-i trebuia. Acest frate bun al lui Vlad Țepeș, care însoțise în expediție pe sultan, s-a grăbit să făgăduiască supunere și tribut; el a izbutit să atragă de partea lui o sumă dintre boieri, mai ales după ce pusese mîna pe locul — pare-se Mănăstirea Snagovul — unde aceștia își adăpostiseră familiile și averea. Mohamed l-a investit deci, ca domn al Munteniei și, ordonînd lui Ali beg să-l instaleze în scaun, a trecut îndărăt Dunărea; la 11 iulie era la Istanbul.

Vlad Țepeș, părăsit de cei cărora le convenea mai bine un domn șters, fără

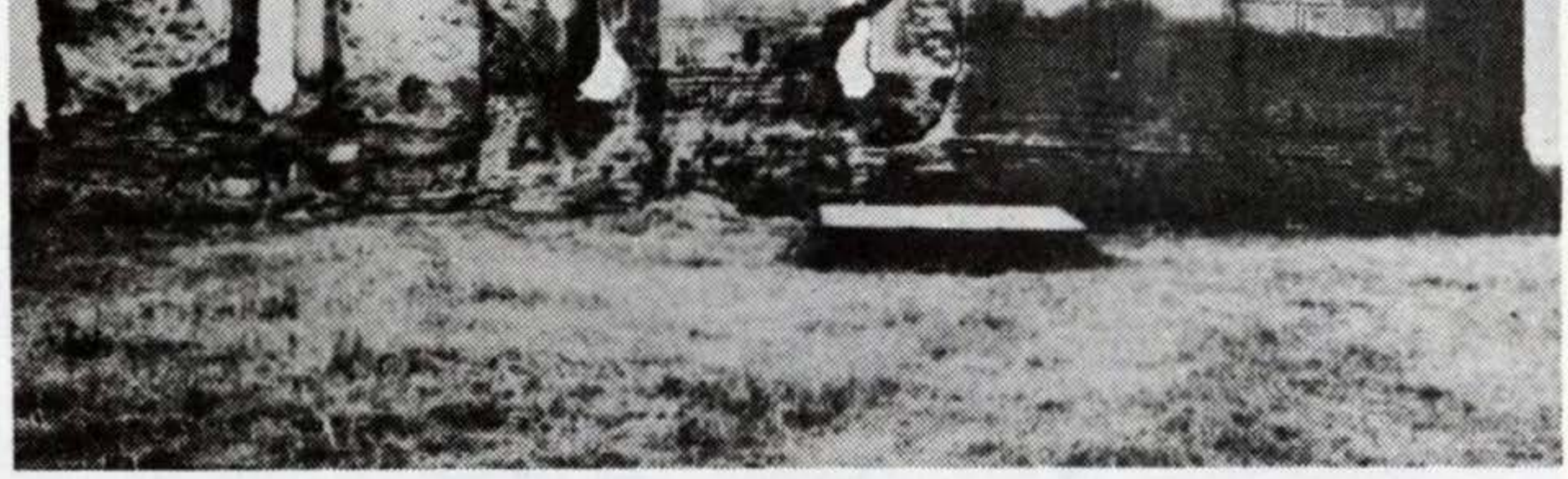

Ruinele bisericii din Tîrgşor, ctitoria lui Vlad Ţepeş

personalitate, a trebuit să se retragă în munţi, în Transilvania, aşteptînd acolo sprijinul regelui Mateiaş (august 1462). Acesta a pornit, într-adevăr, o armată spre a-l restabili pe tron; însă o intrigă a duşmanilor lui Ţepeş a zădărnicit totul. I s-au prezentat lui Mateiaş trei scrisori, ca din partea voievodului, dintre care una adresată lui Mohamed II, prin care el se ruga de iertare şi făgăduia să-i înlesnească sultanului cucerirea Transilvaniei, după care ar putea uşor urma supunerea întregii Ungarii. Dar aceste scrisori nu pot fi decît nişte falsuri; nu exista nici o raţiune ca Ţepeş să scrie un asemenea text, după toate cele ce se întîmplaseră; apoi, localitatea de unde se presupune că au fost trimise scrisorile, „Rothel", nu există. Destul însă că Mateiaş le-a dat crezare, a întrerupt expediţia şi a aruncat pe Vlad în închisoare, la Vişegrad — o cetate pe Dunăre, mai sus de Buda — unde a stat 12 ani, apoi i-a fixat reşedinţa în Pesta, în faţa Budei, dîndu-i acolo o casă. Abia în 1476 şi-a putut reocupa tronul, însă pentru foarte scurt timp.

În ultimii ani, interpretîndu-se anumite izvoare şi ignorîndu-se altele, s-a emis părerea că Ţepeş ar fi biruit în luptele cu Mohamed II, că acesta ar fi fost obligat să părăsească Muntenia şi că abia după aceea, în cursul toamnei anului 1462, o revoltă a boierilor nemulţumiţi l-ar fi silit pe Ţepeş să renunţe la tron, lăsîndu-l pe seama lui Radu cel Frumos şi retrăgîndu-se în Transilvania. Nu împărtăşim acest punct de vedere. Dacă Ţepeş ar fi biruit armata turcă şi ar fi silit pe cuceritorul Constantinopolului să se retragă precipitat, autoritatea şi prestigiul lui ar fi fost atît de mari — să ne gîndim la răsunetul pe care l-a avut victoria **defensivă** a lui Iancu de Hunedoara la apărarea Belgradului, în 1456 — încît ele ar fi făcut imposibilă o revoltă a boierilor lui. De altfel, de ce s-ar fi răsculat aceşti boieri, după victoria la care participaseră, de ce l-ar fi părăsit pe Ţepeş şi s-ar fi alăturat lui Radu cel Frumos care însoţise armata turcească bătută şi ale cărui merite nu se dovediseră niciodată pe cîmpul de luptă? În ipoteza unei victorii militare a lui Ţepeş, desfăşurarea evenimentelor ulterioare, de la finele verii şi din toamna lui 1462, devine bizară, inexplicabilă.

Dimpotrivă, în ipoteza că Ţepeş a trebuit să se retragă în faţa forţei mult superioare a lui Mohamed, părăsind atît

Bucureștii cît și Tîrgoviștea, cele două cetăți de scaun, comportarea boierilor devine explicabilă: l-au abandonat pe cel învins și s-au alăturat celui care însoțea armata biruitoare a lui „El-Fatîh", cuceritorul. Faptul nu e un **unicum;** el s-a mai repetat de atîtea ori în decursul istoriei noastre — de pildă, în cazul lui Petru Rareș în 1538, al lui Despot Vodă, al lui Ioan vodă cel Viteaz — și nu numai în istoria românilor, ci și, cu prisosință, în istoria universală, încît a stărui asupra lui devine inutil. Așadar, părerea recentă asupra consecințelor militare ale campaniei din 1462 și asupra revoltei boierilor trebuie înlăturată, ca necorespunzînd realității istorice.

Unii istorici au făcut mare caz de „nerecunoștința" lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, care a atacat, în iunie 1462, cetatea Chiliei*, pe cînd Țepeș, cu al cărui ajutor ocupase tronul, trebuia să înfrunte armata sultanului. Credem hotărît că Ștefan **nu putea face altfel.** Să fi lăsat pe turci să ocupe Chilia, portul atît de însemnat prin care se făcea o bună parte a comerțului moldovenesc, cetatea care domina toată partea de miazăzi a țării, ar fi însemnat ca, din capul locului, să renunțe la independența sa militară și economică. De aceea, cînd a aflat de expediția turcilor și de flota care se îndrepta spre gurile Dunării, a trebuit s-o ia înainte și să asedieze cetatea care, de fapt, nici nu era în mîna lui Țepeș, ci avea garnizoană ungurească, încă din vremea lui Iancu de Hunedoara. Interese superioare de stat i-au impus, așadar, lui Ștefan atitudinea pe care a luat-o. Iar dacă e vorba de ales între aceste interese și un sentiment de recunoștință personală, îndoială nu poate încăpea: primele trebuiau să biruie.

Ctitor și dăruitor

Asupra lungului răstimp cît a stat în captivitate, la Vișegrad și apoi, cu domiciliul comandat, la Pesta, nu avem alte informațiuni decît ceea ce ne spun, pe bază de tradiție, povestirile germane și cea rusă. Ele trebuie luate sub beneficiu de inventar. Verosimilă pare știrea, transmisă de povestirea rusă, potrivit căreia Țepeș a tăiat capul unui pristav ce pătrunsese în casa lui din Pesta, urmărind pe un răufăcător ce se refugiase în amintita casă. Justificarea pe care a dat-o Țepeș regelui Mateiaș despre actul său — a pedepsit pe agentul care-și îngăduia să pătrundă „tîlhărește" în casa lui, „în casa unui mare stăpînitor", fără să-i ceară, în prealabil, voie — se potrivește cu ceea ce știm despre concepția sa privind rangul său de voievod și cinstea care trebuia să i se acorde.

Din momentul în care s-a instalat la Pesta, adică din 1474, situația lui Țepeș s-a îmbunătățit. El aștepta acum un prilej potrivit pentru a-și relua tronul. Și prilejul s-a ivit în legătură cu luptele dintre Ștefan cel Mare și turci. E posibil ca Țepeș să fi făcut parte din contingentul transilvănean și unguresc trimis de regele Mateiaș în ajutor lui Ștefan, înainte de lupta de la Vaslui (10 ianuarie 1475). Ceea ce știm sigur este că el era, alături de voievodul Transilvaniei, Ștefan Báthory, în fruntea armatei care, în toamna lui 1476, a intrat în Muntenia trecînd munții, în timp ce Ștefan cel Mare venea dinspre hotarul Moldovei, dinspre Milcov. În lupta care a avut loc, domnul muntean, Laiotă Basarab, a fost învins și silit să se refugieze la turci. La 8 noiembrie, vestea era comunicată brașovenilor de însuși Țepeș, aflător la Tîrgoviște; la 11 noiembrie, învingătorii se găseau lîngă București și Țepeș ocupa tronul.

Dar această ultimă domnie nu a durat mult. Laiotă, primind ajutor de la turci, s-a-ntors după numai o lună, a surprins pe Țepeș fără oaste strînsă și l-a ucis. Garda personală de 200 oameni, lăsată de Ștefan cel Mare a avut, mai toată (numai 10 au scăpat), aceeași soartă. Capul tăiat al voievodului, care îngrozise altădată pe turci, a fost trimis la Istanbul, ca să-l vadă mulțimea: așa ne spune Bonfinius, cronicarul regelui Mateiaș. Astfel și-a încheiat domnia și zilele Vlad Țepeș, vestitul stăpînitor al Munteniei.

Mormîntul nu i se cunoaște. După tradiție, rămășițele lui pămîntești ar fi fost îngropate în biserica Mănăstirii Snagov, biserică pe care el ar fi zidit-o. Știm că lăcașul e mult mai vechi, fiind constatat documentar pe vremea lui Mircea cel Bătrîn, bunicul lui Țepeș. Pe de altă parte, nu ni s-a păstrat nici piatra lui de mormînt, nici vreo inscripție care să-l ateste drept ctitor. Iar săpăturile care s-au făcut în cuprinsul bisericii n-au găsit sub lespedea fără inscripție pe care tradiția o atribuie ca fiind a mor-

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1974.

Faima domnului român a depășit hotarele țării: un portret mai puțin cunoscut a fost introdus de un pictor austriac în compoziția reprezentînd martiriul Sfîntului Andrei...

mîntului lui Ţepeş, nici un schelet omenesc, ci numai oseminte de cal şi ceramică preistorică.

Dar, dacă nu cunoaştem locul unde a fost înmormîntat, ştim, în schimb, cîte ceva despre ctitoriile lui. În 1922 am găsit în satul Strejnicu (jud. Prahova) pisania, în limba slavă — limba oficială în cancelaria vremii — a bisericii ridicate de el în **Tîrgşor,** pisanie ce se află astăzi la Vălenii de Munte. Tot lui Ţepeş i se datoreşte, foarte probabil, şi Mănăstirea **Comana,** pe care a înzestrat-o în 1462 cu moşia Călugăreni. A făcut danii Mănăstirii Rossikon şi Mănăstirii lui Filoteu, ambele de la Muntele Athos; documentele respective au amîndouă data 12 iunie 1457.

Însemnat este rolul lui Ţepeş în legătură cu oraşul Bucureşti, oraş care, sub acest voievod, apare în ipostază de reşedinţă domnească. Ni s-a păstrat documentul din 20 septembrie 1459, dat de el „în cetatea Bucureşti": este prima menţiune documentară sigură despre oraşul destinat să aibă un viitor strălucit. Bucureştii au existat, însă, ca aşezare urbană, ca tîrg, cu mult înainte de Ţepeş; după părerea noastră, el este anterior întemeierii statului muntean; în orice caz, exista în sec. XIV, aşa cum arată recentele descoperiri arheologice. Lui Ţepeş i se datoreşte ridicarea unei cetăţi la Bucureşti, sau, poate, mai degrabă, refacerea cetăţii de aici, cetate în cuprinsul căreia se aflau şi casele domneşti.

Vlad Ţepeş este unul din puţinii domni români de la care ni s-a păstrat un portret contemporan. Este vorba, anume, de pictura în ulei aflată la Castelul din Ambras lîngă Innsbruck, în Tirol (Austria), pictură reprezentînd o copie după original. Voievodul are faţa smeadă, ochii mari, cu sprîncenele bine arcuite, nasul subţire, bărbia ascuţită. Poartă plete lungi, revărsate pe umeri, şi mustaţă. Pe cap — o căciuliţă, împodobită în partea inferioară, de jur împrejur, cu şiruri de mărgăritare şi avînd în faţă un surguci*, bătut în pietre preţioase. Tunica sau mantia sa poartă un guler larg de samur sau zibelină şi este închisă în faţă prin nasturi rotunzi, de aur. Nu cunoaştem numele pictorului care, probabil la Curtea din Buda a regelui Mateiaş, sau în casa din Pesta, a făcut acest portret al lui Ţepeş, ce se păstrează în copie şi la Muzeul de Istoria Artei din Viena. Alte patru portrete, dintre care două mai puţin reuşite, se află sub formă de gravuri — negru pe alb — în broşurile germane care i-au dus faima în toată Europa. Unul din aceste patru portrete aduce cu cel din Austria.

* Penaj (în general din pene de struţ) folosit ca podoabă.

Povestirile contemporanilor şi judecata istoriei

Să ne oprim puţin şi asupra faptelor pe care le pun în seama lui Ţepeş poveştirile în limba germană şi rusă. Ele sînt redate din auzite, au deci caracterul unor tradiţii orale. Prin transmiterea din om în om, unele din aceste tradiţii au putut fi înflorite, amplificate, cum se întîmplă de obicei; totuşi, o seamă din ele par a

...iar Bram Stoker l-a făcut eroul unui roman dintre cele mai răspîndite (scriitorul e înfăţişat aici costumat în... Wilhelm Cuceritorul!)

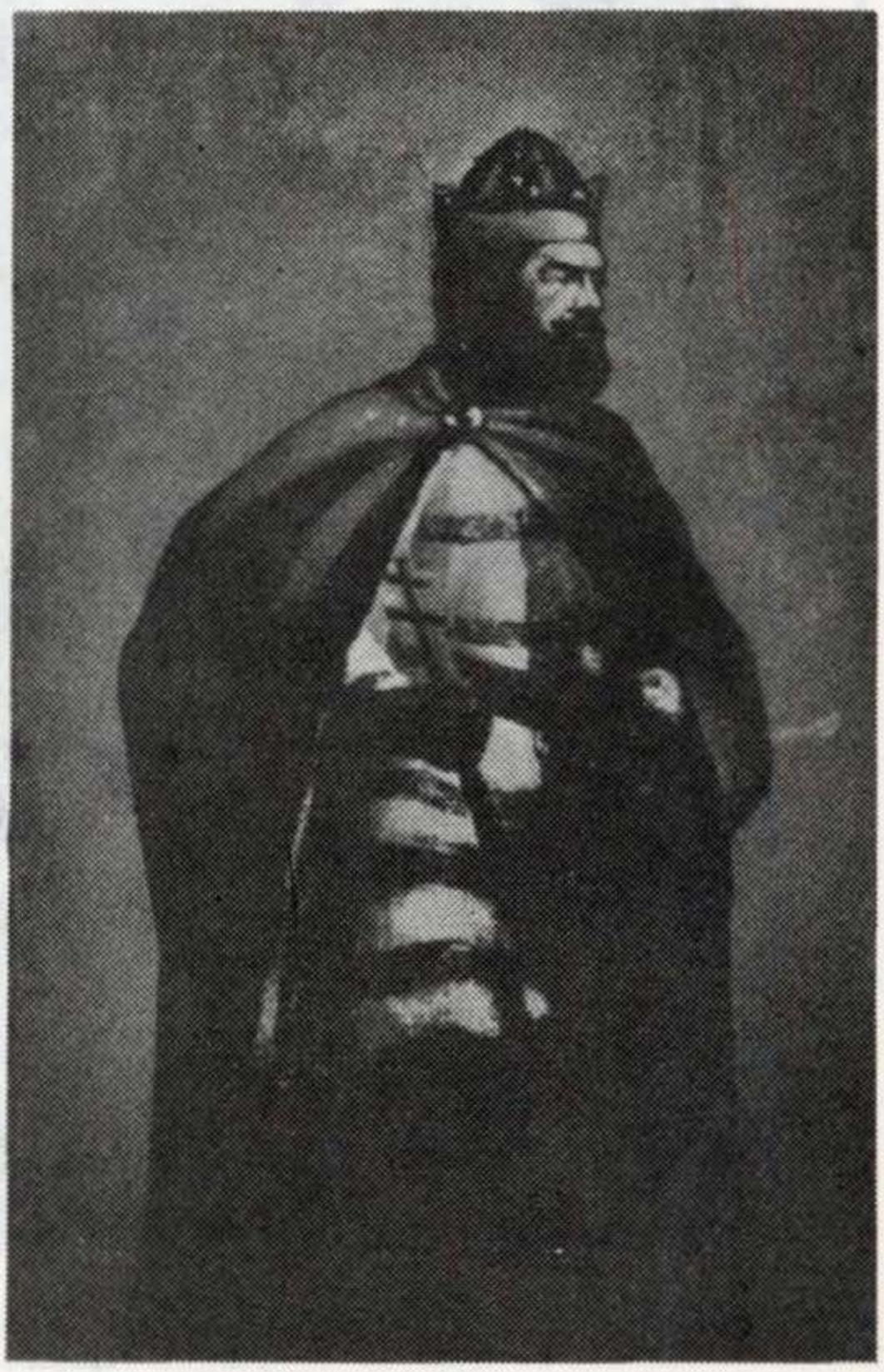

reda realitatea. Ne referim, în primul rînd, la cele care voiau să constituie un exemplu și o învățătură. Astfel este, de pildă, povestirea despre negustorul străin. Iată textul respectiv: „Odată a venit un oarecare negustor străin din Țara Ungurească în cetatea lui. Și, după poruncă, și-a lăsat căruța lui pe ulița orașului, înaintea casei, și marfa lui în căruță, iar el însuși a dormit în casă. Și a venit cineva și a furat din căruță 160 ducați de aur. Negustorul s-a dus la Dracula și i-a spus de pierderea aurului. Iar Dracula i-a spus: «Du-te; în această noapte vei găsi aurul». Și a poruncit să se caute aurul în tot orașul, spunînd: «Dacă nu se află hoțul, atunci voi nimici tot orașul». Și a poruncit să se pue peste noapte în car, din aurul său, toți banii și a mai adăugat un zlot. Negustorul, sculîndu-se, a găsit aurul și a numărat o dată și de două ori: s-a aflat un zlot mai mult. Și s-a dus la Dracula și i-a spus: «Stăpîne am găsit aurul. Și iată, este un zlot mai mult, care nu este al meu». Atunci au adus și pe hoț cu aurul. Și a spus negustorului: «Mergi în pace; dacă nu mi-ai fi spus despre zlot, eram gata să te pun în țeapă cu acest hoț»".

Turnul în care Țepeș a fost închis la Vișegrad

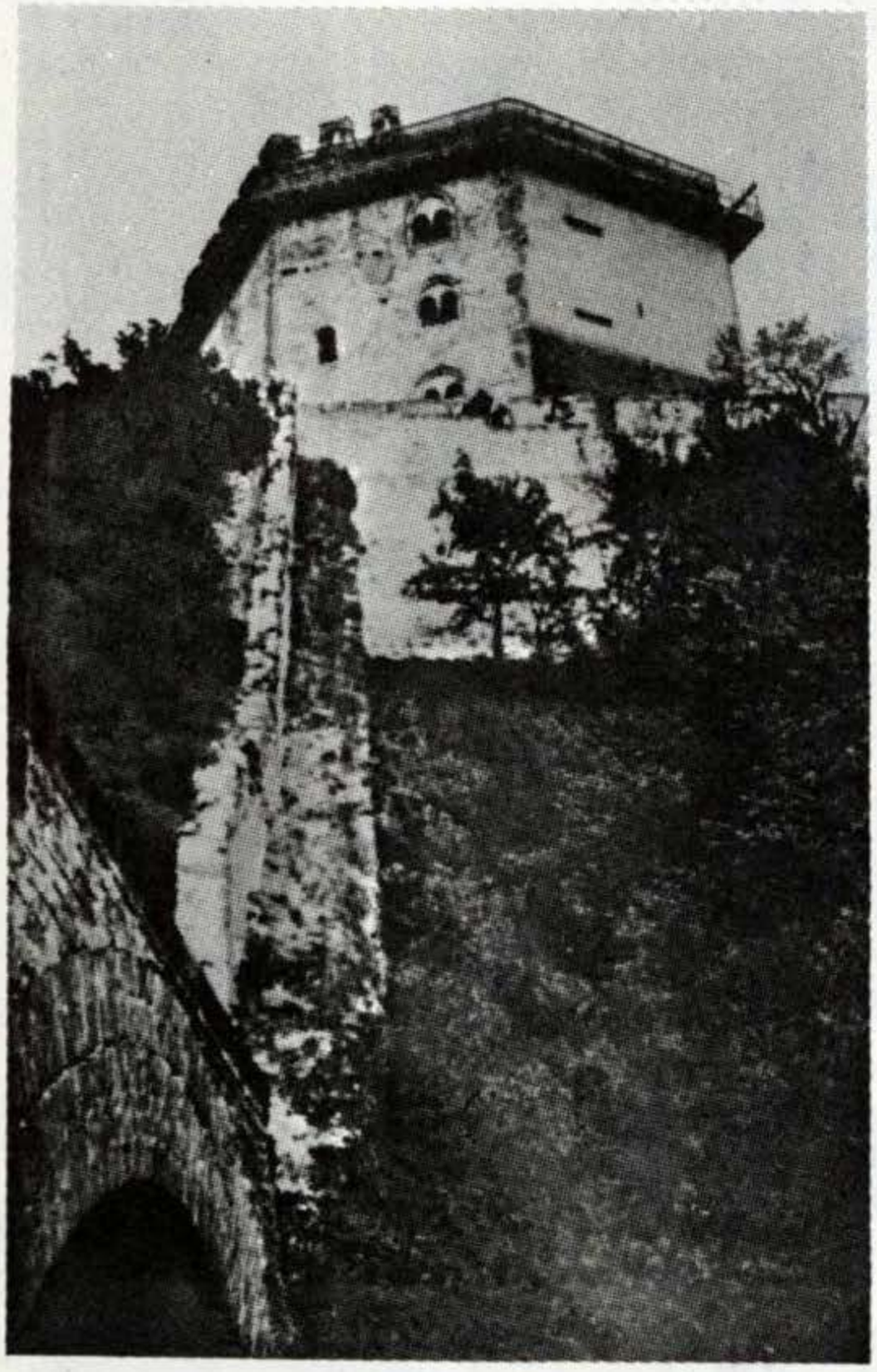

O altă povestire privește teama pe care o inspira Țepeș oricui ar fi vrut să facă vreo faptă nelegiuită. „Atît de temut era Dracula în țara sa — citim în povestirea rusă — căci nu suferea să se facă nimănui nici un rău, fie hoție, siluire sau nedreptate, încît cine făcea de acestea, nu rămînea cu nici un preț între cei vii, orice ar fi fost: popă, boier sau om de rînd; și oricît de bogat ar fi fost cineva, nu putea să scape de moarte. Într-un loc oarecare — continuă povestirea — era un izvor de apă rece și dulce și mulți din multe părți veneau la acel izvor, de beau apă dintr-însul. Dracula făcu o cupă de aur, mare și frumoasă, și o puse lîngă izvorul acela, și toți cîți beau din acea cupă de aur o puneau îndărăt la locul ei, și de frică nimenea n-a îndrăznit să pună mîna pe ea, cîtă vreme a trăit el".

O a treia povestire este în legătură cu războiul purtat de Țepeș contra turcilor. Se arată cum sultanul „porni cu război asupra lui Dracula, luînd cu sine multă putere. Acesta — adică Dracula — își adună toată oștirea ce avea cu dînsul și-i lovi peste noapte și măcelări o mulțime de turci; dar cu puținii săi ostași nu putu să ție piept mulțimilor turcești și, retrăgîndu-se din luptă, începu să se uite la ai săi, care ce fel de rane avea. La cine vedea rana în față pe acela îl cinstea și-l dăruia și-l făcea boier, iar cine era rănit în spate, poruncea să-l puie în țeapă ca pe un fugar ticălos. Iar cînd se porni din nou asupra turcului, zise oștirei sale: «cine se gîndește la moarte, acela să nu meargă cu mine, să rămînă aci»".

Care este judecata istoriei asupra personalității lui Vlad Țepeș? Cum privește ea faptele acestui voievod? Desigur, Țepeș își merită porecla și actele lui de represiune au fost o realitate. Ele însă nu s-au exercitat fără rost, numai dintr-o pornire a firii lui sau dintr-un capriciu, ci au avut întotdeauna o rațiune, și anume, cel mai adesea, o rațiune de stat. Ele serveau drept exemplu: pentru pretendenții la tron care ar fi vrut să tulbure ordinea instituită și

pentru susţinătorii lor, pentru făcătorii de rele, atît de numeroşi în urma necontenitelor lupte interne şi care periclitau desfăşurarea normală a negoţului, siguranţa drumurilor, în sfîrşit, chiar pentru duşmanii din afară care simţeau astfel că e în ţară o voinţă puternică. Să nu uităm, de altfel, că, în întreaga Europă feudală, exista în vremea aceea o atmosferă de cruzime, că Vlad Ţepeş n-a întrecut, în privinţa aceasta, pe atîţia alţi monarhi ai sec. XV şi XVI, de la Ludovic XI pînă la Ivan cel Groaznic, de la Henric VIII pînă la Matei Corvin.

Sub raport politic, trebuie relevată lupta sa contra turcilor, avînd ca ultim scop, esenţial, apărarea independenţei ţării. Este un fapt de cea mai mare însemnătate, deoarece această luptă, dusă împotriva lui Mohamed II, cuceritorul Constantinopolului, a contribuit, ca şi luptele anterioare, duse de Mircea cel Bătrîn şi Dan II, ca şi luptele contemporane ale lui Iancu de Hunedoara, ca şi cele următoare ale lui Ştefan cel Mare, iar, în sec. XVI, ale lui Radu de la Afumaţi, Ioan vodă Viteazul şi Mihai Viteazul, să asigure fiinţa necontenită a statelor româneşti. Nu se poate accentua îndestul asupra acestei continuităţi care a asigurat manifestarea complexă a vieţii poporului român, sub toate raporturile, politic, administrativ, economic, social şi cultural, în timp ce popoarele din Balcani au fost supuse de puterea otomană şi statele lor desfiinţate pentru secole întregi; chiar unele state mai mari şi-au văzut suprimată fiinţa proprie timp îndelungat, cu toate consecinţele ce decurgeau din această suprimare.

Meritul cel mare al lui Vlad Ţepeş este, deci, de a fi contribuit la acţiunea de păstrare a fiinţei statului muntean, de a fi făcut pe otomani, pe atunci în plină expansiune politică şi militară, să renunţe a aplica şi Munteniei regimul pe care-l aplicaseră statelor din Peninsula Balcanică, adică s-o transforme în paşalîc. Acest merit estompează duritatea extremă a pedepselor lui care au impresionat pe contemporani şi face ca judecata istoriei asupra lui Ţepeş să fie, în ultimă instanţă, **pozitivă,** el ocupînd un loc de cinste şi de mare însemnătate în Panteonul voievozilor români apărători de ţară şi iubitori de popor.

• Clio anunţă • Clio anunţă • Clio anun

■ Un vas-pirat redivivus

De curînd a ancorat în rada Londrei vasul-amiral GOLDEN HIND, pe care a navigat, în urmă cu patru secole, celebrul pirat Francis Drake. După cum se ştie, regina Elisabeta I a beneficiat din plin de activitatea desfăşurată de Drake împotriva flotei comerciale şi militare a spaniolilor în Oceanul Atlantic şi Marea Caraibilor. În afară de faptul că, datorită îndrăzneţelor şi surpinzătoarelor atacuri ale corsarului, inamicul cel mai puternic de atunci al Angliei a suferit grele pierderi, tezaurul reginei s-a îmbogăţit cu o bună parte din prada recoltată. Motive suficiente pentru ca atitudinea ei să evolueze în mod semnificativ: după ce un timp a adoptat o poziţie oficială de „condamnare" a raidurilor, sprijinindu-l însă pe ascuns, Elisabeta l-a luat pe Drake sub directul său patronaj, acordîndu-i un titlu nobiliar şi rangul de amiral.

De fapt, nava GOLDEN HIND a pierit de mult. Cea la care ne referim este o replică exactă dar recentă, construită la şantierele din Appledore, un mic port din sud-vestul Angliei, în comitatul Devon, unde s-a născut Drake.

Construcţia a durat doi ani, deoarece meşterii care au lucrat la ea au ţinut să respecte întocmai toate caracteristicile vasului. Ca şi originalul, mica dar viguroasa corabie cu pînze are un deplasament de 100 tone şi e dotată cu 18 tunuri. Pînă şi mobilierul de stejar din interior reproduce cu fidelitate stilul elisabetan şi a necesitat participarea celor mai talentaţi ebenişti din întreaga Anglie.

După ce a staţionat trei săptămîni în apele Tamisei, vreme în care a fost vizitat de sute de mii de londonezi, GOLDEN HIND a plecat la Plymouth, în ale cărui şantiere navale i s-au adus unele modificări. Căci la sfîrşitul anului 1973, vasul a plecat într-o lungă călătorie, înfruntînd — ca şi modelul său — Oceanul Atlantic. Spre deosebire de gloriosul lui omonim, GOLDEN HIND de astăzi, care a navigat sub comanda căpitanului Adrian Small, cu un echipaj de 16 oameni (în loc de 80, cît avea Sir Francis Drake), va trece şi prin canalul Panama, urcînd apoi spre nord, în Oceanul Pacific. Destinaţia sa finală este San Francisco, unde e aşteptat să sosească prin octombrie 1974, pentru a se stabili definitiv, ca muzeu plutitor, în Golful Poarta de aur.

Trebuie spus că GOLDEN HIND nr.2 a fost construit din iniţiativa şi cu banii unei companii americane, care speră să-şi amortizeze repede toate cheltuielile, scoţînd şi un frumos profit de pe urma taxelor de intrare în muzeu. Proprietarii vasului-replică au mers atît de departe, încît au cerut (şi obţinut) o modificare de ordin.... patronimic: adăugarea unui e la cel de-al doilea cuvînt al numelui, care a devenit astfel GOLDEN HINDE. De ce? Pentru că, după părerea lor, aşa sună mai arhaic şi deci mai atrăgător pentru clienţii în perspectivă. Bine, li s-a obiectat, dar cum rămîne cu adevărul istoric? Proprietarii companiei au înălţat din umeri: ce importanţă prezintă aici adevărul istoric?

D.M.

1657-1662:
front comun al ţărilor române împotriva Semilunei

NEAŞTEPTATUL SFÎRŞIT AL UNEI MARI CAMPANII

CRISTINA ANTON-MANEA, SERGIU IOSIPESCU

Anul 1662 a început în Transilvania cu geruri mari şi ninsori abundente, care s-au transformat la mijlocul lunii ianuarie în ploi; drumurile desfundate, mocirloase, deveniseră impracticabile. Apoi, sub cerul acoperit, sumbru, s-a lăsat din nou gerul, iar pămîntul s-a acoperit cu o pojghiţă de gheaţă.

În seara zilei de 20 ianuarie, în cetatea Sighişoarei, noul principe al Transilvaniei, Mihail Apaffi, ales şi impus de otomani, ţinea sfat cu Ibrahim paşa, comandantul celor 3 888 turci lăsaţi de Ali paşa de Timişoara ca să-l apere contra rebelului Ioan Kemény ce se ridicase împotriva Semilunei, ca nu de mult Gheorghe Rákóczi II, fostul principe al Transilvaniei. Cei doi aşteptau cu înfrigurare sosirea unei oştiri turceşti şi a ajutorului pe care Ali paşa promisese că-l va trimite din Muntenia şi Moldova.

În aceeaşi seară de 20 ianuarie, în castelul de la Albeşti, bătrînul principe Ioan Kemény, înfăşurat în blănuri scumpe, se gîndea posomorît la situaţia sa: trupele sale — între care şi detaşamente româneşti — erau lîngă Sighişoara; cavaleria germană şi croată fusese aşezată în satul Vulcan, iar husarii lui Ştefan Ebeni — în satul Şaeş; principele însuşi, cu nobilii săi, îşi fixase reşedinţa în castelul familiei Haller, din Albeşti. Ştirea pe care tocmai o primise nu era deloc îmbucurătoare: iscoadele sale îi confirmaseră zvonul intrării unei armate turceşti în Mediaş. Ar fi fost vreo 2 000 cavalerişti turci de elită, conduşi de energicul Cuciuc Mehmed paşa de Oradea, mare serdar al armatei otomane în Transilvania.

Principele a convocat sfatul nobililor şi al ofiţerilor săi şi le-a comunicat această veste. Dar adunarea nu s-a lăsat impresionată de mişcările trupelor duşmane; toţi s-au arătat gata să pornească împotriva ambiţiosului paşă şi să-l înfrîngă înainte de a ajunge să-şi unească forţele sale cu cele aflate la Sighişoara. În mod cu totul neaşteptat, însă, Kemény a respins această propunere — plecarea sa ar fi putut să pară principelui Apaffi o retragere, o fugă; mai bine vor rămîne aici încă o noapte, urmînd ca a doua zi dimineaţa întreaga armată să se adune la Albeşti.

În adevăr, a doua zi spre prînz, locuitorii Sighişoarei au văzut armata principelui Ioan Kemény care părea gata să atace oraşul dinspre sud, dinspre cîmpie. Dar, contrar aşteptărilor, acesta şi-a condus oamenii spre nord, înaintînd încet şi posomorît spre satul Hetiur, unde a făcut popas.

În acelaşi timp, la o jumătate de milă depărtare, cavaleria turcă în frunte cu Cuciuc paşa se îndrepta cu iuţeală spre Sighişoara. La ora patru după-amiază, în onoarea generalului turc intrat în oraş se trăgeau mai multe salve de tun. Zgomotul lor s-a auzit pînă la Hetiur, unde principele răzvrătit ţinea sfat cu ofiţerii săi. Ce-au hotărît, nu se ştie. Dar, odată cu lăsarea serii, Kemény a încălecat şi, însoţit de 300 cavaleri, a pornit să cerceteze drumul mai departe, spre Seleuşul Mare, unde s-a oprit, aşteptîndu-şi restul armatei. Căruţele cu merinde, trăsurile şi carele cu tunuri au ieşit din Seleuş, încercînd să se îndrepte spre Nadeş, dar drumul era rău şi convoiul s-a împotmolit.

În timpul nopţii, în cetatea Sighişoarei au sosit doi oameni. Ei au arătat lui Mihail Apaffi şi celor două paşale itinerarul urmat de Kemény şi de oastea sa. Au adăugat, apoi, că principele duşman — aflat acum la Seleuşul Mare — părea să se îndrepte spre Ungaria. Fire neobosită şi dornică de glorie, Cuciuc paşa a hotărît să pornească în urmărirea lui chiar a doua zi în zori, fără un moment de odihnă.

Cele două oşti erau acum aproape faţă în faţă: lupta devenise de neînlăturat. Cum s-a ajuns, însă, la această situaţie şi ce a însemnat ea în cadrul general al politicii externe româneşti de acum trei veacuri?

Tradiţia unei linii politice

Lupta de la Seleuşul Mare nu este un eveniment izolat în istoria ţărilor române de la începutul deceniului şapte al sec. XVII; ea reprezintă, de fapt, epilogul unei acţiuni antiotomane de o considerabilă importanţă. Acest adevărat război antiotoman s-a desfăşurat între anii 1657 şi 1662 şi a antrenat ţările române într-o rezistenţă îndîrjită împotriva Porţii. Coaliţia a fost formată la început de principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi II (1648-1660), domnul Munteniei Constantin Şerban (1654-1658), apoi Mihnea III (1658-1659) şi domnul Moldovei, Gheorghe Ştefan (1653-1658).

Închegarea acestui sistem de alianţe, îndreptat împotriva Imperiului otoman, corespundea, de altfel, dorinţei maselor populare şi a voievozilor din Moldova şi Muntenia. Astfel, încă din primăvara anului 1654, solii lui Gheorghe Ştefan arătau ţarului Moscovei dorinţa voievodului de a colabora cu el în lupta împo-

triva turcilor și tătarilor, ajungîndu-se, în cele din urmă, la încheierea unui tratat (7 mai 1656), care prevedea și o alianță militară în acest scop. De asemenea, în Muntenia, seimenii răsculați în 1655* au dat mișcării lor și un caracter antiotoman, trecînd prin ascuțișul săbiei pe mulți dintre turcii aflați atunci în țară.

Pe de altă parte, nici ideea unirii celor trei țări în această luptă nu era ceva nou. Încercări similare se constată încă din veacurile XV-XVI, culminînd cu unirea realizată de Mihai Viteazul în 1600. Mai tîrziu, planul unei mari răscoale antiotomane a fost țesut de Matei Basarab (1632-1654) și de Gheorghe Rákóczi I, principele Transilvaniei (1630-1648), care au încercat să-l atragă de partea lor și pe voievodul moldovean Vasile Lupu (1634-1653). La o înțelegere deplină s-a ajuns abia la 1647, după ce și regele Poloniei s-a pronunțat pentru organizarea unei campanii antiotomane. Dar această coaliție n-a avut și rezultate efective, pe de o parte datorită intereselor divergente ale monarhilor care o alcătuiau, iar pe de altă parte din cauza faptului că inițiatorii și principalii ei susținători —Gheorghe Rákóczi I și regele Poloniei — au murit în anul următor (1648). Esențial este, însă, faptul că ideea unirii țărilor române în lupta antiotomană a căpătat, prin aceste eforturi și încercări, valoarea unei linii politice pe care au urmat-o și succesorii celor trei conducători și în care se înscrie și coaliția de care ne ocupăm.

Profitînd de eclipsa temporară a unui factor de autoritate la Istanbul, ca și de faptul că Polonia era antrenată în război atît cu Rusia (1654-1667) cît și cu Suedia (1655-1660), Gheorghe Rákóczi II a încercat să obțină pe calea armelor tronul acestui regat, ademenitor prin amintirea lui Ștefan Báthóry**. În cazul unui succes, frontul antiotoman al țărilor române ar fi cîștigat considerabil în forță și prestigiu; de aceea voievozii Moldovei și Munteniei — Gheorghe Ștefan și, respectiv, Constantin Șerban — s-au alăturat de la început acțiunii lui Rákóczi. Dar, firește, o asemenea perspectivă nu putea fi pe placul turcilor, la conducerea cărora se ridicase între timp un vizir destoinic în persoana lui Mahomed Köprülü, decis să redea Imperiului otoman vechea lui strălucire. El a amenințat pe domnii români că vor fi aspru pedepsiți dacă vor rămîne în alianță cu Rákóczi, împotriva Poloniei.

În pofida acestei vădite ostilități a Porții, principele Transilvaniei a intrat în regatul vecin, reușind să ocupe Cracovia și Varșovia, dar a fost înfrînt decisiv de poloni la 22 iulie 1657. Oastea otomană trimisă în ajutorul regelui polon a fost atacată, în aceeași lună, la sud de Orhei, de trupe moldovene, muntene și transilvănene, fiind astfel împiedicată să ajungă la destinație. Urmarea a fost că toți cei trei conducători ai țărilor române au fost maziliți de Poartă: Rákóczi în octombrie 1657, Constantin Șerban în ianuarie 1658, iar Gheorghe Ștefan în martie 1658.

Singurul care și-a putut păstra tronul a fost Rákóczi, întrucît principele impus de turci a fost înlăturat foarte curînd de Dieta Transilvaniei. Realegîndu-l pe Rákóczi, Dieta a hotărît, în același timp, la 24 ianuarie 1658, ridicarea țării la oaste. Astfel a început acest război antiotoman al țărilor române, care a durat aproape cinci ani. De-a lungul lui, oștile în luptă cu turcii au evoluat pe întregul spațiu carpato-dunărean, hotarele dintre principate ștergîndu-se pentru a crea unitatea în luptă. Turcii și tătarii, dirijați cu abilitate de preceputul Mahomed Köprülü, au atacat țările române din toate părțile: tătarii crîmleni și bugeceni de la est, turcii pașei de Silistra de la sud, iar cei ai pașalelor de Timișoara și Buda de la vest. Astfel, centrul firesc de rezistență a devenit Transilvania — apărată de arcul carpatic și de cetățile vestice (Inăul și Oradea) — mai ales că principii acestei țări puteau beneficia de un refugiu în Ungaria Superioară, unde aveau mari proprietăți și de unde puteau oricînd recruta ostași. Așa se explică, de altfel, și importanța precumpănitoare a evenimentelor care s-au desfășurat în Transilvania.

Înțelegînd acest lucru, Poarta a considerat necesară înlăturarea lui Rákóczi. Cum prima tentativă în acest sens eșuase, de data aceasta a fost trimisă o mare oaste turco-tătară, care, condusă de vizirul Köprülü, a intrat în Transilvania în august 1658 și a impus Dietei alegerea, ca principe, a lui Acatiu Barcsai (7 octombrie). În fața acestei situații, Rákóczi s-a retras temporar pe domeniile sale din Ungaria.

„Noi din țară nu vom ieși!"

În Moldova și Muntenia, în locul voievozilor maziliți în 1658, și care, refugiați în Transilvania, încercaseră, apoi, zadarnic să-și recîștige tronurile cu sprijinul lui Rákóczi, turcii instalaseră doi domnitori în care credeau că pot avea încredere: bătrînul vornic Gheorghe Ghica în Moldova și Mihnea III în Muntenia. Dacă primul a confirmat așteptările turcilor, nu același lucru s-a întîmplat cu cel de-al doilea***. Mare admirator al lui Mihai Viteazul, el a înțeles să urmeze și linia politică a ilustrului său predecesor. Încă din vara anului 1658, el încercase o rezisten-

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1972.
** Vezi **Magazin istoric**, nr. 3/1973.
*** Vezi **Magazin istoric**, nr. 7-8/1968.

ţă antiotomană, dar, nesprijinit de sfetnicii săi, fusese silit să urmeze oastea lui Köprülü în Transilvania. În anul următor, însă, după ce a suprimat pe adversarii politicii sale, Mihnea a declanşat răscoala antiotomană, măcelărind pe creditorii turci, şi atacînd cetăţile dunărene, ocupate de garnizoane turceşti.

În acelaşi timp, Rákóczi, împreună cu Gheorghe Ştefan şi Constantin Şerban, a revenit în Transilvania, a cărei Dietă l-a proclamat din nou principe (29 septembrie 1659), înlăturîndu-l pe Barcsai. Alianţa s-a refăcut prin tratatul încheiat peste cîteva zile între Mihnea şi Rákóczi, urmat de stabilirea planului campaniei antiotomane. Conform acestui plan, Constantin Şerban a ocupat tronul Moldovei* (2 noiembrie 1659) ajutat de trupe muntene şi transilvănene.

Frontul antiotoman părea, astfel, integral refăcut în toamna anului 1659. Dar acelaşi an a adus şi destrămarea lui: după numai 19 zile de domnie, Constantin Şerban a fost alungat de tătari din Moldova şi înlocuit cu Ştefăniţă, fiul lui Vasile Lupu; zece zile mai tîrziu şi Mihnea III a fost înfrînt de o oaste turco-tătară, fiind silit să se refugieze în Transilvania, unde a şi murit în primăvara următoare.

Astfel, misiunea continuării luptei antiotomane a revenit iarăşi Transilvaniei şi principelui ei. Căutînd să dea o bază cît mai solidă rezistenţei sale, Gheorghe Rákóczi II a încercat — şi chiar a reuşit — să ridice la luptă pe iobagi, făgăduindu-le eliberarea. De altfel, nota dominantă a ansamblului de confruntări militare cu Poarta în cursul acestui război a fost tocmai folosirea cu precădere a resurselor proprii de rezistenţă. Cronicarul sas Georg Kraus scria, în acest sens, în **Cronica Transilvaniei**: „Ca să spunem însă adevărul, cea mai mare parte a ţării a fost tot timpul mai mult de partea lui Rákóczi decît cu Barcsai [şi] ceea ce-i de mirare este că, şi după ce Rákóczi a pierit, vreo doi ani [ţăranii iobagi — **n.n.**] n-au voit să creadă cu adevărat în moartea lui, ci au nădăjduit şi au aşteptat mereu să fie sloboziţi de el". Ultimul aspect al acestei mărturii este semnificativ pentru a discerne anvergura şi profunzimea caracterului popular al războiului. Şi sîntem tentaţi să facem legătura între acest aspect social şi acţiunea lui Mihnea III de eliberare a sutelor de rumâni, de faptul că-şi apropiase pe dorobanţi şi le asculta sfaturile lor „rele" — cum scrie cronicarul, care nu vedea cu ochi buni aceste acţiuni de ridicare a maselor la luptă — „găsindu-şi dorobanţii domn după inima lor". Observator atent al realităţilor româneşti din această perioadă de criză, călătorul turc Evlia Celebi a remarcat, prin satele şi tîrgurile muntene, că „mai toată populaţia bărbătească mersese cu oastea lui Mihnea, iar cei ce ieşeau înaintea năvălitorilor turci sau tătari, cu steag alb [...] cu mîinile la spate, fără arme [erau] boieri şi hatmani din Iflac".

Constantin Şerban, voievodul Ţării Româneşti...

... şi succesorul său, Mihnea III

În p. 13: *bătălia de la Seleuşul Mare*

* În acest interval, Gheorghe Ştefan a renunţat la drepturile sale la tronul Moldovei şi a plecat în pribegie.

Hotărîrea fermă de a lupta împotriva turcilor și-a găsit o expresie fidelă în manifestul principelui Transilvaniei din 18 mai 1660. Cu patru zile înainte de lupta decisivă cu turcii, Gheorghe Rákóczi II declara: „noi din țară nu vom ieși [...] în ceea ce privește pregătirea armatei pentru rămînerea noastră, vom folosi toate mijloacele atît timp cît vom avea capul pe umeri; sîntem gata să urmărim orice cale și nu ne vom zgîrci să ne vărsăm sîngele". Este un moment deosebit, este clipa în care principele se confundă cu masa anonimă a supușilor săi ce luptau contra otomanilor; refugiul și moșiile princiare nu mai există, țara este una singură: Transilvania.

La 7 iunie 1660, însă, în urma luptei de la Florești (22 mai), Rákóczi a murit; Dieta a ales ca principe al Transilvaniei pe Ioan Kemény, care, sperînd într-un ajutor habsburgic, a proclamat, la 23 aprilie 1661, abolirea suzeranității turcești și trecerea sub cea imperială. În septembrie, turcii au impus ca principe pe Mihail Apaffi, și atunci Kemény s-a retras temporar în Ungaria Superioară, împreună cu generalul Raimondo Montecuccolli, comandantul trupelor imperiale care-i veniseră în ajutor. Transilvania avea acum doi principi — unul sprijinit de turci, altul de habsburgi — a căror luptă, la Seleușul Mare, a însemnat și sfîrșitul campaniei antiotomane a țărilor române.

Asupra cauzelor care au determinat eșecul ei, nu putem insista aici; ele sînt multiple, de ordin atît intern, cît și extern, atît social-economic, cît și militar. Dintre cauzele militare, însă, una pare mai evidentă. Se știe că, în sec.XVII, cavaleria rămăsese cu precădere arma de ofensivă, șarjînd dușmanul zguduit de focul muschetelor. Or, oștirile române, chiar dacă dispuneau de oarecari unități de cavalerie în stare să șarjeze, în schimb, nu aveau pușcașii capabili să provoace șocul care să permită finalizarea. Pe de altă parte, a lupta cu pedestrași și călăreți împotriva artileriei, nu era — după cum constata și Miron Costin — „război sau vreo apărare, ce direaptă meserniță [măcel]". Încercările făcute de a adapta oștilor române noua tactică de luptă nu au putut da rezultate: lipseau instrucția, experiența, armamentul. Pentru ca aceste condiții să fie îndeplinite, era necesară o armată permanentă; or, în țările române oștirile se ridicau numai în caz de război, cînd se apela și la sprijinul mercenarilor străini.

Ioan Kemény, principe și războinic iscusit și viteaz...

... și mareșalul Montecuccolli, conducătorul trupelor imperiale, care, în clipa supremă, n-a mai fost de nici un ajutor

Surprins și trădat

În zorii zilei de 22 ianuarie 1662, în timp ce aproximativ 5 000 turci conduși de Cuciuc Mehmed pașa și de Ibrahim pașa părăseau cetatea Sighișoarei, în tabăra de la Seleușul Mare Ioan Kemény asculta părerile comandanților săi și sfaturile nobililor transilvani, aflați cu el. Acum nu mai aveau încredere în forțele lor și cei mai mulți voiau să se retragă cît mai repede spre domeniile lor din Ungaria.

Principele părea și el obosit și lipsit de hotărîre. Planul său suna cam ciudat

pentru un războinic de seama lui: voia să rămînă încă o zi la Seleușul Mare, ca să se poată face aprovizionarea cu nutreț, apoi să pornească spre Dumbrăveni, unde să rămînă încă o zi, timp în care să se dea voie soldaților să jefuiască castelul și satul stăpînite de Mihail Apaffi; apoi vor jefui Mediașul și vor porni spre Ungaria; presupunea că armata turcă va obosi urmărindu-i, și va fi mai ușor de înfrînt în regiunile nordice ale țării.

Pentru moment, nimeni nu a îndrăznit să se împotrivească, poate tocmai pentru că asemenea gînduri nu se potriveau cu firea principelui. În tăcerea care se lăsase, a izbucnit vocea contelui Petru Huszár, care a încercat să-i convingă pe ceilalți comandanți că turcii nu vor zăbovi în Sighișoara, ci vor porni pe urma lor; el adăuga că ar fi bine ca armatele lui Kemény să nu se oprească din drum, ci să pornească direct spre Ungaria.

Contele Huszár avea dreptate: după ce a pornit, întîi spre Albești, să se convingă că într-adevăr armata principelui a plecat, Cuciuc pașa și-a îndreptat trupele spre Hetiur; a găsit satul părăsit și urmele trecerii lui Ioan Kemény. De aici, Kemény pornise mai departe, spre Seleușul Mare, unde încheiase sfatul fără să ia hotărîri efective. Poruncise, însă, să se adune nutreț, iar cancelarului Ioan Bethlen îi ceruse să alcătuiască o scrisoare către reprezentanții autorităților imperiale, cerînd noi ajutoare.

În primele ore ale dimineții, cătanele plecate cu o zi înainte din tabăra de la Seleuș după informații s-au întors și au povestit că o armată păgînă, gata de luptă, era în drum spre tabăra lor. Se apropia ora prînzului cînd armata otomană a apărut la orizont. Principele Ioan Kemény a sărit pe cal și a ordonat să se sune din trîmbiță. Ostașii risipiți prin sat și pe vale au ascultat cu uimire și neîncredere chemarea; puțini au răspuns la apel, astfel încît principele a constatat cu neliniște că îi lipseau oamenii cei mai buni, plecați după provizii; numai cu greu i-a putut așeza pe cei prezenți în poziție de luptă, împărțindu-i în mai multe corpuri dispuse în valea destul de îngustă de la marginea satului.

Corpul de pedestrași condus de Emeric Radak și format din 600 haiduci, tineri veniți de bunăvoie să lupte împotriva turcilor, au fost așezați la marginea pădurii, ca aripă dreaptă; în partea opusă, la marginea satului, a fost trimisă cavaleria germană și croată; centrul a fost alcătuit din cavaleria maghiară condusă de Ștefan Ebeni și de Ioan Kemény. Ca să poată rezista dușmanului și ca să preîntîmpine o eventuală încercuire a armatei sale, principele a trimis la celălalt capăt al satului un corp de rezervă, alcătuit din 300 cavaleri unguri și 300 cavaleri germani.

În timp ce-și dispunea forțele pentru luptă, Kemény a fost avertizat de un husar maghiar că nobilii îl vor trăda. Nefiind timp pentru o cercetare amănunțită, principele a poruncit lui Mihail Teleki să-i conducă pe domnii Ioan și Wolfgang Bethlen, Gabriel și Paul Haller, Dionisie Banffi, Petru Huszár, Francisc Rhédey și Andrei Ugron la cavaleria germană, unde va veni și el. Este greu de spus dacă principele Kemény a fost într-adevăr trădat, ori au existat numai presupuneri. Se pare — după cum relatează Gheorghe Șincai— că numai Ioan Bethlen și Gabriel Haller au fost de „mai înainte amăgiți de turci [și] l-au și vîndut pe Kemény".

Armata dușmană se apropia tot mai mult. Era formată din patru corpuri, două în față, două în spate, cei mai destoinici soldați turci în frunte, urmați de cavaleria de elită condusă de Cuciuc pașa. Acesta ordonase oștenilor săi să nu tragă cu pușca, ci să se lase pe coama calului și să lovească orbește, în dreapta și-n stînga; el însuși s-a îndreptat cu detașamentul principal și a lovit centrul armatei potrivnice, unde se afla și Kemény, obligînd cavaleria maghiară să se retragă. Spre aripa stîngă, turcii au întîmpinat rezistența dîrză a ostașilor germani care trăseseră primul foc și se pregăteau să-i respingă pe turci. Dar retragerea cavaleriei maghiare și înaintarea turcilor prin centrul dispozitivului forțelor creștine amenința pe germani cu încercuirea, astfel încît aceștia au început să dea înapoi și, treptat, retragerea s-a transformat într-o fugă, care a antrenat oastea întreagă. În această goană generală, bătrînul principe Ioan Kemény a alunecat de pe cal. Sluga sa, Ștefan Gyulai a încercat să-i dea calul său, dar a fost strivit, odată cu principele, sub copitele cailor.

Acesta a fost sfîrșitul principelui Kemény, om înzestrat cu mari calități, cu experiență îndelungată de război, dar care, în această ultimă expediție, a dat dovadă de lipsă de prudență și a adoptat o atitudine de stranie imobilitate; așa, cel puțin, s-ar presupune după ultimele sale acțiuni și discursurile pe care le-a ținut în acele zile. Oricum ar fi, el a murit trădat și înfrînt.

★

Rezistența îndelungată, coordonarea forțelor Principatelor Române, Transilvania, Moldova și Muntenia, și acțiunile lor comune dau, în sec. XVII, un caracter unic războiului antiotoman încheiat prin lupta de la Seleușul Mare. Întîmplările acestui război s-au modelat adesea după tradiția politică ce o crease fapta lui Mihai Viteazul. Conducătorii lui i s-au vrut urmași, și chiar dacă sabia Viteazului le-a copleșit brațul, măcar și gîndul de a o ridica a fost o cutezanță care merită a fi prețuită.

CRONICA ÎN PIATRĂ DE LA ADAMCLISI

O VICTORIE SCUMP PLĂTITĂ

Prof. univ. dr. doc. RADU VULPE
membru al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice

● Între orgoliu şi sinceritate ● Nu Tapae, ci Adamclisi! ● Neaşteptatul sprijin al veteranilor ● Daci fugari sau romani deghizaţi? ● „Secerile“ şi „coasele“ dacilor

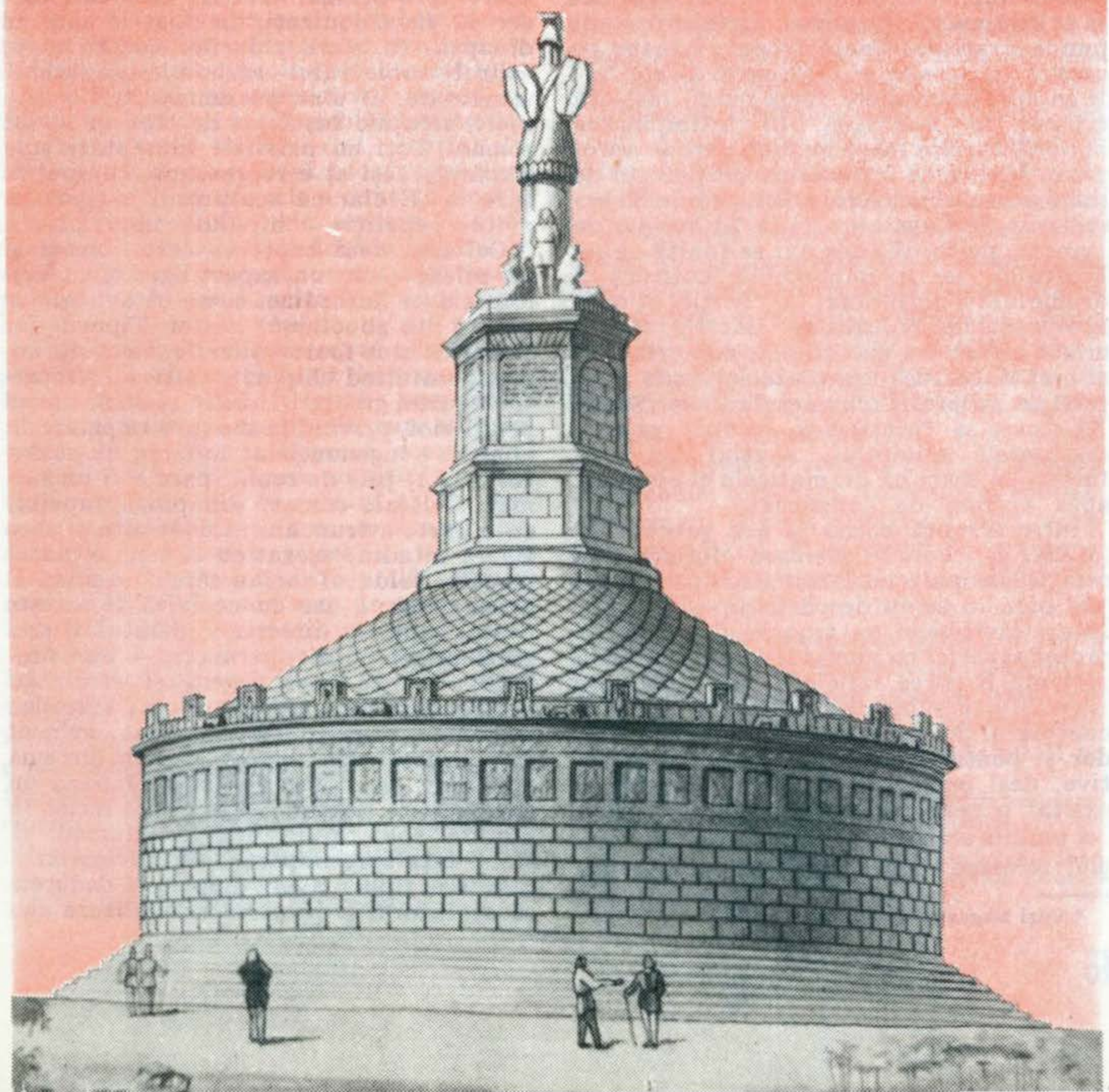

Victoria lui Traian de la Adamclisi a reprezentat suprema fază a unei campanii pe care împăratul roman a fost silit s-o ducă în Moesia Inferioară la începutul anului 102, pentru a face față unei puternice diversiuni întreprinse la Dunărea de Jos și în Balcani de aliații lui Decebal, potrivit unui vast și iscusit plan strategic al acestuia, destinat să încercuiască și să izoleze armata romană pătrunsă în Dacia.

Lipsit pe neașteptate de inițiativa operațiilor, care i-a fost smulsă cu abilitate de către Decebal, împăratul Traian trebuise să-și împartă forțele, lăsînd o parte în fața regelui dac, în munții Sarmizegetusei, iar restul, transportat cu navele flotei danubiene, fiind condus de el însuși în grabă pe noul teatru de război*. După o primă biruință asupra cavaleriei sarmate la est de Novae, Traian a izbutit să surprindă și să zdrobească, în apropierea pasului Șipka, o coloană dacă, înainte ca ea să fi putut trece Balcanii pentru a intercepta principala cale de legătură a forțelor romane cu bogatele provincii din Orient. Dar dacă aceste prime succese îi salvaseră împăratului o principală comunicație cu interiorul imperiului, situația lui nu încetase de a fi la fel de gravă. El nu avusese încă de-a face decît cu primele eșaloane ale unităților angajate de aliații lui Decebal în organizarea diversiunii. Grosul forțelor buro-daco-sarmate, care trecuseră Dunărea prin nordul Dobrogei, înainta amenințător spre Balcani.

În acel moment, Traian se afla pe locul izbînzii sale din fața pasului Șipka, fiind ocupat cu colonizarea dacilor care făcuseră act de supunere **(deditícii)** și cu organizarea cetății Nicopolis ad Istrum, destinată să străjuiască pe viitor acest important punct strategic. Toate trupele romane pe care le adusese cu el, precum și altele care li se mai adăugaseră între timp, fuseseră trimise în Dobrogea, în întîmpinarea impunătoarelor mase inamice care se apropiau. Întîlnirea a avut loc pe podișul de lîngă actualul sat **Adamclisi,** cam la 50 km sud-vest de Constanța și la 22 km est de Dunăre, pe locul unde azi se înalță ruina Trofeului la o importantă cotitură a drumului longitudinal al Sciției Minore spre pasurile Balcanilor. Bătălia care a urmat a fost cea mai amplă, mai crîncenă și mai sîngeroasă din toate acțiunile figurate pe relieful Columnei Traiane. Scena XL, care o înfățișează, ocupă, printre segmentele reliefului, spațiul cel mai întins, cu toate că dramaticele ei episoade apar extrem de condensate.

Între această scenă și cea precedentă (XXXIX), care ilustrează întemeierea cetății Nicopolis ad Istrum, sculptorul n-a pus nici un semn despărțitor, ca în alte locuri (de obicei un trunchi de pom). A procedat astfel nu numai fiindcă în această privință îi părea suficient răspicatul contrast dintre subiectul pacific al uneia și conținutul foarte frămîntat al celeilalte, dar și pentru că între episoadele respective, deși petrecute în locuri diferite, a existat o nemijlocită succesiune; aceasta i-a permis artistului și o economie de spațiu, folosind figura lui Traian în același timp pentru amîndouă scenele, printr-un truc convențional, frecvent pe Columnă. În adevăr, în vreme ce, în scena XXXIX, în mijlocul cetății Nicopolis, Traian privește spre stînga, tratînd cu dacii care cer să fie colonizați, în spatele său, în dreapta, în afara zidurilor cetății și în cadrul subiectului războinic al scenei următoare, îi sînt prezentați trei prizonieri, strașnic înșfăcați de cîte un soldat roman. Toți au privirile îndreptate spre împărat, deși el e reprezentat cu spatele spre ei. E clar că sculptorul a ținut să evite repetiția chipului imperial.

Cei trei daci captivi — doi comați și un pileat — au un aspect agitat, cu veșmintele în dezordine, semn că au ieșit de curînd din zbuciumul luptei. Tipurile lor somatice sînt foarte diferite. Unul din comați, amintind chipurile scitice din repertoriul artei grecești, hirsut și cîrn, cu un profil vioi, privind în sus spre împărat, în timp ce e îngenuncheat cu forța de soldatul care îl ține de ceafă, pare a fi un sarmat. Celălalt comat, dinapoia grupului, cu o parte a trunchiului dezvelită și cu o figură mîndră, așezat cu sila pe o piatră de către soldatul roman care cu o mînă îi apasă umărul, iar cu cealaltă îi sucește brutal capul în direcția împăratului, prezintă un tip nordic, germanic — bur probabil — după cum sugerează și gîtul său înalt și fața prelungă. În sfîrșit, al treilea prizonier, pileatul, este un dac, evident caracterizat prin costum și prin dîrzenia atitudinii. Deși legat și silit să pună un genunchi pe pămînt, el se zbate furios în mîinile soldatului roman, refuzînd să ridice fața spre împărat. Din diversitatea celor trei tipuri, avem dreptul să deducem că sculptorul a ținut să simbolizeze aici

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 12/1973.

toate cele trei elemente etnice ale coaliției aliaților lui Decebal, care au luptat la Adamclisi și care se văd reproduse și pe sculpturile Trofeului. În restul scenei, artistul n-a mai dat nici o importanță deosebirilor somatice, desigur fiindcă nu le mai găsea precizate în textul **Comentariilor** lui Traian, azi pierdute, pe care el le transpunea în limbaj figurat*.

Cassius Dio este confirmat

Bătălia cea mare de la Adamclisi începuse, așadar. Cei trei prizonieri fuseseră aduși de acolo. Ei și soldații care îi escortau sînt singurele personaje din această extremitate a scenei XL care, depinzînd de poziția împăratului, privesc spre stînga. Restul e orientat în direcția opusă. Imediat în spatele lor, apare un post sanitar de prim ajutor, cu doi răniți romani: un legionar și un soldat auxiliar, îngrijiți de medici militari. Auxiliarului, care exprimă o durere atroce, o sabie dacică i-a tăiat adînc o coapsă, pe care medicul i-o pansează legînd fîșii de pînză în jurul rănii. Sînt numai doi răniți, dar numărul lor e simbolic, închipuind sute și mii.

Aici este unicul loc de pe relieful Columnei unde au fost reprezentați soldați romani răniți. Este o excepție care își are tîlcul său. Pentru ca orgoliul roman să cedeze nevoii de sinceritate realistă și să-i arate pe proprii soldați sub acest trist aspect, trebuia ca respectivul episod să fi fost menționat, cu o deosebită insistență, în **Comentariile** împăratului, scoțînd în evidență cît de sîngeroasă a fost respectiva bătălie, ce pierderi grele a avut de suferit armata romană și, prin urmare, cît de valoroasă a fost victoria dobîndită pînă la urmă. Episodul corespunde excelent pasajului din opera lui Cassius Dio, unde, vorbindu-se despre o bătălie și de marile pierderi îndurate, se precizează că numărul răniților romani a fost atît de mare, încît însuși Traian și-ar fi rupt veșmintele pentru a completa bandajele, care nu erau destule. Scena nu înfățișează acest gest, desigur, pentru că nu era amintit în textul **Comentariilor,** ceea ce rezultă și din formula precaută „după cum se spune", cu care Dio își însoțește știrea, ca să arate că o deținea dintr-o tradiție orală, idealizantă. Dar pentru noi este de ajuns că se face mare caz de romanii răniți.

Pasajul e pus, de obicei, în legătură cu lupta de la Tapae din Banat, de la începutul războiului, datorită numai unei greșite lecturi cauzate de modul defectuos în care a fost transmis pasajul respectiv de către intermediarii bizantini. Dar o comparație critică a scenei XXIV de pe Columnă, referitoare la lupta de la Tapae, cu scena XL, înfățișînd bătălia din Dobrogea, ne obligă s-o scoatem din discuție pe cea dintîi. Acolo e vorba de o încăierare scurtă, la care nu participă din partea romanilor decît trupele ușoare de auxiliari, în timp ce legionarii stau în expectativă, fără a mai avea prilejul să intervină, deoarece urmările unui fulger puternic i-a determinat pe daci să întrerupă lupta înainte de vreme și să bată în retragere, pe cînd la Adamclisi, ne aflăm în fața unei bătălii de o amploare excepțională, în care apar nu numai răniții de care vorbește Cassius Dio, dar, precum vom vedea, și alte amănunte esențiale ale știrii provenite de la acest autor.

În planul din fund al scenei XL, deasupra grupurilor de captivi și de răniți, se vede, mergînd în pas alergător spre dreapta, în direcția bătăliei, o coloană de legionari sau de pretorieni (distincția nu e ușor de făcut), în frunte cu un grup de stegari și de trîmbițași în costum ritual sacru, cu blănuri de fiare pe cap. Mai departe, în planul întîi, apare Traian, în ținută de război, însoțit de Claudius Livianus, prefectul pretoriului**. În fața împăratului, un prizonier cu capul gol, părul vîlvoi, mîinile legate la spate, este adus de un auxiliar roman. Fără îndoială, nu este un comat dac oarecare, ci o căpetenie de seamă dintr-un alt neam, poate un sarmat, a cărui captură trebuie să fi prezentat o semnificație deosebită, imprecizabilă pentru noi în starea actuală a știrilor.

Deasupra acestui episod, în planul din fund, două catapulte pe roți, trase de catîri, se îndreaptă spre locul luptei, în vreme ce un servant legionar al mașinilor sloboade din mers, asupra dușmanului, micile sulițe numite **pilum.** De aici înainte, spre dreapta, asistăm la încleștarea culminantă a bătăliei. Participă trupe romane din toate armele: legionari, auxiliari provinciali obișnuiți, auxiliari din **numerii*** de germanici aduși de la Rin, luptînd cu trunchiul gol, fără cască, numai cu spada și scutul. Toți atacă aprig cu spadele, legionarii folosind și lăncile. Războinicii daci și aliații lor (nediferențiați tipologic), li se opun cu o energie disperată, apărîndu-se cu scuturile lor ovale și replicînd cu lovituri cumplite. Spre marginea dreaptă a scenei, victoria romană începe să se pronunțe prin intervenția cavaleriei, care izbește masa barbară din spate, lovindu-i pe dușmanii care încearcă să reziste și urmărindu-i pe

---

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 5/1973.

** Comandantul celor zece cohorte de pretorieni care formau garda imperială; avea poziția cea mai înaltă, în armata romană.

*** Unități auxiliare, formate din soldați aparținînd populațiilor neromanizate, luptînd cu arme proprii, după tradițiile lor specifice.

aceia care au început deja să fugă. În colţul din dreapta jos, un dac a căzut grav rănit. Un altul, înşfăcat de un auxiliar roman, e pe cale să fie capturat. În restul scenei, printre picioarele luptătorilor romani, se văd alţi duşmani doborîţi. Cu tot numărul redus al indivizilor reprezentaţi (abia 24, dintre care 13 romani şi 11 barbari), artistul a înfăţişat învălmăşeala atît de strîns şi de dramatic, încît a izbutit să simbolizeze foarte convingător miile de războinici din realitate.

Victoria romană a fost desăvîrşită, după cum arată scena următoare, XLI, unde, în planul din fund, se văd războinicii învinşi, aruncînd armele şi căutînd să scape cu fuga, iar în cel din faţă o impresionantă grămadă de cadavre duşmane, cărora împăratul „a poruncit să se ridice **un altar** şi să li se aducă în fiecare an jertfe pentru pomenire". E o dovadă în plus că acest fragment de text nu se poate referi la scurta luptă de la Tapae, unde nu numai că n-a fost timp să cadă, nici de o parte, nici de alta, un număr prea însemnat de răniţi şi de morţi, dar nici nu există vreo urmă a unui altar ca acela amintit de Dio.

În schimb, Altarul a fost de mult descoperit la Adamclisi, unde se confirmă şi toate celelalte date despre bătălia descrisă de acest autor. E vorba de temeliile unei construcţii de formă pătrată, din calcar conchilifer, cu laturile de cîte 12 m, prezentînd la bază, de jur împrejur, o serie de trepte păstrate pînă azi. Aceste resturi se văd la numai 200 m depărtare

În mijlocul cetăţii Nicopolis, Traian tratează cu dacii, care cer să fie colonizaţi...

...în timp ce ostaşii romani îi prezintă trei prizonieri daci îngenuncheaţi cu forţa

căzute unul peste altul în dezordine şi în poziţii variate. Deşi numărul trupurilor celor fără viaţă e numai de nouă, sculptorul a reuşit să dea şi aici impresia unei mase mult mai mari, sugerînd cu eficacitate ideea unei adevărate hecatombe.

Morţi romani nu se văd, bineînţeles; e de ajuns că sculptorul i-a reprezentat o dată pe romani printre răniţi. Dar pasajul lui Cassius Dio mai sus-amintit, după ce arată cum Traian şi-a văzut pe mulţi dintre ai săi răniţi şi că mulţi dintre duşmani au fost ucişi, vorbeşte clar şi despre soldaţii romani căzuţi în luptă, în cinstea de Trofeu, tot pe platoul unde s-a dat bătălia. Prin studiul dărîmăturilor din suprastructură, făcut de G. Niemann, s-a constatat că, la origine, Altarul avea o înălţime de 6 m, că pereţii săi erau acoperiţi cu o mare inscripţie conţinînd lista ostaşilor romani căzuţi în luptă. Calculele **arată că numărul acestora era de cel puţin** 3 800, cifră enormă pentru efectivele acelor vremuri şi pentru o oaste învingătoare, ceea ce dovedeşte că, aşa cum reiese şi din ştirea lui Dio, şi din scenele de pe Columnă, victoria romană a fost obţinută cu mari pierderi.

„În onoarea și memoria prea vitejilor bărbați"

Dar sînt indicii că această biruință nici n-a fost obținută decît **in extremis,** după ce, la un moment dat, balanța înclinase chiar de partea vrăjmașului. Din inscripția Altarului s-au găsit numai cîteva fragmente, prezentînd totuși peste o sută de nume de soldați, inclusiv dedicația solemnă din frunte, care sună astfel: **In Honorem et in Memoriam fortissimorum virorum qui pugnantes pro Re Publica morte occubuerunt** („În onoarea și în memoria prea vitejilor bărbați care, luptînd pentru Stat, au fost doborîți cu moarte"). În fragmentele de care se dispune pînă în

Unicul loc de pe Columnă care înfățișează soldați romani răniți

Stegari și trîmbițași în costum ritual, cu blănuri de animale pe cap, ostași legionari cu catapulte — toți se îndreaptă spre locul luptei; Traian primește un prizonier, probabil o căpetenie

prezent, nu s-a păstrat numele împăratului dedicant, dar, după celelalte elemente ale inscripției, ca și după situația monumentului, nu poate fi vorba decît de Traian. La sfîrșitul dedicației, înainte de lista soldaților și a ofițerilor de linie, figura, la locul cel mai de cinste, numele, azi distrus, al unui ofițer superior cu titlul, insuficient conservat, de **praefectus,** care nu putea fi nici **praefectus pretorio,** deoarece sub Traian deținătorul acestui grad, Claudius Livianus a trăit mult timp după împăratul său, nici vreun modest **praefectus** de unitate auxiliară, căci în acest caz ar fi trebuit să fie pomenit la unitatea sa, ci era, fără îndoială, un **praefectus castrorum*.** Acesta era un personaj important în armată, provenind dintre cei mai capabili centurioni, care, după ce străbătuse toate treptele ierarhiei inferioare, începînd de la soldat, și se distinsese în nenumărate campanii, cunoștea la perfecție toate secretele artei militare și ale serviciului de campanie. Lui îi erau încredințate administrația și intendența taberei, avînd sub comanda sa și rezervele, compuse din bolnavi și răniți recuperați, dar încă în convalescență și din veteranii numiți **missicii,** care își așteptau formele de liberare. Lui nu-i mai revenea nici o sarcină de combatant, dar în cazuri disperate, cînd linia frontului șovăia sau era ruptă, putea interveni cu rezervele sale, care numărau numai ostași cu multă experiență, capabili să facă față cu eficacitate unei lupte scurte, în ciuda infirmităților ori vîrstei lor, adesea reușind să restabilească situația prin surpriza produsă asupra inamicului dezorganizat de beția prematură a succesului. Prezența acestui **praefectus castrorum** și a unora dintre

(Continuare în p. 38)

* Comandant al castrului; în timp de război — intendentul suprem al taberei.

Ianuarie-iulie 1944: împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist

„ÎNAINTE PENTRU O ROMÂNIE LIBERĂ ŞI DEMOCRATICĂ!“

N. AJITĂRIȚEI, I. DRAGOMIRESCU, V. ȘIMANDAN

Continuăm să răsfoim dosare cuprinzînd note, rapoarte, buletine și sinteze informative din perioada ianuarie-iulie 1944, întocmite de autoritățile antonesciene despre starea de spirit a populației. Asemenea atîtor documente oficiale confidențiale din acea perioadă, ele poartă amprenta agravării crizei regimului dictaturii militaro-fasciste. Organele de stat urmăresc cu îngrijorare crescîndă desfășurarea evenimentelor. Autoritățile au devenit mai precaute în acțiunile de reprimare a valului protestatar care cuprinsese cele mai largi mase. Documentele cercetate consemnează și ele amploarea crescîndă a acțiunilor, din ce în ce mai hotărîte, inițiate și realizate de Partidul Comunist Român pentru coalizarea tuturor forțelor sociale, tuturor partidelor și oamenilor politici care se declarau pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și ieșirea României din războiul hitlerist. „ROMÂNI! Pacea pe care întreaga națiune o dorește trebuie cucerită prin lupta poporului, care trebuie să ia în propriile sale mîini soarta sa — se arată în Manifestul Frontului Unic Muncitoresc **din 1 mai 1944. Muncitorimea în front unic își strînge astăzi rîndurile, la noi ca pretutindeni. În ziua de 1 Mai, ziua ei de luptă și de speranțe, muncitorimea organizată unită, de la comuniști la social-democrați, cheamă întreaga clasă muncitoare, pe toți muncitorii organizați și neorganizați, întreg poporul român, toate clasele și păturile sociale, toate partidele și organizațiile indiferent de culoarea politică, credință religioasă și apartenență socială, la lupta hotărîtă pentru:**

Pace imediată, răsturnarea guvernului Antonescu, formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste, izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane, sprijinirea Armatei Roșii eliberatoare, alianță cu Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite. Pentru o Românie liberă, democratică și independentă! Trăiască 1 Mai, ziua de înfrățire în [sub] semnul păcii și de unire a clasei muncitoare!“.

Autoritățile antonesciene consemnează, de asemenea, și unele încercări ale altor forțe politice, inclusiv ale liderilor partidelor burgheze național-țărănesc și național-liberal, de a găsi anumite soluții — conforme, desigur, cu interesele și pozițiile lor de clasă — de ieșire a României din războiul hitlerist. Deși incomplete și fragmentare, aceste documente oferă, la rîndul lor, o serie de mărturii despre voința întregului popor român de a răsturna dictatura antonesciană, de a ieși din războiul hitlerist și a alunga din țară trupele germane*. Ele confirmă acea stare de criză pe care documentele partidului comunist și presa ilegală o analizau și defineau cu clarviziune.**

---

* Vezi articolul **Ianuarie-iulie 1944 : împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist** din nr. 2/1974.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1967; 1/1968; 6 și 7-8/1969; 7 și 8/1970; 8 și 12/1971; 1, 2, 3 și 8/1972; 8/1973. În numerele care urmează revista noastră va publica alte mărturii, bazate pe documente ale partidului comunist și ale altor forțe revoluționare, democratice, progresiste despre lupta tot mai hotărîtă a poporului român împotriva fascismului și a războiului hitlerist.

De la interese speciale...

Înfrîngerile zdrobitoare suferite de Wehrmacht pe frontul de răsărit, la care se adăugau bombardamentele aliate asupra oraşelor germane, operaţiile forţelor anglo-americane în Italia, urmate de debarcarea în Franţa, succesele tot mai evidente ale mişcărilor de partizani din diferite ţări din Europa ocupată, accentuarea nemulţumirii maselor populare, agravarea crizei regimului dictaturii îi determină pe liderii partidelor burgheze la o anumită activizare în sensul scoaterii României din războiul hitlerist. Interesele cercurilor capitaliste pe care le reprezentau erau din ce în ce mai grav lezate. „Cercurile politice democratice, în special cele liberale — consemnează un buletin informativ al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri — care au participaţiuni mai largi la viaţa economică a ţării urmăresc cu atenţie repercusiunile produse de situaţia frontului asupra poziţiilor [lor] economice şi financiare [...] Cercurile menţionate nu exclud posibilitatea unor crahuri, dacă situaţia de acum se va prelungi".

Acţiunile liderilor Partidului Naţional-Ţărănesc şi ai Partidului Naţional-Liberal au fost însă sinuoase şi inconsistente. Ei doreau înlăturarea regimului dictaturii militaro-fasciste şi scoaterea ţării din războiul hitlerist dar, evident, nu concepeau această acţiune decît în raport cu interesele lor şi căutau cu orice chip să evite angajarea în luptă a maselor populare. Temîndu-se că prăbuşirea dictaturii militaro-fasciste va determina adînci prefaceri sociale, principalele partide burgheze ocolesc, pînă în mai 1944, conlucrarea cu P.C.R. şi cu alte forţe progresiste. Mersul evenimentelor le presează, însă, să se pronunţe în ultimă instanţă pentru ceea ce ei consideră drept soluţii de rezolvare a gravei situaţii prin care trece ţara. În sinteza informativă de pe luna martie a Inspectoratului Jandarmeriei Bucureşti sînt inserate declaraţiile făcute de Iuliu Maniu într-o consfătuire cu intimii săi politici la Sibiu: „Faţă de situaţia critică, dl. Iuliu Maniu a arătat că este timpul să ne gîndim la o pace separată cu anglo-americanii...".

Aceeaşi opinie este relevată şi în rîndurile P.N.L. Un buletin al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri din 3 aprilie specifică în acest sens: „Din discuţiile ce au avut loc între fruntaşii liberali se desprind, în linii generale, următoarele: credinţa în necesitatea încetării războiului şi a încheierii unui armistiţiu...".

În cercurile naţional-ţărăniste şi liberale se ventilează ideea ca un cabinet condus de I.Maniu să ia locul guvernului Antonescu. Cînd şi cum? Previziunile erau vagi: „Conducerea liberală a discutat necesitatea unui guvern prezidat de Maniu — notează Buletinul informativ al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri din 9 martie — care ar urma să ia puterea după ce împrejurările de ordin militar şi extern ar duce în mod fatal la retragerea actualului regim...".

Nevoind să apeleze la mase, temîndu-se de zguduiri sociale ce ar fi periclitat temeliile regimului burghez, cele două partide nu iniţiază nici un fel de acţiuni pentru subminarea regimului antonescian. Un raport informativ din 3 aprilie arată că pentru P.N.Ţ. „se pune dilemă — pe de o parte — a unei acţiuni imediate, socotind că altfel întregul viitor politic al grupării va fi compromis [...] iar — pe de altă parte — pentru aceste cercuri există certitudinea că orice mişcare ar duce imediat la represiuni [...] Unii susţin necesitatea de a convinge forurile de resort [guvernul Antonescu — **n.a.**] să realizeze ceea ce ei nu pot. Dar şi în această situaţie au credinţa că dacă regimul ar realiza ceva ar fi atunci în propriul său avantagiu [...] Modalitatea practică — cred liberalii — este ca actualul regim să continue politica sa, însă să lase libertate de mişcare democraţilor şi să-i acopere la nevoie, pînă cînd un guvern de generali şi fruntaşi democraţi şi-ar putea asuma răspunderea...".

...la soluţii specifice

Urmărind ieşirea din războiul hitlerist, liderii celor două partide burgheze îşi propuneau să obţină garantarea din partea autorităţilor antonesciene a libertăţii de formare a unui viitor guvern, care în momentul preluării puterii, să „permită o tranziţie calmă de la un regim la altul, avînd un control perfect al situaţiei". Aşadar, guvernul proiectat ar fi permis controlarea situaţiei politice. Mai evident este subliniat acest lucru în Buletinul informativ al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri din 6 aprilie, care se referă la un schimb de vederi între C.I.C. Brătianu, preşedintele P.N.L., şi fruntaşii liberali dr. I. Costinescu şi I.Botez. Cu acest prilej, „dr. I. Costinescu a declarat că, pentru viitorul ţării, se impune pregătirea unui organism politic puternic, care să poată apăra aşezămintele constituţionale şi sociale...".

Aşadar activitatea politică pe plan intern este limitată la proteste şi conciliabule cu guvernul antonescian. Cu totul nerealiste şi sterile sînt, pe plan extern, încercările emisarilor trimişi la Cairo pentru a semna un eventual armistiţiu numai cu Anglia şi S.U.A.

Mai lucidă este poziţia grupării liberale de sub conducerea lui Gheorghe Tătărăscu. Dintr-o sinteză informativă a Inspectoratului Jandarmeriei Bucureşti pe

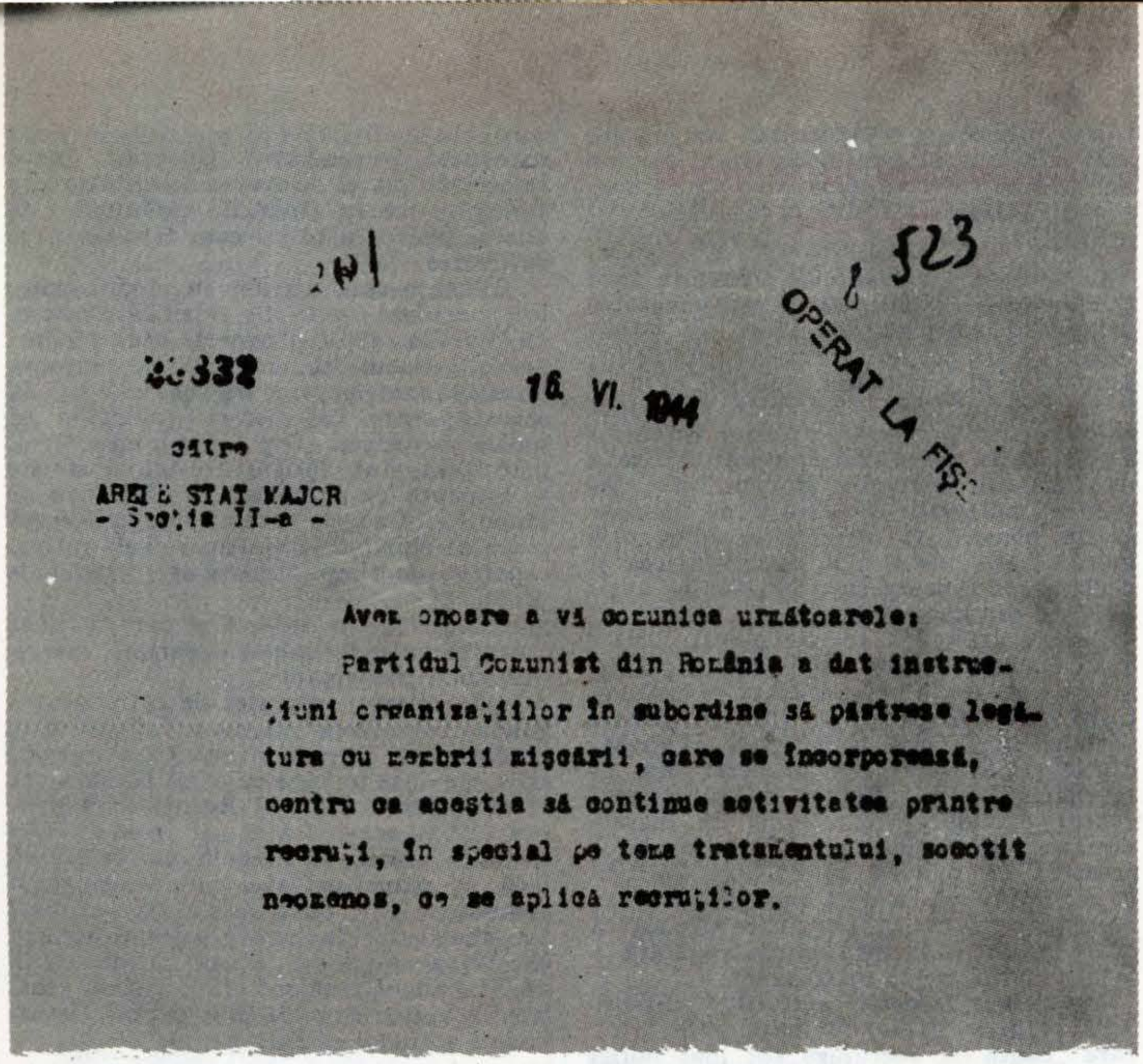

Aven onoare a vă comunica următoarele:

Partidul Comunist din România a dat instrucțiuni organizațiilor în subordine să păstreze legătura cu membrii mișcării, care se încorporează, pentru ca aceștia să continue activitatea printre recruți, în special pe tema tratamentului, socotit neomenos, ce se aplică recruților.

Fragment dintr-un document prin care organele de Siguranță antonesciene semnalau activitatea comuniștilor în rîndurile armatei

luna aprilie 1944, aflăm că Tătărăscu încearcă „să regrupeze forțele politice liberale și democratice și, dacă este posibil, să realizeze o apropiere cu Iuliu Maniu și I.Mihalache, pentru a se crea forța democratică capabilă să facă față situației politice eventuale, și care să fie în asentimentul Angliei, Americii și chiar Rusiei, pentru a se putea salva interesele țării". Gruparea tătărăscianâ își continuă aceste eforturi și în săptămînile următoare. Un raport al autorităților antonesciene arată că i s-a prezentat „d-lui Iuliu Maniu o scrisoare din partea lui Gh. Tătărăscu prin care îi propune o reuniune a partidelor politice din România". Au loc o serie de contacte între fruntașul liberal și conducători ai altor formații politice. Astfel, în ziua de 20 mai, „de la orele 10 pînă la 11,15 — citim în sinteza informativă de pe luna mai a Inspectoratului Jandarmeriei București — Gh. Tătărăscu a mai avut o întrevedere cu Mihail Ralea [președintele Partidului Socialist-Țărănesc]. La orele 12, Gh. Tătărăscu a plecat [...] la domiciliul lui Titel Petrescu [președintele Partidului Social-Democrat], avocat din București, aflat la Sinaia, la proprietatea sa".

Ca urmare a activității asidue duse de P.C.R., la 26 mai se realizează o înțelegere de colaborare politică în lupta antihitleristă între P.C.R. și gruparea liberală condusă de Gh. Tătărăscu.

Sub presiunea realităților din țară și a situației internaționale, nevoind să rămînă în afara evenimentelor, liderii P.N.Ț. și P.N.L. acceptă, la 20 iunie 1944, propunerile de alianță cu P.C.R. și P.S.D. prin crearea Blocului Național-Democratic. Un raport al organelor de stat antonesciene arată că I. Maniu duce tratative în București „în vederea unei coaliții de partide pentru a prelua succesiunea puterii de stat în cazul prăbușirii frontului german în Răsărit, discuțiuni [...] la care ar participa reprezentanți de frunte ai muncitorilor din toate curentele".

Comuniștii în mijlocul maselor

Cercetarea documentelor pomenite duce la concluzia că polarizarea sentimentelor de revoltă ale păturilor largi ale populației, ca și a acțiunilor tuturor partidelor, grupărilor și oamenilor politici care se situau pe pozițiile potrivnice dictaturii antonesciene și a cotropitorilor hitleriști a fost marea operă concepută și realizată de Partidul Comunist Român. Ele întregesc mărturiile publicate de istoriografia noastră cu privire la rolul primordial avut de P.C.R. în pregătirea și declanșarea insurecției naționale antifasciste din august 1944.

Pentru atingerea acestor țeluri, Partidul Comunist Român s-a bazat în primul rînd pe strînsele sale legături cu masele. Iată cum înregistrează efectele acestei acțiuni un Buletin informativ al Președinției Consiliului de Miniștri din 14 februarie 1944: „Pentru a ușura contactul partidului [comunist] cu masele populare și acțiunea de «lămurire» a acestora cu privire la situația politică și militară, conducerea partidului a reorganizat aparatul tehnic, care va asigura acum apariția și răspîndirea regulată a materialului de propagandă".

Consecința acestei activități intense este lărgirea bazei de masă a P.C.R., care „caută să recruteze tot mai mulți aderenți din rîndurile muncitorilor, folosindu-se de nemulțumirile provocate în rîndul acestora..." (Sinteza informativă a Ministerului Afacerilor Interne pe luna mai 1944.) O altă informare subliniază: „S-a semnalat tendința elementelor comuniste de a exploata aceste nemulțumiri", prin diferite acțiuni care trebuie să ducă la „conflicte de muncă, greve și acte violente".

În același timp, din investigațiile întreprinse în localitățile rurale, autoritățile constată cu îngrijorare intensificarea propagandei P.C.R. în rîndurile țăranilor. Rapoartele organelor de represiune înregistrează faptul că, comuniștii care lucrează în întreprinderile dispersate la sate duc „o intensă propagandă printre țărani în sensul de a-i determina să ceară încetarea ostilităților față de U.R.S.S.". Și mai detaliat este specificată această acțiune într-o informare pe luna iulie 1944 a Inspectoratului Jandarmeriei București, în care se specifică faptul că comuniștii agită „pe țărani pe [tema] nemulțumirilor specifice fiecărei localități". Documentele mai constată că se adună „informații despre oamenii, armamentul și munițiile de care dispune fiecare post de jandarmi. De aceste toate informații, ca și de starea de agitație care s-ar produce în rîndurile țărănimii este nevoie pentru a se ști cum trebuie să se acționeze...".

Influența comuniștilor în rîndul maselor populare este în vizibilă creștere. În aprilie 1944, Inspectoratul Jandarmeriei București informează alarmat forurile sale superioare cu privire la această stare de lucruri, încercînd să indice și cauzele: „O parte din muncitori, principial, sînt cîștigați cauzei comuniste și așteaptă cu încredere o schimbare de regim [...] Cauzele care au dus la această stare de spirit sînt multiple și ele au fost raportate la timp. Printre cele principale sînt:

a. Insuficiența salariilor care a ținut muncitorimea, în multe cazuri, la marginile condiției umane;

b. Insuflarea credinței de către propaganda [comunistă] că muncitorimea este fundamentul întregii producții a statului și că, deci, se impune ca ea să fie chemată la conducerea lui [...] Agenți comuniști, speculînd aceste date și nemulțumiri inerente stării de război au reușit să facă pe muncitori să-i intereseze ideile comuniste [...]; după modul cum vorbesc în cercurile lor de încredere despre această chestiune se poate afirma cu siguranță că, la primul moment critic pentru stat, vor da ajutor comuniștilor pentru răsturnarea actualei ordini sociale".

„Veniți în rîndurile noastre"

Pentru realizarea unui front patriotic cît mai cuprinzător, P.C.R. se adresează unor pături și categorii sociale largi: tineretului, intelectualilor, studenților etc., pe care le cheamă la lupta împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist. Un raport al Ministerului Afacerilor Interne, inclus în Buletinul de informații al Președinției Consiliului de Miniștri din 23 martie 1944, consemnează că „agenți ai mișcării comuniste" acționînd „pe mai multe străzi centrale din Capitală, precum și în curtea Facultății de medicină și în fața localului Bursei" au chemat tineretul și studenții să lupte sub lozincile: „Pace!", „Jos germanii și vînduții lor!". Într-un alt buletin informativ, din 2 aprilie, se semnalează, că în zilele de 29 și 30 martie 1944, comuniștii „prin organizațiile «Frontului Patriotic»* sau «Uniunea Patriotică» au

* În cursul lunii iunie 1943 a fost lansată o platformă-program pe baza căreia, în septembrie, s-a constituit Frontul Patriotic Antihitlerist la care au aderat Partidul Comunist Român, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Partidul Socialist-Țărănesc, Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari (MADOSZ)

făcut propagandă în rîndurile studenților de la Politehnică", îndemnîndu-i să acționeze împotriva ocupanților hitleriști și „contra actualului regim" și „să se încadreze în «Frontul Patriotic»".

P.C.R. acționează cu asiduitate pentru atragerea în acțiunea largă, antihitleristă, a Partidului Social-Democrat cu care, în aprilie 1944, realizează Frontul Unic Muncitoresc*, ca și a partidelor burgheze național-țărănesc și național-liberal. În urma îndelungatelor contacte, atît la centru cît și în provincie, între organizațiile locale, la 20 iunie 1944, cele patru partide înființează Blocul Național-Democratic**. În privința legăturilor din unele regiuni ale țării într-o sinteză informativă de pe luna iunie a Inspectoratului Jandarmeriei București se spune: „În legătură cu coeziunea dintre elementele comuniste din Prahova și parte dintre conducătorii fostului Partid Național-Țărănesc, din informațiile și observațiile făcute pînă în prezent, rezultă următoarele: încă din vara anului 1943, conducerea Regionalei comuniste de Prahova, printr-o serie de interpuși ai săi menținea permanent contact cu Dr. Filuță Popescu, fost prefect de Prahova, pensionar, cu ultimul domiciliu la Ploiești, str. Lt. Agraru, nr. 11, actualmente evacuat în comuna Homorîciu, Prahova, și av. [ocat] Paul Grigorescu, în prezent evacuat în orașul Sinaia. Pe timpul cercetărilor efectuate de Chestura Poliției Ploiești în legătură cu activitatea Regionalei comuniste de Prahova [care au avut loc în martie 1944 — **n.a.**] cei doi, prin relațiile de care dispun au căutat să creeze situații favorabile celor arestați...".

Referindu-se la lupta împotriva continuării războiului hitlerist, Buletinul de informații al Consiliului de Miniștri din 2 aprilie 1944, consemnează că P.C.R., prin manifeste, presă ilegală și muncă de la om la om arată populației că trupe germane speciale au misiunea „la retragerea lor din România să distrugă totul în urma lor", și „îndeamnă populația să ia parte la lupta «contra distrugerilor»".

Propaganda este dusă în cadrul acțiunii antigermane și prin ea partidul comunist scontează [pe] simpatia populației pentru o eventuală acțiune revoluționară".

„Germania a pierdut războiul..."

Aceeași ostilitate față de continuarea războiului hitlerist este evidențiată și într-un alt document, provenit din aceeași sursă, în care se specifică acțiunea comuniștilor de demascare a guvernului antonescian, care intenționa să continue războiul, „în care scop se vor trimite pe frontul de est și ultimele unități militare de care mai dispune România", că „actualul regim sacrifică România intereselor Germaniei". Un alt document arată că P.C.R. folosea orice prilej prilenic în acest sens: „Cu ocazia bombardamentului asupra Capitalei în ziua de 4 aprilie***, elemente comuniste [...] au încercat să determine pe cetățenii din cartierele muncitorești și pe lucrătorii din fabrici să se maseze în Piața Palatului și să manifesteze pentru «pace» și «ieșirea din război»".

În luna iulie 1944 are loc atentatul împotriva lui Hitler. „Părerea generală — notează o informare a Inspectoratului Jandarmeriei București — este că organizarea atentatului este consecința firească a neîncrederii care a început să-și facă loc în rîndurile armatei [hitleriste — **n.a.**] în privința victoriei germane". Arătînd cum este comentat evenimentul în diferite cercuri, informarea constată că, comuniștii „consideră acest atentat ca un mijloc de propagandă [pe] care au început să o facă printre muncitori, cărora le spun că Germania a pierdut războiul...".

Documentele despre care vorbim se referă la larga acțiune desfășurată de P.C.R. prin numeroase manifeste răspîndite în mii de exemplare, în care chema populația la sabotarea mașinii de război hitleriste, la lupta pentru alungarea trupelor naziste și pentru răsturnarea regimului antonescian.

„Citește, răspîndește și acționează!"

Dintr-un raport aflăm că „în noaptea de 1/2 iulie a.c. pe B-dul Elisabeta din Pitești a fost găsit un manifest [intitulat] «CĂTRE ÎNTREG TINERETUL DIN ROMÂNIA CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 3 ANI DE RĂZBOI» [cu următorul conținut]:

«În ziua de 22 iunie a.c. se împlinesc 3 ani de cînd poporul nostru a fost tîrît în războiul nemțesc [...] Tineri muncitori, organizați distrugerea fabricilor care lucrează pentru războiul lui Hitler și Antonescu. Tineri ceferiști distrugeți căile ferate și șoselele ce transportă armată și muniții pentru război; aruncați în aer vagoanele cu muniții! Tineri studenți patrioți, distrugeți mașinile nemțești, tăiați firele telegrafice și telefonice, organizați-vă în grupe de patrioți și acționați! Tineri țărani, tineret român, refuzați să plecați la moarte pentru bunul plac al lui Hitler și Antonescu [...] organizați-vă

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 7-8/1969.
** Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1967 și nr. 4/1969.

*** Primul bombardament al aviației aliate asupra Capitalei.

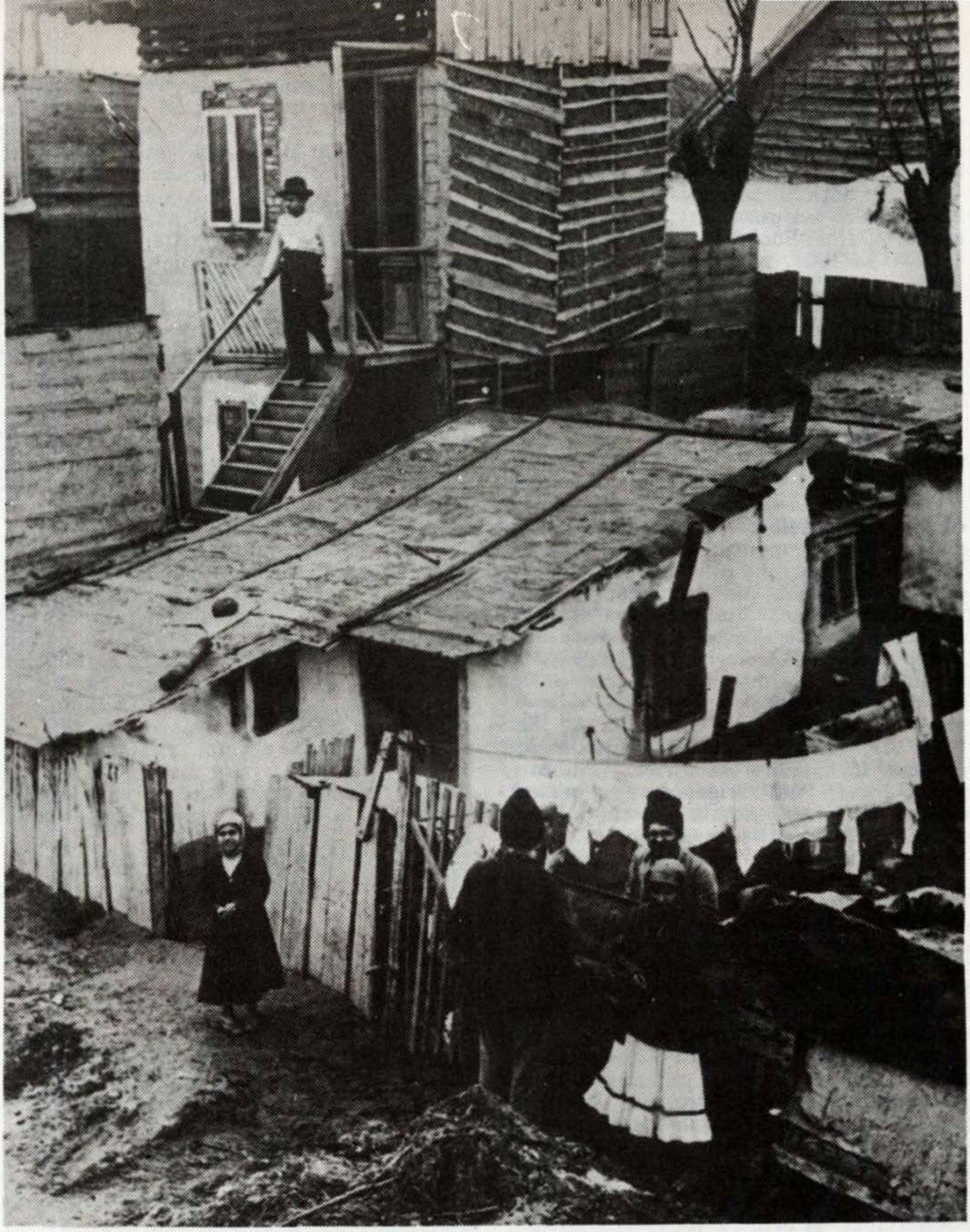

Sărăcia şi mizeria făceau casă bună împreună: „locuinţe" într-o mahala bucureşteană, în anii războiului

în grupe de partizani antihitlerişti, organizaţi manifestaţii de stradă, greve la instituţii şi fabrici, împotriva războiului, pentru încheierea imediată a păcii cu puterile democratice! Veniţi alături de noi în rîndurile Uniunii Tineretului Patriotic, care, în cadrul Frontului Patriotic Antihitlerist, luptă de la început împotriva cotropitorilor [...]

Citeşte, răspîndeşte şi acţionează!»".

În aceste luni, P.C.R. îşi intensifică munca de propagandă şi prin presa ilegală. În martie 1944, un raport al organelor de stat consemnează descoperirea, la Ploieşti, a unor exemplare din „**Buletinul Tineretului Patriotic** [...], oficiosul clandestin al Uniunii Tineretului Comunist din Ploieşti, multiplicat la şapirograf". Buletinul de informaţii al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri din 6 aprilie 1944 semnalează că „în Capitală circulă [...] buletinul comunist «România liberă», anul II, nr. 2, din 22 martie 1944. Bule-

tinul cuprinde următoarele articole de instigaţie în contra germanilor şi a actualului regim [...]: **Salvarea sau catastrofa,** în care se îndeamnă populaţia să asculte «Chemarea Frontului Patriotic». Articolul îndeamnă pe şefii de partide în frunte cu Iuliu Maniu «să se alăture Frontului Patriotic şi să pornească cu toate organizaţiile antihitleriste din fruntea poporului la lupta hotărîtoare»". Informarea mai reproduce şi titlurile altor articole, printre care apelul **Către comandanţii de mari unităţi, către generalii, ofiţerii şi soldaţii armatei României; Aviz slugilor lui Hitler; Ceferiştii,** „în care se îndeamnă slujbaşii de cale ferată să producă deraierea trenurilor, împiedicarea comunicaţiilor etc.".

Chemarea la împotrivire faţă de dictatura antonesciană şi la sabotarea maşinii de război hitleriste s-a soldat cu numeroase acte de sabotaj economic şi militar. Referindu-se la această activitate, un raport al Chesturii de Poliţie Ploieşti arăta că, în martie 1944, comuniştii îşi creaseră „legături în toate întreprinderile din Ploieşti şi Valea Prahovei, pregătind materialul necesar pentru comiterea atentatelor de cale ferată, se făceau informaţii şi tatonări pentru procurarea de arme şi muniţiuni". Cu ocazia descinderilor făcute la locuinţele unor comunişti s-au găsit, printre altele, şi materiale „cu care urma să se execute atentate pe calea ferată contra trenurilor militare". Au loc o serie de sabotaje. Astfel, un inginer din comuna Ţintea-Prahova, „cu serviciul la Societatea petroliferă Steaua Română, în calitate de şef al staţiei de desbenzinare, nu justifică un număr de 9 vagoane de gazolină. Din declaraţiile unor martori rezultă că numitul inginer, sub pretext că verifică conducta, execută scurgerea de gazolină în cantităţi foarte mari, care se pierdeau [...] Indivizii în cauză, cu actele dresate, au fost înaintaţi Curţii Marţiale Ploieşti".

În iulie 1944, sinteza informativă a Inspectoratului General al Jandarmeriei semnalează: „În ziua de 12 iulie a.c. orele 12,05 din staţia Ploieşti-Sud a plecat un tren compus din 29 vagoane-cisterne, pline cu benzină, cu destinaţia Berlin [...] În noaptea de 12/13 iulie a.c. la orele 3,50-4, după trecerea trenului prin staţia Posada, s-a produs o explozie la unul din vagoanele-cisternă, care luînd foc a aprins şi alte 4 vagoane. Trenul fiind desfăcut, [ultima parte] a fost trasă din urmă în staţia Posada, iar cea dinainte în staţia Valea Largă. Pe la orele 8,15 la un vagon-cisternă de la garnitura trasă în staţia V. Largă s-a produs o a doua explozie, conţinutul luînd foc şi aprinzînd alte două vagoane. Pe o altă linie în aceeaşi direcţie se găseau şase vagoane încărcate cu butoaie conţinînd benzină şi ulei, care şi acestea au luat foc, iar frînele slăbindu-se şi linia fiind uşor în pantă, aceste vagoane au pornit în vale la rampa de încărcare, unde s-a aprins o stivă de lemne de cca. 180 vagoane, proprietatea firmei Bibescu. Pagube: 7 vagoane-cisterne pline cu benzină, 6 vagoane de marfă conţinînd bidoane cu benzină şi ulei, 180 vagoane lemne de foc şi linie distrusă pe o distanţă de circa 30 m...".

Ancheta organelor de stat antonesciene constată existenţa legăturilor dintre autorii sabotajelor şi organizaţia regională Prahova a P.C.R.: „Cu privire la actul de sabotaj petrecut în ziua de 12 iulie a.c. în staţia Posada — V. Largă, chestura Ploieşti semnalează amănunte în legătură cu activitatea organizaţiei comuniste de Prahova" şi autorii acestei acţiuni.

„1944 anul decisiv pentru eliberarea Europei"

În Buletinul de informaţii al Ministerului de Justiţie pe perioada 23-31 ianuarie 1944 se consemnează: „Parchetul general Arad semnalează că în seara zilei de 20 ianuarie 1944, între orele 20-21, au fost răspîndite pe teritoriul municipiului Arad manifeste comuniste cu următorul conţinut: «Apel, muncitori, ţărani şi intelectuali antifascişti! [...] Anul 1944 înseamnă pentru întreaga lume o luptă decisivă pînă la eliberarea Europei de sub jugul hitlerist [...] Muncitori din fabrici şi ateliere, organizaţi-vă pînă nu e tîrziu! [...] Numai de voi depinde dacă ajung sau nu trenurile în şanţ sau în mîna lui Hitler! Ţărani! Ascundeţi recolta muncii voastre! N-o daţi lui Hitler! Intelectuali! Voi, prin grai şi scris, înainte pentru o Românie liberă şi democratică!»".

„Parchetul general Timişoara semnalează că, în noaptea de 31 martie spre 1 aprilie 1944, de către autori rămaşi necunoscuţi au fost împrăştiate manifeste comuniste în sectorul Circumscripţiei III Poliţie, la Şcoala Politehnică, la Fabrica de Tutun şi la Corpul de gardă al Comandamentului Militar din gara Domniţa Ileana", prin care „populaţia este îndemnată la răzvrătire". Asemenea manifeste — după cum atestă rapoartele organelor

informative — sînt difuzate în mare număr şi la Bucureşti, Ploieşti, Braşov, Tîrgovişte, Piatra Neamţ etc.

În sinteza informativă pe luna iunie, Inspectoratul Jandarmeriei Bucureşti semnalează difuzarea la Braşov a două importante manifeste. Unul intitulat: „Către întreaga clasă muncitoare", iar pe partea cealaltă „Către poporul român". Documentul este semnat „Frontul Unic Muncitoresc". Celălalt se adresa muncitorilor, ucenicilor, maiştrilor, inginerilor şi funcţionarilor Uzinelor Astra din Braşov: „Către sfîrşitul celui de-al 3-lea an de război, impus cu forţa de cotropitorii hitlerişti şi slugile lor trădătoare din ţară de la cîrma ţării — se spune în acest manifest — situaţia noastră din uzine a trecut marginea oricărei răbdări".

Pornind de la aceste constatări, manifestul — care este o emanaţie a Frontului Unic Muncitoresc local — cheamă la luptă pe toţi salariaţii, indiferent de apartenenţa lor politică:

„Greutăţile prin care trecem şi nevoia de acţiune imediată au apropiat sufleteşte pe toţi salariaţii în suferinţă ai uzinei [...] Trebuie să trecem imediat la formarea de «comitete de acţiune» pe secţii şi pe ateliere, alegînd în aceste comitete pe muncitorii cei mai conştienţi, devotaţi luptei noastre şi curajoşi". Ca obiective minimale sînt înscrise: desfiinţarea închisorii şi carcerii, a amenzilor, a orelor suplimentare, a pedepsei cu bătaia a ucenicilor, anunţarea la timp a pericolului aerian, demilitarizarea uzinei etc. „Lupta pentru aceste cerinţe minimale trebuie să înceapă imediat. Toată muncitorimea — în Front Unic Muncitoresc — şi toţi salariaţii uzinei trebuie să participe la ea [...] Soarta uzinei noastre — se spune în continuare în manifest — o au toate uzinele din România şi întregul nostru popor, cotropit de barbarii hitlerişti [...] Care este datoria noastră în lupta pentru scurtarea războiului de pe teritoriul nostru, pentru salvarea vieţii noastre şi a familiei noastre, pentru salvarea onoarei şi independenţei de mîine a patriei noastre?

1. Să nu dăm nici un sprijin la refacerea uzinei, să sabotăm această refacere;

2. În cazul în care uzina se mută, să refuzăm în masă să o urmăm.

Lupta pentru cerinţele noastre minimale trebuie deci să o legăm cu lupta întregului proletariat român şi a întregului nostru popor pentru: ieşirea imediată din războiul hitlerist; sabotarea producţiei de armament pentru războiul hitlerist; alungarea cotropitorilor germani din ţară; răsturnarea guvernului trădător şi aducerea la cîrma ţării a unui adevărat guvern naţional al libertăţii; participarea activă la luptele patrioţilor români împotriva asupritorilor hitlerişti, ajutarea şi înarmarea lor.

Pentru pace imediată.

Iunie 1944.

Comitetul de acţiune al
Uzinelor «Astra»".

PLANŞELE NOASTRE

① Nume celebre ilustrează istoria Societăţii Regale Britanice: Isaac Newton, Christopher Wren (sus) ; Benjamin Franklin, Bernard de Fontenelle **(Aşa s-a născut Royal Society,** p. 52)

② Condotierii erau o prezenţă obişnuită în Italia sec. XV; regele Franţei Lu-
③ dovic XII intrînd într-un oraş italian şi rivalul său, Maximilian I (stînga); Catedrala din Milano (centru); Blazonul Ducatului Milano şi portretul tinerei ducese Beatrice d'Este, creat de Leonardo da Vinci (dreapta) **(Un ducat pentru o familie,** p. 44)

④ Muşchetarii lui Ludovic XIV într-o cavalcadă **(Adevărata istorie a lui d'Artagnan,** p. 93)

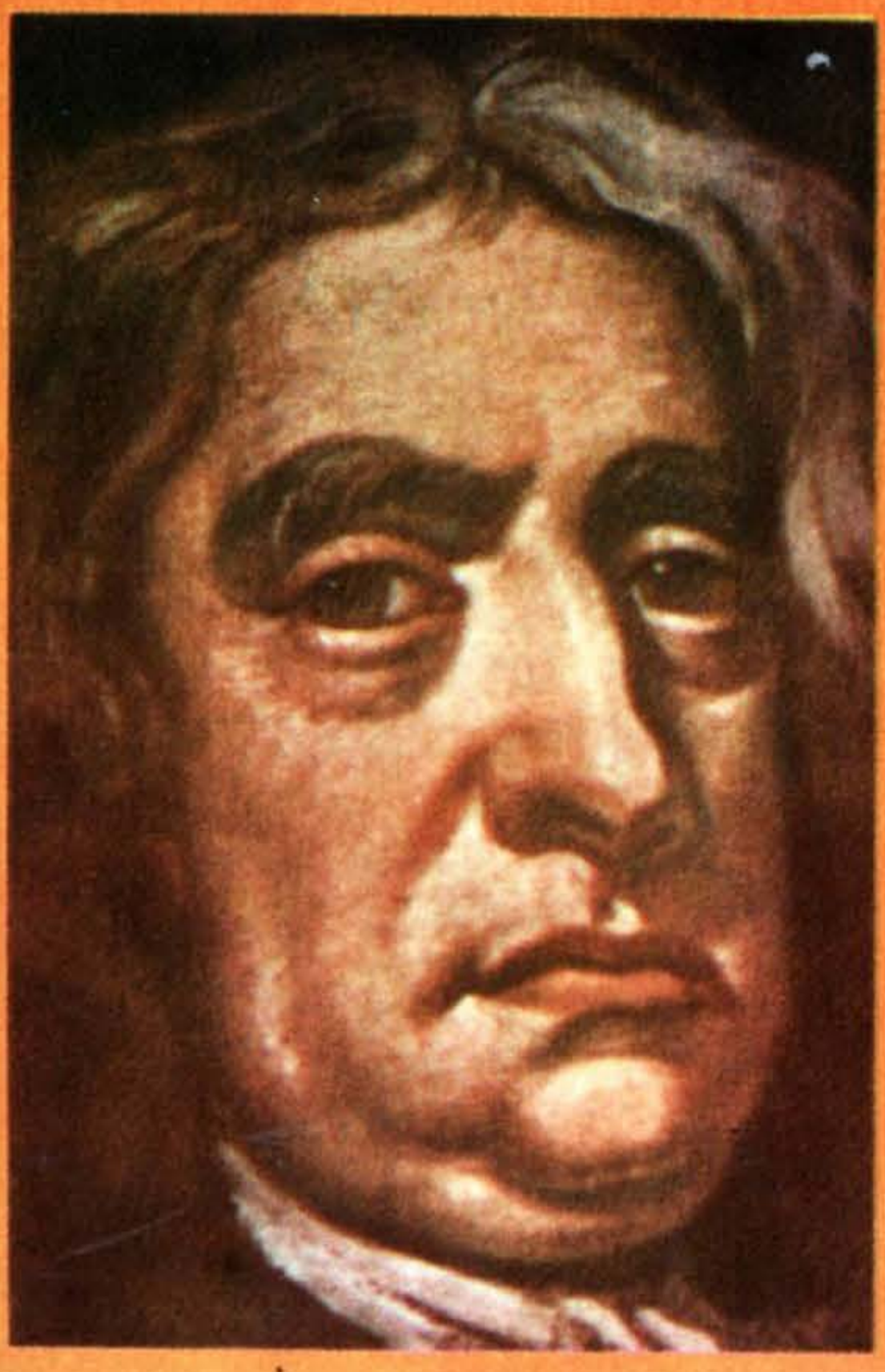

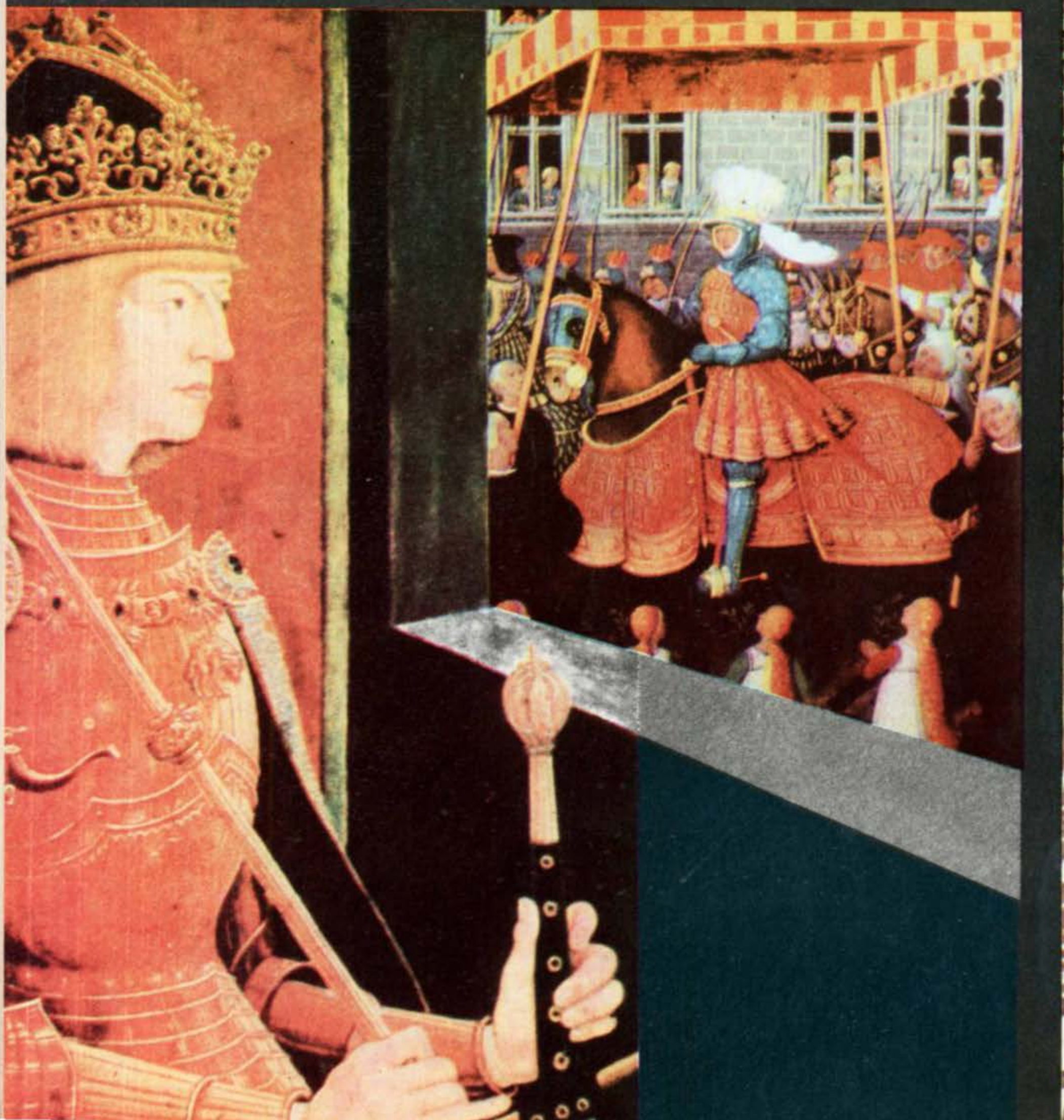

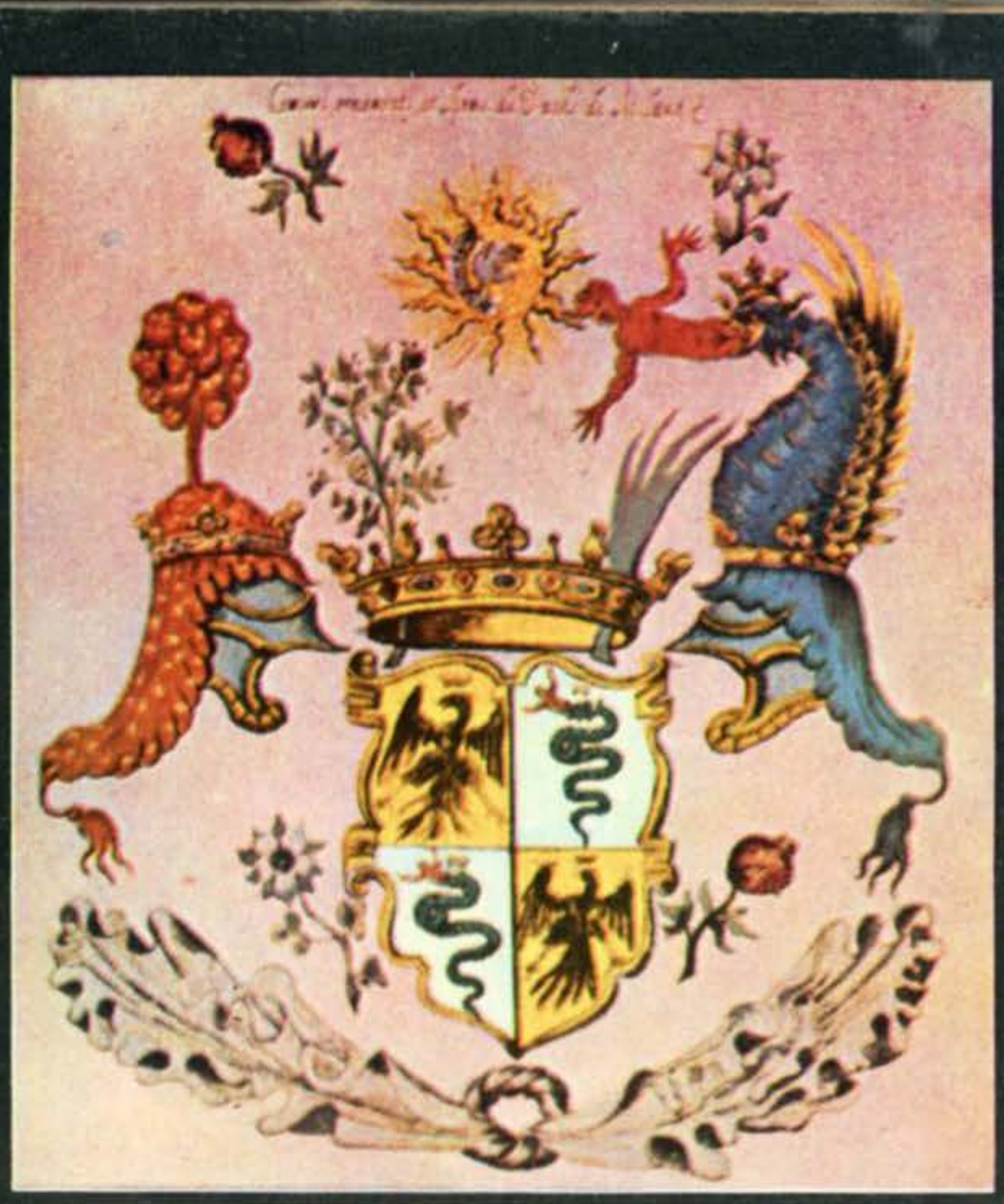

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

Prezență tardivă

În timp ce vorbea în Cameră, ministrul D.R. Ioanițescu (celebru pentru ignoranța cu care emitea „panseuri" de un neverosimil ridicol) a fost întrerupt de un „opozant". Vorbitorul a rămas, cum se spune, cu gura căscată.

— Vezi că n-ai prezență de spirit, i-a strigat triumfător opozantul?

— Ba am, i-a răspuns ministrul, dar îmi vine mai tîrziu.

Corvin PETRESCU,
București

„Puteți muri liniștit"

Regele Umberto I al Italiei (1878-1900), făcînd odată o călătorie în Piemont, a trecut printr-un orășel în care locuitorii i-au organizat o primire fastuoasă. Primarul a rostit o cuvîntare impresionantă și totul a mers de minune pînă la despărțire cînd regele i-a strîns mîna cordial. Fîstîcit primarul a îngăimat:

— Maiestate, acum, cînd v-am văzut, puteți muri liniștit.

N. VRÎNCEANU,
Mediaș

Consecvență

Scriitorul francez Bernard le Bovier de Fontenelle (1657-1757), un ipohondru notoriu, s-a îmbolnăvit cu adevărat cînd era aproape centenar, dar a refuzat să facă apel la vreun medic.

— De ce să vină medicul a protestat el. Ar fi culmea să mor sănătos după ce am trăit toată viața bolnav.

B. FRASIN,
Botoșani

Minunea urnelor

Ziarul **Acțiunea conservatoare** din 20 mai 1907, consemna următoarele: „În vederea alegerilor din mai 1907, pentru colegiul I Senat au fost înscriși 11 229 alegători. Au votat 8 093 persoane, iar din urnele de vot s-au scos 17 187 buletine".

I. CIUTU,
București

Rugămintea nepotului

Fiind decorat de către regele Franței Henric IV (1589-1610) un nobil se adresează acestuia conform obiceiului:

— **Domine, non sum dignus** („Doamne nu sînt vrednic").

— Știu, știu, îi răspunse regele. Dar m-a rugat nepotul meu.

C. DAN,
Ploiești

Dorință neîmplinită

Istoricul francez François de Mezeray (1610-1683) nutrea, ca mulți alții, o ură înverșunată împotriva cămătarilor. La moartea sa, lîngă testament, s-a găsit un ludovic de aur pus într-o cutiuță, alături de un bilet cu următoarea însemnare:

„De peste treizeci ani păstrez acest ludovic, destinat închirierii unei ferestre în Place de Gréve, în ziua cînd va fi spînzurat un cămătar".

Ioana SUCIU,
Arad

Cîțiva bănuți și încă ceva

Printre atîtea altele, Talleyrand a fost o vreme și ambasador al Franței în Anglia. La un moment dat întîlni un veteran al bătăliei de la Waterloo, care purta cu mîndrie o medalie comemorativă bătută în amintirea victoriei armatei engleze asupra oastei lui Napoleon.

— Spune-mi, îl întrebă Talleyrand, de ce porți acest obiect vechi, care abia valorează cîțiva bănuți?

— Într-adevăr, răspunse veteranul, pe noi englezii această medalie ne-a costat doar cîțiva bănuți. Însă francezii au pierdut pentru ea un napoleon întreg.

D. MACH,
Cîmpia Turzii

Emoție

Vizitînd muzeul istoric al unui mare oraș american, Mark Twain se opri în fața unei vitrine. Pe fața lui se citea o tulburare profundă.

— Ce v-a emoționat într-atîta? îl întrebă ghidul.

— Această sabie, pe care a purtat-o marele nostru George Washington.

— Dar de unde știți că i-a aparținut?

— O, dar o recunosc dintr-o mie. Doar am mai văzut-o de curînd și în alte muzee.

Eugen BUCHERU,
com. Ștefănești, jud. Ilfov

O VICTORIE SCUMP PLĂTITĂ

(Urmare din p. 23)

missicii săi pe lista celor căzuţi constituie o dovadă peremptorie că în cursul bătăliei de la Adamclisi s-a ajuns la un asemenea moment critic şi că victoria romană nu s-a pronunţat decît numai cu o clipă înainte de a se fi produs un dezastru, soarta luptei fiind întoarsă decisiv în favoarea romanilor prin iniţiativa şi jertfa acestui brav comandant. Ca mormînt al său trebuie să fi servit Mausoleul rotund, ale cărui temelii, construite în grabă, tot din calcar conchilifer, deci odată cu Altarul, au fost descoperite la numai 50 m de Trofeu.

asemenea nu putea să apară pe Columnă cetatea omonimă **Tropaeum Traiani,** a cărei zidire trebuie să fi început abia odată cu ridicarea monumentului triumfal.

Epilogul victoriei

Revenind la relieful Columnei Traiane, distingem nu mai puţin de trei scene (XLII-XLIV) care se referă la epilogul victoriei romane de la Adamclisi. Scena XLII înfăţişează discursul lui Traian către trupele învingătoare. Armata este adunată în careu, pe fiecare latură figurînd cîte o categorie de trupe: în stînga cavale-

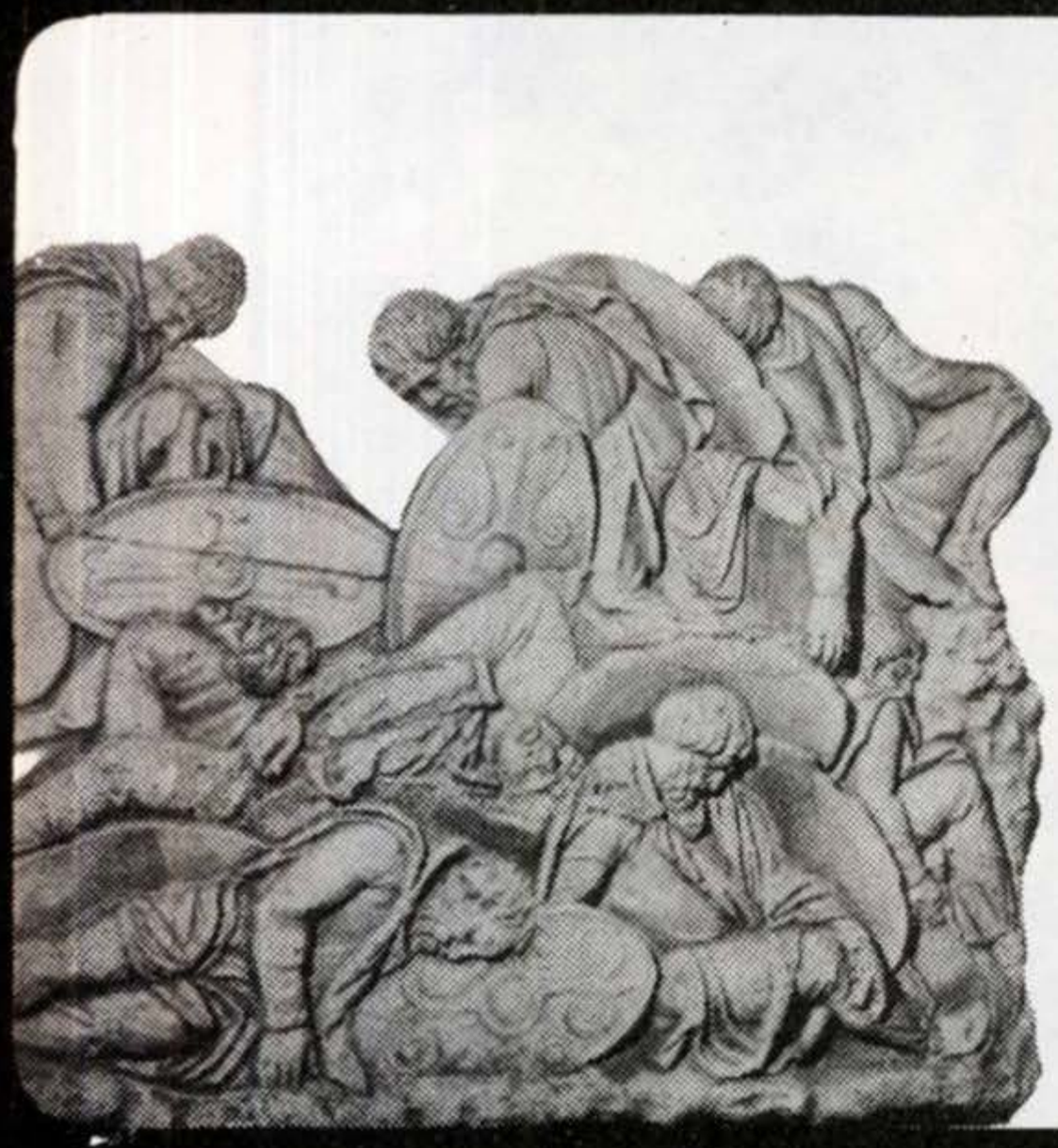

Victoria romană a fost desăvîrşită: o grămadă de cadavre sugerează hecatomba

Prizonieri daci

În ceea ce priveşte absenţa indiciilor despre aceste monumente pe relieful Columnei, explicaţia e simplă: pe Columnă n-au fost înregistrate decît fapte la care împăratul a participat direct; or, Altarul şi Mausoleul, deşi datînd tot din anul 102, n-au fost construite decît după plecarea lui Traian de acolo, întîmplată foarte curînd după victorie. El n-a făcut decît să dea ordinul de a fi clădite, dar n-a asistat nici la construcţia, nici la inaugurarea lor. Cît despre falnicul Trofeu, n-avea să fie înălţat decît şapte ani mai tîrziu. De

ria; în primul plan, văzuţi din spate, pedestraşii din corpurile auxiliare; în dreapta, legionarii şi pretorienii; în fund, purtătorii steagurilor. Sînt toate armele pe care le-am văzut în acţiune în scenele precedente. În mijloc, pe un loc mai înalt, Traian, purtînd încă ţinuta de campanie, însoţit de generalii săi (dintre care unul e prefectul pretoriului, Claudius Livianus), îşi ţine discursul de laudă şi recunoştinţă la adresa soldaţilor care i-au adus una din cele mai hotărîtoare biruinţe. Este primul loc din succesiunea reliefului de pe Colum-

nă unde el le vorbește soldaților după o izbîndă, ceea ce subliniază și mai tare importanța deosebită a succesului obținut în acest loc. E cu totul altceva decît după modesta scenă XXIV, cu lupta de la Tapae, unde nimic similar nu se vede.

Scena următoare, XLIII, reprezintă o cetate romană înțesată de prizonierii prinși în luptă, păziți de cîțiva soldați romani. Tipurile captivilor sînt diverse: unii poartă pe cap bonetul caracteristic al pileaților daci, ceilalți au capul descoperit, însă nu e necesar să-i interpretăm drept comați daci de rînd, putînd fi și ei tot nobili, din alte neamuri ale coaliției învinse. Trăsăturile individualizate ale expresiilor lor, părînd adevărate portrete, pledează în sensul unei selecții sociale, ca și faptul că nu sînt supuși unei paze severe, avînd mîinile libere, iar soldații de pază fiind puțini și la distanță. Desigur, pentru a se accentua proporțiile succesului obținut, era mai potrivit să se arate numărul mare al căpeteniilor capturate, decît masa indistinctă a tuturor prizonierilor. În ceea ce privește identitatea cetății, e probabil vorba de însuși lagărul roman provizoriu, de pe cîmpul de luptă. În favoarea acestei păreri vine și amănuntul că unul dintre soldații care păzesc pe captivi ascultă în același timp discursul lui Traian din scena precedentă, indicînd că locurile celor două episoade erau apropiate. Faptul că cetatea apare construită cu ziduri de piatră, ca o fortificație permanentă, nu e decît efectul ignoranței sculptorului, care, ca pretutindeni pe Columnă, nu obișnuia să se încurce cu precizii de amănunte. Citise în textul lui Traian despre un „castru" și se socotea liber să-l reconstituie după imaginația sa, incompetentă în realități militare. De altfel, îi era și mai ușor să reprezinte un zid de piatră decît un val de pămînt..

În scena XLIV, asistăm la o distribuire de recompense. Sus, în mijloc, în costum de campanie, șezînd pe o **sella curulis** („scaun de onoare, tron"), între trei ofițeri superiori, dintre care cel din dreapta este prefectul pretoriului Livianus, împăratul întinde mîna dreaptă spre un soldat care se pleacă pentru a o atinge cu fruntea în semn de devotat respect, ca un gest de gratitudine pentru o favoare căpătată. În spatele soldatului, un altul părăsește locul purtînd în spinare un sac cu bunuri dăruite. Planul din față e ocupat de grupuri de ostași privind spre împărat și ovaționîndu-l. Doi dintre ei, în colțul din stînga, se îmbrățișează ca niște buni camarazi într-un moment solemn. Toți soldații sînt reprezentați în ținută liberă fără

Așezat pe un tron, Traian primește omagiul soldatului recompensat

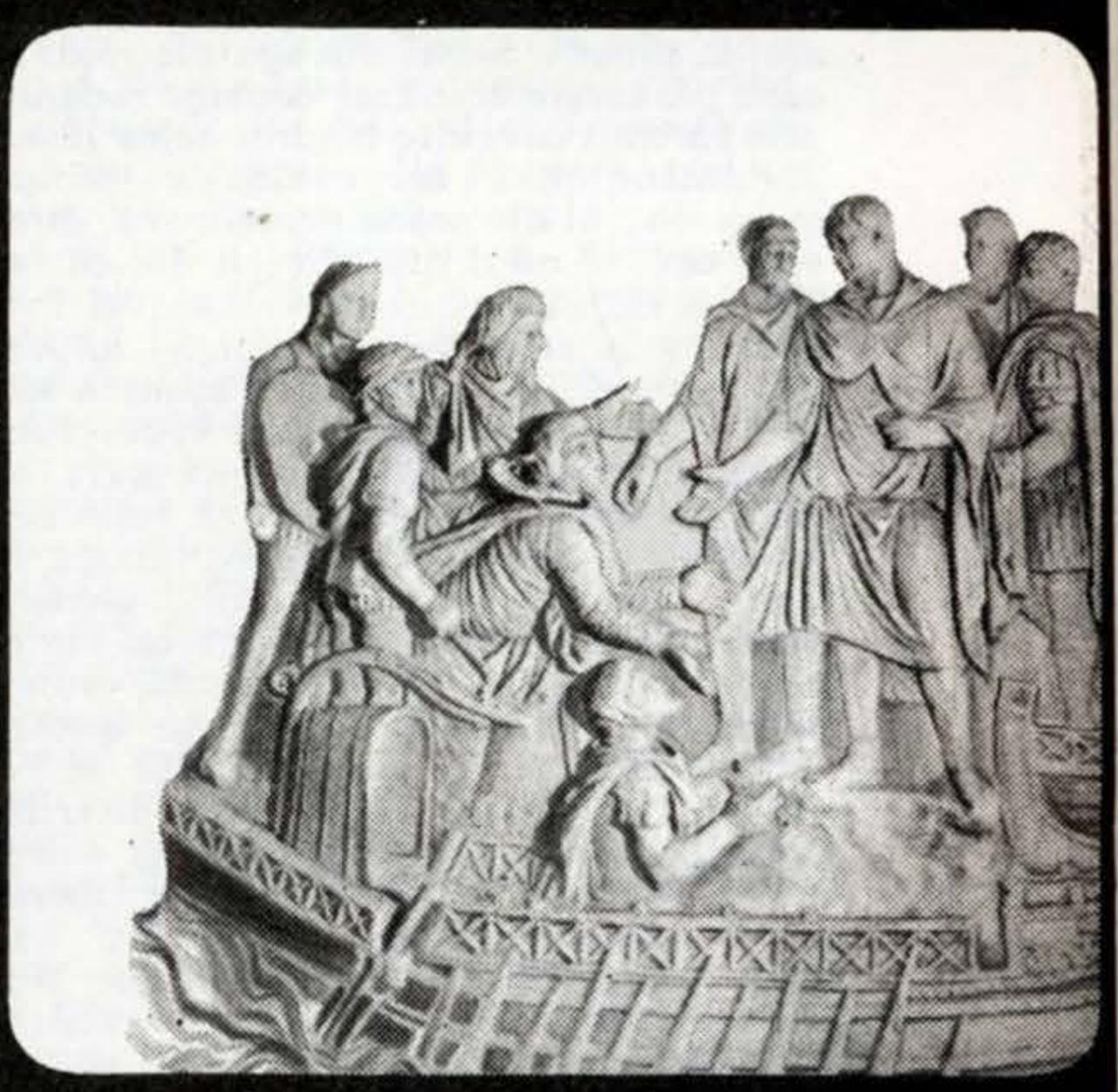

În momentul cînd Traian pășește spre corabia care trebuia să-l ducă pe Dunăre în sus, doi daci fugari (sau romani deghizați) îi aduc vestea dezastrului din munții Sarmizegetusei

arme, cu capul descoperit și avînd pe umeri un fel de sarică, **sagum**, cu ciucuri pe margini. Toți aparțin trupelor auxiliare. E ciudată lipsa legionarilor și a celorlalte arme. Trebuie să deducem de aici că nu e vorba de o recompensare generală, privind totalitatea ostașilor distinși în luptă, ci de o manifestare restrînsă, cu o semnificație specială, referindu-se la o anumită categorie de soldați.

De aceea găsim foarte plauzibilă interpretarea propusă de T. Antonescu, în sensul că scena ar reprezenta o liberare de veterani auxiliari, care, fiind numai peregrini provinciali, dobîndeau cu acel prilej și cetățenia romană. Episodul camarazilor care se îmbrățișează, despărțindu-se pentru totdeauna după 25 ani de viață militară petrecută cot la cot, e semnificativ în favoarea acestei tălmăciri; de asemenea, gesturile omagiale ale celorlalți ostași la adresa împăratului, din a cărui slujbă pleacă. Sacul din spatele soldatului care părăsește scena ar conține recompensele în bani cuvenite tuturor celor liberați. Iar amănuntul că acest soldat se îndreaptă către castrul din scena precedentă, direcție spre care și unul din ofițerii din suita lui Traian ridică brațul cu arătătorul întins, este, ca și în cazul alocuțiunii imperiale din scena XLII, o dovadă că această solemnitate are loc în apropierea taberei de pe cîmpul de luptă. Dar, și mai mult, după părerea noastră, e un semn că între castru și soldații liberați există o anumită legătură. Dacă ne gîndim la rolul decisiv al veteranilor **missicii** în obținerea victoriei de la Adamclisi, sub comanda eroicului **praefectus castrorum** onorat de inscripția Altarului funerar, trebuie chiar să concludem că scena XLIV, cu distribuția recompenselor, reprezintă însăși solemnitatea definitivării formelor de liberare a acestor bravi ostași ieșiți din cadre, care numai în așteptarea acestor forme, s-au întîmplat să se afle în tabără în momentul critic al bătăliei și au putut aduce, astfel, cu inițiativa și vitejia lor, un ultim și mare serviciu împăratului, transformînd o înfrîngere iminentă într-o strălucită victorie. Recunoscător, Traian le rezolva acum personal situația, acordîndu-le și toate premiile meritate.

Cu această solemnitate semnificativă, bogatul grup al episoadelor de pe Columnă relative la bătălia de la Adamclisi s-a încheiat. Sîntem pe la sfîrșitul primăverii anului 102. Lichidînd pe deplin periculoasa diversiune de la Dunărea de Jos, Traian era liber să se întoarcă pe frontul principal din Dacia și să reia, în munții Sarmizegetusei, ofensiva pe care fusese silit s-o întrerupă la venirea iernii. După Adamclisi, prezența sa în Moesia Inferioară nu mai era necesară. Pentru opera de restaurare a acestei provincii devastate de invazia aliaților lui Decebal era suficient să rămînă acolo guvernatorul ei, Laberius Maximus, care, după toate semnele, de data aceasta n-a mai participat la operațiile din Dacia, ca în campania din 101. Acestuia îi era lăsată în sarcină executarea dispozițiilor imperiale cu privire la construirea urgentă a Mausoleului și a Altarului de pe locul bătăliei de la Adamclisi. Traian însuși trebuia să se grăbească: în lipsa lui, pe frontul din Dacia se petrecuseră evenimente foarte neplăcute pentru romani.

Nu cunoaștem cu precizie aceste evenimente, dar sîntem obligați să le deducem gravitatea din curioasa scenă următoare, XLV, în care se văd prizonieri romani, despuiați, cu mîinile legate la spate, torturați cu cruzime de preotese dace, care înainte de a-i ucide, îi ard cu torțele, potrivit unui ritual primitiv rămas în tradițiile multora din popoarele semibarbare de pe atunci. Episodul atroce, umilitor pentru prestigiul roman, n-ar fi putut figura pe Columnă dacă n-ar fi fost absolut necesar pentru a sugera ideea unui dezastru roman, de pe urma căruia numeroși soldați prinși au căzut pradă furiei dușmane. Cum o asemenea înfrîngere nu e de închipuit la Dunărea de Jos, unde totul se terminase cu o categorică biruință romană, și cum n-ar fi avut nici un rost, după această izbîndă, să se mai facă vreo aluzie la eventualii prizonieri romani luați anterior de dușmani în cursul invaziei lor în Moesia, nu ne rămîne decît s-o raportăm la Dacia propriu-zisă. De altfel, și peisajul scenei, cu un templu dac zidit pe o înălțime stîncoasă, ne trimite la munții de acolo. Era firesc ca, în timp ce Traian se afla reținut la Dunărea de Jos de aliații lui Decebal, acesta să profite de diversiunea produsă acolo conform planului său și să treacă la ofensivă împotriva trupelor lăsate de împăratul roman în preajma Sarmizegetusei. Și era de așteptat să obțină reale succese. Știrea despre aceste alarmante întîmplări nu i-a ajuns lui Traian decît după victoria din Dobrogea, în timp ce se îmbarca pentru a se întoarce în Dacia.

Este ceea ce reprezintă scena XLVI. În momentul cînd împăratul, ieșind cu suita sa pe poarta unei cetăți dunărene (probabil Novae), pășește spre corabia care îl așteaptă, este întîmpinat de doi daci comați, care, cu gesturi agitate, îi comunică o veste palpitantă. Nu sînt captivi, nici soli, ci niște fugari din Dacia, fie daci autentici dintre cei intrați sub autoritatea romană, fie romani deghizați care au izbutit să evadeze din captivitate și să scape de oribila soartă a camarazilor lor. Știrea pe care o aduc se referă, evident, tocmai la dezastrul trupelor romane din munți, simbolizat în scena precedentă prin chinuirea prizonierilor.

Totuși împăratul rămîne calm și imperturbabil. N-avea de ce să se neliniștească. Victoria sa de la Adamclisi îl făcuse suveran pe soarta întregului război. Izbînda

locală a lui Decebal devenea inutilă. Acum, Traian era pe cale de a interveni acolo cu toate forţele sale unite, mult superioare celor dace, fiind sigur că, ori cîte dificultăţi ar mai întîlni, va termina noua campanie din Dacia cu un succes deplin. De fapt, pînă în toamna aceluiaşi an 102, regele dac se va vedea silit să ceară pace, obţinînd-o cu grele condiţii. Iar în al doilea război, din 105-106, terminat cu prefacerea Daciei în provincie romană, situaţia lui va fi de la început atît de disperată, încît chiar foştii săi aliaţi, burii, dacii septentrionali şi sarmaţii, învinşii din anul 101 de la Adamclisi, îl vor părăsi pactizînd cu împăratul roman, după cum arată scena C (=100) de pe Columnă.

Gloria învingătorului şi geniul strategic al învinsului

Am căutat să descifrăm pînă aici povestirea figurată a bătăliei de la Adamclisi şi a cadrului ei aşa cum au fost transpuse de sculptorul monumentului de la Roma după **Comentariile** lui Traian. Rămîne acum s-o verificăm cu înseşi reliefurile Trofeului ridicat pe locul victoriei. Ceea ce în prezent vedem din acest monument nu e decît o ruină, constînd dintr-un nucleu cilindric de beton amestecat cu fărîme de piatră brută, păstrînd pe loc din veşmîntul său exterior doar seria de trepte de la bază. Totuşi, chiar aşa, impresia pe care o produce este grandioasă. Cu diametrul său de 30 m şi cu înălţimea sa, care încă se mai menţine pînă la 12 m, această movilă de pietrărie masivă domină pînă departe şesurile dimprejur. În antichitate, cînd deasupra sa se înălţa un acoperiş conic avînd în vîrf un înalt soclu hexagonal care susţinea greutatea enormului trofeu în formă de trunchi de copac îmbrăcat cu arme inamice, înălţimea totală a Monumentului era de vreo 40 m, adică de peste trei ori mai mare decît ni se prezintă azi. Totul era construit din calcar de bună calitate, provenit din cariera apropiată de la Deleni. Din enormele sale blocuri prelucrate, care s-au prăbuşit în cursul veacurilor, au fost descoperite în ţărîna dimprejur, prin săpăturile lui Gr. Tocilescu, cea mai mare parte a pieselor sculptate, inclusiv acelea care alcătuiesc trofeul din vîrf. În prezent se află toate la faţa locului, expuse în vitrine provizorii, în aşteptarea construirii unui muzeu local care să le ofere un adăpost permanent. Din aceste piese, de o valoare deosebită sînt cele 48 metope (din 54 cîte au existat în vechime), care încingeau corpul cilindric pe la mijloc, reproducînd scene de luptă, precum şi cele 22 creneluri (din 26 cîte fuseseră la origine), pe care sînt înfăţişaţi prizonieri duşmani legaţi de cîte un copac. Pe metope, chipul lui Traian se poate distinge de cel puţin cinci ori. Al lui Decebal, însă, deloc, deoarece regele dac n-a participat la această bătălie, el rămînînd tot timpul la Sarmizegetusa, tocmai pentru a exploata acolo efectele diversiunii de la Dunărea de Jos.

Opere ale unor cioplitori improvizaţi, producînd prin formele lor naive şi stîngace o impresie de primitivitate, totuşi prezentînd în fond incontestabile calităţi de spontaneitate, de realism sincer şi de dramatism viguros, care le pun în rîndul celor mai remarcabile producţii ale artei provinciale romane, aceste reliefuri alcătuiesc o preţioasă arhivă documentară despre bătălia de la Adamclisi, completînd cu importante precizii datele oferite de Columna Traiană.

Lăsînd de o parte deosebirile de ordin estetic dintre imaginile de pe cele două monumente, unul ridicat în Dobrogea în anul 109, din calcar local, iar celălalt la Roma în 113, din marmură de lux, unul sculptat de meşteri provinciali de rînd, iar celălalt de cei mai rafinaţi artişti din echipa lui Apollodor din Damasc, trebuie să observăm din capul locului că, din punct de vedere documentar, metopele şi crenelurile de la Adamclisi sînt superioare reliefului de pe Columnă. Cioplitorii inexperţi ai figurilor de pe Trofeu, animaţi de un verism scrupulos, reproduceau tipuri de oameni, costume, arme, pe care le văzuseră direct, pe cînd artiştii de la Roma, însărcinaţi să traducă în imagini textul **Comentariilor** lui Traian, nu erau preocupaţi decît de respectarea riguroasă a succesiunii faptelor narate în acel text şi de exprimarea cît mai exactă a sensului lor, dînd mai puţină atenţie amănuntelor somatice şi vestimentare, pe care aveau tendinţa să le generalizeze, pornind de la exemple răzleţe din săraca lor informaţie despre realităţile din Carpaţi şi de la Dunăre. Izbuteau să redea detalii de ordin etnic doar atunci cînd textul interpretat îi obliga, menţionîndu-le anume. Mai trebuie să ţinem seama de diferenţa de scop dintre cele două monumente. În vreme ce relieful Columnei se referea la totalitatea războaielor dacice, cu toată multitudinea evenimentelor din anii 101-102 şi 105-106, neputînd acorda prin urmare bătăliei de la Adamclisi, în cadrul unei naraţiuni sintetice decît un spaţiu limitat, sculpturile Trofeului erau consacrate exclusiv acestei bătălii, avînd latitudinea de a-i reda aspectele cu o mai amănunţită precizie.

Cea mai importantă contribuţie a imaginilor de pe Trofeul dobrogean la istoria războaielor dacice constă în reproducerea fidelă a diversităţii etnice din coaliţia cu care Traian a avut de luptat la Adamclisi. Printre figurile de barbari din aceste imagini se deosebesc patru tipuri, referindu-se la trei neamuri. În tipul cu barba stu-

foasă, cu capul pletos ori acoperit, cu trunchiul complet îmbrăcat cu o cămaşă despicată pe şolduri, înarmat cu o sabie curbă, se cuvine să-i recunoaştem pe **daci,** unii comaţi de rînd, alţii pileaţi nobili, dar nişte daci din altă regiune decît a supuşilor lui Decebal. Pileaţii lor nu poartă pe cap bonetul moţat de pînză moale al celor de pe Columnă, ci o calotă rigidă de pîslă, ca un fes albanez de azi. Ei n-au scut ca dacii lui Decebal, nici sabia curbă ca o secere ţinută de aceştia cu o singură mînă, ci luptă cu o armă tot încovoiată, dar lungă ca o coasă, pe care o ţin cu ambele mîini. Această armă denotă o influenţă sarmată şi ca atare ne îndeamnă să-i căutăm pe respectivii daci undeva prin Carpaţii Nordici. Un al doilea tip, cu capul gol şi păr bogat, îmbrăcat cu suman lung, deschis în faţă a fost atribuit judicios **sarmaţilor.** Al treilea tip, înalt, cu trunchiul gol, cu iţari creţi şi cu un şal în jurul gîtului, purtînd părul capului înnodat pe o tîmplă şi luptînd cu scut, cu lance şi cu o spadă dreaptă, aminteşte toate caracterele germanilor din antichitate. Nu e vorba, cum greşit se afirmă adesea, de bastarni, a căror participare la războaiele dacice nu e atestată de nici un izvor şi al căror port nu se cunoaşte, ci de **buri,** despre care am amintit şi în prima parte a acestui articol. În sfîrşit, indivizii celui de-al patrulea tip prezintă un amestec de particularităţi: sînt, fără îndoială, **daci septentrionali,** după fesul rotund pe care îl poartă pileaţii lor şi după sabia sarmatică pe care o ţin cu ambele braţe, dar poartă trunchiul gol ca germanii.

Lungile săbii sarmatice cu care sînt înarmate cele două tipuri de daci nordici merită o atenţie specială. Sînt faimoasele **falces Dacorum** („coasele dacilor") de care pomeneşte istoricul roman Fronto, spunînd că soldaţii lui Traian care le înfruntaseră în războaiele dacice, riscînd enormele răni **(ingentia vulnera)** pe care li le produceau, erau destul de încercaţi pentru a nu se teme de săgeţile parţilor împotriva cărora urmau a fi trimişi. În afirmaţiile istoricului roman nu poate fi vorba de „secerile" dacilor lui Decebal, ci de mult mai periculoasele „coase" de la Adamclisi. În adevăr, aceste arme lungi acţionau de la distanţă, deconcertîndu-i pe ostaşii romani care, deşi neîntrecuţi în luptă corp la corp, se vedeau loviţi înainte de a se fi putut apropia de trupul adversarului. Era suficient ca vîrful curb şi foarte ascuţit al „coaselor" să atingă numai o clipă părţile neapărate ale corpului, de pildă picioarele, pentru a produce o rănire gravă (ca aceea arătată în scena XL), foarte adesea retezînd şi vreo vînă şi producînd o mortală pierdere de sînge.

Dacă, la grozăvia rănilor provocate de irezistibilele **falces Dacorum**, adăugăm şi numărul covîrşitor al războinicilor care le mînuiau, precum şi impetuozitatea lor, ca şi a tovarăşilor lor buri şi sarmaţi, se înţelege de ce bătălia de la Adamclisi a fost atît de sîngeroasă, precum şi de ce victoria romană a fost atît de greu cîştigată şi atît de stăruitor preţuită. Colosalul Trofeu de la Adamclisi este singurul pe care, în forme monumentale durabile, Traian l-a ridicat pe vreun cîmp de bătaie. Împreună cu celelalte monumente ale sale din acest loc — Altarul, Mausoleul şi Cetatea Tropaeum Traiani — el formează un complex comemorativ neîntîlnit altundeva pe vastul teatru al războaielor sale dacice. Explicaţia constă în semnificaţia generală a succesului dobîndit. A fost o victorie decisivă. Aici s-a spulberat cu desăvîrşire măiestrul plan strategic al lui Decebal, atît de aproape de reuşită. Abia aici şi-a recăpătat împăratul roman libertatea de acţiune şi a devenit stăpînul războiului.

Dar să nu uităm că scopul cu care Traian pornise acest război cu un an mai înainte nu fusese de a da o bătălie, şi încă cea mai importantă, tocmai în stepele Dobrogei ci de a cuceri dintr-o dată Sarmizegetusa şi a supune Dacia. Gîndul care l-a purtat la Dunărea de Jos n-a fost al lui, ci al iscusitului său adversar dac. Decebal l-a silit pe împăratul roman să-şi pună aici în cumpăna sorţii reputaţia şi viaţa, în cea mai cruntă şi mai primejdioasă campanie din toată cariera lui.

De aceea, Trofeul de la Adamclisi, menit să perpetueze gloria învingătorului, slăveşte implicit şi geniul strategic al învinsului, căruia, dacă norocul şi împrejurările nu i-au fost prielnice, istoria nu-i poate înregistra eminenta valoare cu mai puţină cinste decît dacă ar fi fost biruitor.

GEORGE ENESCU ÎN APĂRAREA DEMNITĂȚII UMANE

În anul 1934 — într-o perioadă cînd, în unele țări din Europa, fascismul se ridica tot mai agresiv, amenințînd și marile valori culturale create de omenire — George Enescu scria într-un articol apărut în Cuvintul liber: *„Cultura va trăi. Prea e mare patrimoniul ce l-au acumulat atîtea secole de trudă și de credință pentru a face dintr-o dată tabula rasa din tot ce am strîns și am asimilat. Impasuri a mai avut omenirea. Și le-a răzbit pe toate cu o vitalitate eroică. Nu-i va lipsi curajul nici de data aceasta...".*

Prin viu grai, prin declarații apărute în presa vremii, marele compozitor, dirijor și interpret român s-a ridicat alături de alți străluciți reprezentanți ai culturii universale — Pablo Casals, Romain Rolland, André Malraux — împotriva primejdiei fasciste. Nu o dată și-a manifestat solidaritatea cu marile personalități persecutate de nazism, ca Albert Einstein, Thomas Mann, Lion Feuchtwanger, Ștefan Zweig ș.a.

Consecvent poziției sale antifasciste, în anii care au urmat și îndeosebi în perioada regimului antonescian, cînd au fost întemnițați și internați în lagăre mii de luptători comuniști, antifasciști (printre ei oameni de știință, artă și cultură), George Enescu și alte personalități ilustre din țara noastră s-au ridicat în apărarea libertăților democratice, a demnității umane. O mărturie în această privință o reprezintă și scrisoarea semnată împreună cu compozitorul Mihail Andricu și criticul Emanoil Ciomac, prin care se cerea ministrului de Interne schimbarea detenției din lagărul de la Tg. Jiu a compozitorului Matei Socor, militant antifascist. Scrisoarea necunoscută publicului, pe care o prezentăm în facsimil, poartă data de 10 august 1943.

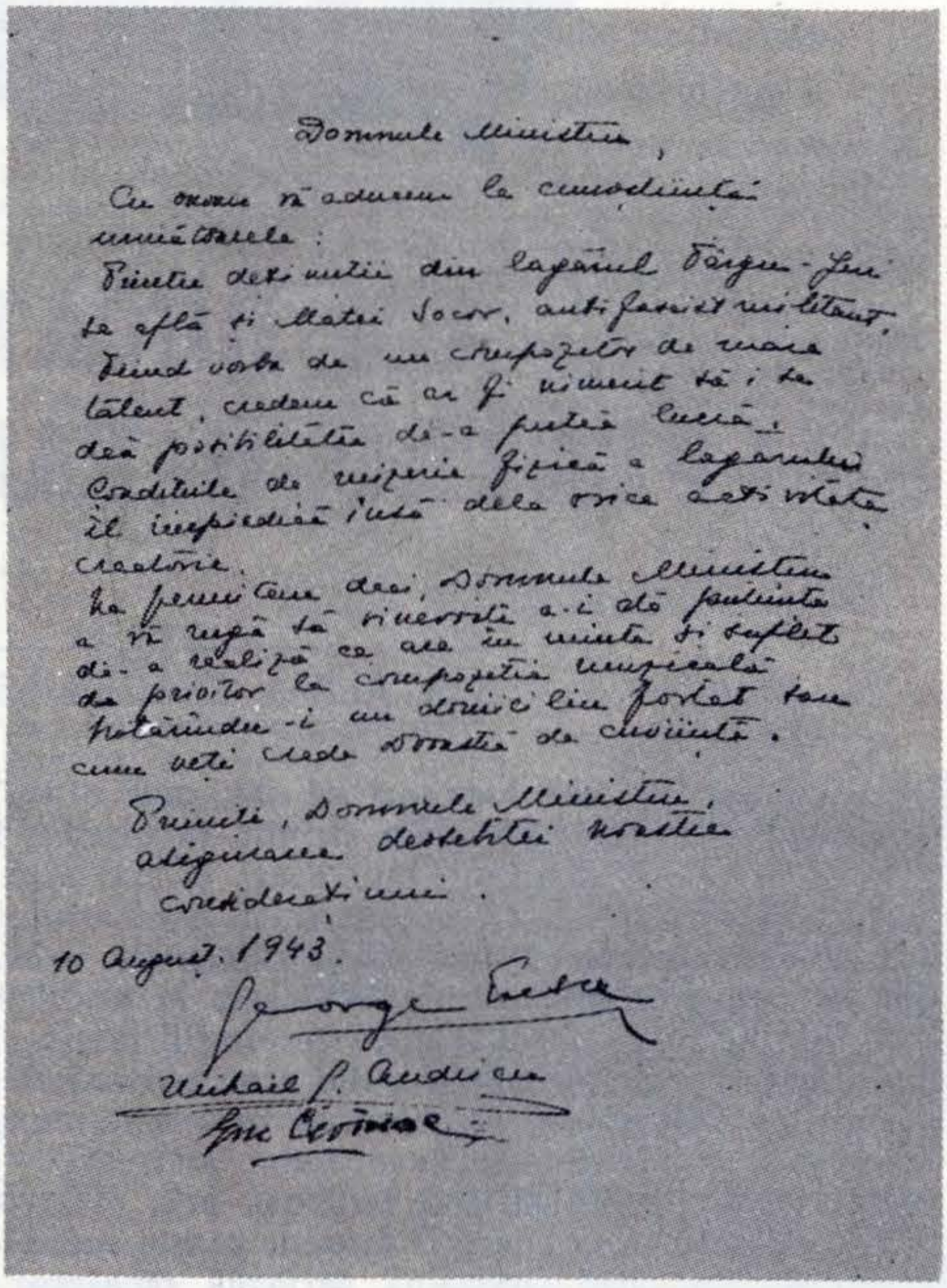

Domnule Ministru,

Cu onoare vă aducem la cunoștința următoarele:

Printre deținuții din lagărul Târgu-Jiu se află și Matei Socor, antifascist militant. Fiind vorba de un compozitor de mare talent, credem că ar fi nimerit să i se dea posibilitatea de a putea lucra. Condițiile de mizerie fizică a lagărului îl împiedică însă orice activitate creatoare.

La fericire deci, Domnule Ministru, ne permitem a vă ruga să binevoiți a-i da îngăduința de a realiza ce are în minte și sufletul de prizonier la compoziția începută de patru ani. Pentru aceasta îi este absolut trebuitor un domiciliu forțat fără supraveghere. Cum veți crede Dvoastră de cuviință.

Primiți, Domnule Ministru, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

10 August 1943.

George Enescu

Mihail P. Andricu

Emanoil Ciomac

Gestul lui George Enescu și al celorlalți semnatari era în acea vreme un act de curaj și, în același timp, o expresie a stării de spirit a intelectualității române legată de popor, care se încadra tot mai larg în acțiunile mișcării de rezistență antifascistă.

T. PINTEAN

UN DUCAT PENTRU O FAMILIE

CĂTĂLINA DIACONESCU

Cu cei 300 000 locuitori ai săi, mai mulți decît avea Parisul în acele vremuri, cu cele 18 000 case risipite în cîmpia lombardă, Milanul secolului XV a fost unul din cele mai mari și mai bogate orașe ale continentului. Sub soarele meridional, călăreți bogat înveșmîntați, străini sau italieni, contemplau cu neprefăcută admirație frumusețile arhitecturale ale orașului ducal. Intrau pentru un moment de reculegere în bisericile Santa Maria delle Grazie sau San Eustorgio, admirau cu respirația tăiată dantelăria de piatră a semeței catedrale. Frumusețile orașului erau nenumărate, dar trecătorul își îndrepta pasul spre palatul ducal, pentru a transmite omagiile sale sau pe acelea ale stăpînului său, seniorului duce. Palat-fortăreață — Castello di Porta Giovia — reședința ducilor de Milano impunea prin masivitatea și opulența sa.

Castelul, devenit astăzi muzeu, poartă numele dinastiei care l-a stăpînit vreme de un secol, în plină perioadă renascentistă: Sforza.

Se povestește că, după o luptă victorioasă, între căpitanul Giacomuzzo Attendolo și tovarășii săi s-a iscat o ceartă pentru împărțirea obiectelor jefuite. Condotierul* provinciei Romagna a încercat să-i despartă pe împricinați, dar Attendolo l-a înfruntat. Surprins de această cutezanță, marele condotier a strigat: „Cum ai curajul să mă tratezi ca pe tovarășii tăi și să mă înfrunți?... Ei bine, primește numele de Sforza**". Astfel, Attendolo a adoptat porecla de Sforza, care a devenit ereditară. Făcînd parte dintr-o

* Condotier (de la **condottiere,** în limba italiană — „conducător") căpetenie de mercenari din Italia sec. XIV-XV, în slujba principilor, a papii sau a orașelor.

** În italiană **sforzare** înseamnă a forța, a violenta, iar **sforza** — sforțare, efort.

familie de ţărani săraci, îmbogăţit în războaie, el a lăsat fiului său natural, Francesco Sforza, un nume victorios. La rîndul său, acesta a devenit unul din cei mai mari condotieri ai timpului. Aflat în slujba ducelui de Milano, Francesco s-a căsătorit, în 1441, cu fiica nelegitimă a acestuia, Bianca Maria Visconti, alianţă matrimonială care a deschis familiei Sforza drumul spre puterea ducală*.

Care era, de fapt, situaţia în Italia în acele vremi? Şi, mai ales, care erau factorii ce au uşurat ascensiunea lui Francesco Sforza? Peninsula italică forma un conglomerat de state: existau Republica Veneţiană, cea Genoveză şi cea Florentină, existau Regatul Neapolului şi Statul Papal; existau, de asemenea, o mulţime de ducate — de Milano, Mantova, Ferrara, Modena, Savoia etc., state cu o viaţă economică şi politică temeinică şi nu o dată strălucită. Dar interesele economice şi politice le ţineau legate de marile puteri de atunci: Florenţa de Franţa, Neapole de Spania, Veneţia de Imperiul otoman şi de cel german şi tot de Imperiul german — ducatul de Milano (care făcea parte din fostul regat lombard), cu oraşul lui principal, Milano. Au devenit celebre familiile care s-au impus la conducerea statelor italiene: Medici la Florenţa, Borgia la Roma, Este la Ferrara şi Modena, Gonzaga la Mantova, Visconti şi Sforza la Milano etc. Acestea, adevărate case domnitoare, urmăreau menţinerea integrităţii teritoriilor lor, unele dintre ele aspirînd, totodată, în măsura în care împrejurările le erau complice, la supremaţie în Italia. Tendinţele de expansiune ale uneia erau frînate de celelalte. Diverşii duci, regi sau principi italieni, cînd nu puteau face faţă singuri pericolului extern şi chiar intern cereau sprijinul condotierilor. Dacă plata serviciilor militare nu se putea face în bani, condotierii primeau în stăpînire teritorii, înscăunarea unui condotier ca principe devenind astfel un fapt obişnuit.

În 1447, la Milano se stingea dinastia Viscontilor. Locuitorii, sătui de tiranie, au încercat să restabilească formele republicane de guvernare. Profitînd de frămîntările tinerei republici ambroziene (1447-1450), Veneţia şi papalitatea au urmărit să pună mîna pe posesiunile ducatului. Dar Milano a obţinut ajutorul Florenţei, Neapolului şi al condotierului Francesco Sforza. Prin Pacea de la Lodi (1454), încheiată între cele 4 state italiene, s-a realizat un echilibru politic în Italia.

Cel care a contribuit la încheierea păcii şi la stabilirea acestui nou echilibru a fost Francesco Sforza. În 1450 el fusese proclamat duce la Milano. Doi ani mai tîrziu, Bianca Maria a dat naştere lui Lodovico Maria Sforza, cel care, cunoscut sub numele de Lodovico il Moro (Maurul) avea să fie o figură remarcabilă a secolului său.

Urmaşul condotierului devine politician

Dar nu Lodovico a fost succesorul lui Francesco. Pe baza dreptului primului născut, fratele său mai mare, Galeazzo Maria, a devenit duce de Milano. După moartea fulgerătoare a acestuia, puterea a revenit urmaşului direct, Giangaleazzo, un copil care nu obţinuse majoratul şi care, deci, nu putea guverna singur. Lodovico a încercat să-l înlăture pe noul duce, provocînd o răzvrătire la Milano. Regenta Bonna de Savoia, mama tînărului

Forţă şi bărbăţie — iată cum a văzut Leonardo da Vinci prototipul condotierului

---

* Ducele Filippo Maria Visconti nu avea urmaşi masculini direcţi, de aceea ginerele său putea pretinde succesiunea ducală.

duce, a înăbușit-o în sînge și l-a izgonit pe nesupus, care s-a refugiat la Pisa. Lodovico il Moro și-a îndulcit tristețea exilului, călătorind adesea la Florența și în alte orașe toscane, a căror atmosferă intelectuală l-a fermecat și instruit.

Avea 27 ani cînd, iertat fiind de Bonna de Savoia, s-a întors la Milano, fără să-l fi părăsit însă nici o clipă gîndul uzurpării puterii ducale. Primul pas spre acest țel era exercitarea unei influențe active asupra tînărului Giangaleazzo. Și pentru a-și atinge scopul a trebuit să dea dovadă de multă șiretenie și abilitate. Astfel, în 1480, a reușit să obțină investitura imperială* pentru Giangaleazzo, copilul ajuns la vîrsta de 12 ani, devenind astfel duce. Lipsind prin această manevră pe regentă de autoritatea de care se bucura în Milano, Lodovico a preluat, prin intermediul nepotului, conducerea efectivă a ducatului (1480-1494).

Bărbat care trecea drept frumos, Lodovico era înalt, spătos, cu nasul acvilin, cu nări fine și sensibile, care contrastau cu bărbia voluntară. Ceea ce îl caracteriza îndeosebi era tenul, puțin negricios, ca al unui maur, de unde și porecla **il Moro.** Unii cronicari afirmă însă că aceasta i s-ar fi tras de la preferința lui pentru duzi (în italiană **moro** însemnînd și dud), pe care Lodovico i-ar fi cultivat pentru prima oară în ducat.

Lodovico il Moro a moștenit de la mama sa șiretenia și cruzimea caracteristice Visconților, iar de la tatăl său, o ambiție nedezmințită. Dar, spre deosebire de Francesco Sforza, lui Lodovico nu-i plăceau campaniile militare, ci intrigile urzite în umbră; era un abil politician și diplomat. Se vorbea de bogăția sa, de fastuoasele reprezentații teatrale, de încurajarea pe care o dădea artelor și industriei articolelor de lux. Se mai vorbea și de tendința lui spre rapacitate, de lașitatea și perfidia sa, de lipsa de scrupule și de accesele de furie. Circula zvonul că la Cremona ordonase sugrumarea în secret, a unui cetățean cu prestigiu, care cîrtise împotriva dărilor prea ridicate.

Pe acest șiret politician l-a pierdut însă ambiția sa nemăsurată. Căci, aspirînd cu perseverență la rangul de duce de Milano, Lodovico nu abandonase un alt vechi vis al său, acela de a deveni rege al Lombardiei (titlu deținut în mod onorific de împăratul german Maximilian I). El nu putea suporta ideea că în Italia regele Neapolului poseda un titlu mai mare decît al lui. De aici tot jocul lui politic, care avea să-i fie fatal. De aici inconsecvența cu care avea să-și trateze aliații pe care și-i va recruta, după conjunctură, cînd dintre principii italieni, cînd printre capetele încoronate străine.

Ca mecena și om politic, a fost comparat cu Lorenzo Medici, conducătorul Florenței, care a reușit să păstreze echilibrul politic creat în Italia după Pacea de la Lodi și să rezolve toate crizele într-o perioadă îndelungată. Spre deosebire însă de el, Lodovico il Moro a deschis, prin politica sa ambițioasă, perioada războaielor și a stăpînirii străine în Italia.

Dar să urmărim firul grandorii și decăderii lui Lodovico.

„A venit timpul ca toată Italia să mi se adreseze mie...“

Profitînd de frămîntările din peninsulă, Lodovico il Moro a intervenit în politica statelor italiene, afișîndu-se ca protector al unora. În spiritul politicii sale duplicitare el nu s-a sfiit să se declare, în 1486, susținătorul ducelui de Savoia împotriva marchizului de Saluzzo, pentru ca, doi ani mai tîrziu, să joace același rol pe lîngă marchizul de Saluzzo împotriva ducelui de Savoia**.

În 1493 a reușit să încheie o alianță cu Roma și Veneția, contra Neapolului, pe care l-a considerat prea puternic. Dar jocul politic cel mai abil l-a practicat cu două puteri europene, Franța și Germania. Pentru a-și apropia Germania, Lodovico a reușit să-l căsătorească, în 1493, pe Maximilian I (1493-1519) cu nepoata sa, Bianca Maria, sora lui Giangaleazzo, dîndu-i fetei ca zestre 400 000 ducați. Maximilian I, care a avut totdeauna vistieria goală, s-a lăsat tentat de bani. Alianța celor doi se baza pe nevoia pe care au avut-o unul de celălalt. Lodovico Sforza depindea de Maximilian prin suzeranitatea Imperiului german asupra Lombardiei, iar Maximilian aștepta de la Sforza copioasele subsidii pe care principii germani i le refuzau.

„A venit timpul ca toată Italia să mi se adreseze mie, ca intermediar al evenimentelor ce se pregătesc“. Aceste cuvinte care exprimau aspirația lui la putere, și acțiunile pe care le-a inițiat au avut urmări nefavorabile atît pentru el, cît și pentru peninsulă. În dorința de a lua locul ducelui Giangaleazzo, Lodovico, nesatisfăcut de rolul de conducător fără titlu oficial, s-a unit cu supușii nemulțu-

---

* Investitura — act prin care, în evul mediu, împăratul și papa confereau funcții laice și, respectiv, eclesiastice.

** Marchizatul Saluzzo se învecina cu Ducatul Savoiei; între ele se iscau deseori disensiuni teritoriale.

miți ai regelui Neapolului și a uzat de sprijinul lui Carol VIII, regele Franței (1483-1498). Însă Isabella de Aragon, soția tînărului Giangaleazzo, mai lucidă decît încrezătorul ei soț, a înțeles jocul lui Lodovico. Ea și-a chemat în ajutor bunicul, pe regele Spaniei Ferdinand Catolicul și a cerut sprijinul Florenței. Astfel s-a destrămat alianța dintre Florența, Neapole și Milano.

Pe neașteptate însă, o conjunctură nefavorabilă pentru Italia, dar prielnică lui Lodovico, a contribuit la realizarea planurilor lui ambițioase. În 1494, papa Alexandru VI, văzîndu-se amenințat în autoritatea lui de Neapole și Florența, a cerut ajutorul lui Carol VIII. Tentat de a pune stăpînire pe regatul Neapolului — ca o primă etapă a unui plan mai vast de expansiune teritorială — Carol VIII a început prin a-și însuși titlul, deținut de secole de suveranii Neapolului; acela de rege al Siciliei și Ierusalimului. Solicitînd ajutorul militar al lui Lodovico, regele Franței i-a promis o parte din acest regat. Il Moro nu s-a dat în lături de a profita de această împrejurare și s-a declarat partizanul lui Carol VIII. Dar conștient de pericolul unei intervenții străine, Lodovico i-a propus lui Carol VIII să-i acorde conducerea trupelor de intervenție. Refuzul acestuia l-a determinat să se gîndească la o manevră de intimidare a regelui Franței, recurgînd la ajutorul lui Maximilian I, adversarul lui Carol. Iată ce îi scria Lodovico fratelui său, cardinalul Ascanio: „Este foarte greu să împiedicăm venirea francezilor în Italia. Și cu toate acestea, eu o cred necesară, nu fiindcă aș dori ruina regelui Alfons [al Neapolului], pentru care am bune sentimente, dar vreau să-l fac să înțeleagă că trebuie să se poarte ca un egal, nu ca un suveran, cu toți principii italieni și mai ales cu noi. De aceea vreau să-i dau prilejul să se gîndească la propriile lui afaceri, nu să întindă mîna după bunul altuia; trebuie, deci, ca francezii să coboare în Italia. Dar pentru ca ei să nu-și depășească atribuțiile și să nu ruineze complet pe regele Neapolului, am întreprins ceea ce știți, adică regele Romanilor [Maximilian] trebuie să treacă și el Alpii; el va fi folosit contrapondere împotriva francezilor. Acest prinț [...], aliatul nostru prin căsătorie, ține să redobîndească în problemele Italiei superioritatea care îi revine de drept imperiului".

În septembrie 1494, Carol, cu o armată de 30 000 soldați, a trecut Alpii în Italia. Principii italieni n-au opus nici o rezistență. Carol VIII i-a surprins și dezarmat. Florența și Roma și-au deschis porțile armatei franceze. Pericolul a crescut și mai mult în momentul în care Carol, bazîndu-se pe succesele fulgerătoare, a ajuns la concluzia că trebuie să devină stăpînul întregii Italii. În fața acestei primejdii, principii italieni au hotărît să-i învrăjbească pe cei doi aliați. Cel care a reușit să învenineze relațiile dintre Lodovico și Carol VIII a fost Pietro de Medici, noul conducător al Florenței. Pietro s-a aliat cu dușmanii lui Lodovico — Ludovic d'Orléans, care pretindea că are drepturi asupra Milanului, și cu Isabella de Aragon. Uneltirile principilor au reușit în cele din urmă să-l facă pe Carol bănuitor. Deși primit cu mult fast de Lodovico la Vigevano, regele a manifestat neîncredere și a cerut să i se predea cheile castelului, iar noaptea, garda lui personală a patrulat pe coridoare. „Eu nu mai sînt stăpîn" — a răspuns Lodovico celor care l-au sfătuit să-l trimită pe Carol înapoi în regatul său.

La 21 octombrie 1494 a murit Giangaleazzo. Vestea a precipitat lucrurile. În ziua următoare cei 200 reprezentanți ai ducatului l-au proclamat duce de Milano pe Lodovico il Moro. Pentru noul duce, regele Franței a devenit un balast greu de suportat și Lodovico s-a hotărît să-l determine să părăsească Italia. În acest scop a reușit să încheie, la 31 martie 1495, o Ligă între Spania,

Imperiul german, Veneţia, Milano, Neapole şi Statul papal.

Speriat de forţa ce o constituiau statele italiene reunite şi după ce fusese înfrînt în cîteva bătălii cu trupele acestora, Carol VIII s-a hotărît să se retragă. În acest moment, însă, Lodovico şi-a schimbat atitudinea, uimindu-i pe toţi; după numai cîteva luni el a renunţat la proaspeţii săi aliaţi italieni, pentru a începe negocieri cu monarhul francez, soldate cu Tratatul de la Vercelli (9 octombrie 1495). Deci o nouă trădare, urmată de una la fel de îndrăzneaţă: nerespectarea acestui tratat...

Fanteziile unui Mecena

Curtea lui Lodovico era una din cele mai bogate din lume. Aici se vărsau anual peste 500 000 galbeni, venituri uriaşe pentru acel timp. Multe familii nobile din Milano erau fabricante de lînă şi mătase, iar Lodovico le patrona activitatea. Aici, la Milano, se confecţionau arcuri, suliţe, lănci, halebarde pentru toată Italia şi chiar pentru multe state feudale din Europa, această industrie a războiului făcînd şi ea faima oraşului lombard şi aducînd venituri imense. Nu era deci de mirare că viaţa la curtea lui Lodovico căpătase în ochii contemporanilor o aură legendară. Lodovico desfăşura un lux ostentativ şi se consacra desfătărilor artistice. După căsătoria cu Beatrice d'Este, în 1491, la Castello (palatul ducal), unde se instalase il Moro, în fiecare seară aveau loc serbări, lupte de cavaleri, baluri, la care participau cele mai nobile familii din Milano.

Lodovico s-a înconjurat de artişti renumiţi. La serbările patronate de el erau folosite decorurile şi costumele imaginate de Leonardo da Vinci (într-un manuscris al artistului s-au găsit crochiurile acestor creaţii). Încă de la prima întrevedere între duce şi da Vinci, acesta i-a expus vaste planuri ştiinţifice în special în domeniul militar. Documentul prin care Leonardo se angaja să lucreze pentru Lodovico s-a păstrat la Biblioteca Ambroziană din Milano: „Dacă se va ivi prilejul, voi face bombarde, mortiere şi alte maşini de foc cu forme frumoase şi foarte utile, diferite de cele aflate în uz". Printre maşinile descrise se afla şi arhinotritul inventat încă de Arhimede şi care „aruncă cu multă putere ghiulele de fier de mare greutate". Leonardo da Vinci însoţea relatarea de desenul unui cazan încălzit cu cărbuni; curgînd prin ţeava cazanului, apa se transforma în aburi şi împingea ghiuleaua aşezată pe afetul tunului. Marele artist şi om de ştiinţă italian nu şi-a văzut ideea pusă în practică, dar, mai tîrziu, folosirea forţei aburului, preconizată de da Vinci, avea să revoluţioneze tehnica mondială.

Trecînd la alte gînduri de creaţie, Leonardo îl asigura pe Lodovico: „În timp de pace cred că pot egala pe oricine în arhitectură şi construirea monumentelor particulare sau publice, de asemenea pot conduce apa dintr-un loc în altul. Pot să sculptez în marmură, bronz sau pămînt ars; la fel şi în pictură [...] Pe lîngă aceasta, aş putea executa acel cal de bronz spre gloria nemuritoare şi veşnică cinstire a preafericitei amintiri a Senioriei sale tatăl vostru şi a ilustrei case a familiei Sforza".

Şi, într-adevăr, Leonardo s-a ţinut de cuvînt. La 30 noiembrie 1493, cu ocazia căsătoriei lui Maximilian I cu Bianca Maria Sforza, modelul în ghips al statuii ecvestre a lui Francesco Sforza a fost dezvelit în faţa palatului. Din nenorocire, mai tîrziu statuia a fost distrusă la invadarea Milanului de trupele franceze.

Lodovico a urmărit cu mult interes crearea remarcabilei opere **Cina cea de taină,** vizitîndu-l deseori pe artist şi asistîndu-l în timpul lucrului. Pe fundalul **Cinei,** Leonardo i-a pictat pe Lodovico şi Beatrice d'Este, în poziţie tradiţională, îngenuncheaţi împreună cu copiii lor, Maximilian şi Francesco. Pictorul a folosit culori care se întind uşor, nepotrivite pentru pictura murală, de aceea figurile au fost supuse pieirii. Astfel, timpul a şters singura legătură dintre cei trei, infirmînd dorinţa lui Lodovico de a trece, împreună cu **Cina cea de taină,** în nemurire*.

La curtea din Milano a lucrat şi Bramante, dăltuind în piatră lucrări nepieritoare, opere de o eleganţă şi supleţe niciodată atinse pînă atunci. Perioada guvernării lui Lodovico il Moro a fost imortalizată şi de alţi artişti, printre care s-au numărat fraţii Solari, Foppa, Bembo, Michellozzo Michelozzi, ultimul fiind autorul superbei biserici San Eustorgio.

Se spune că Lodovico a fost avar şi că nu şi-a plătit artiştii decît după îndelungi insistenţe. Totuşi, este surprinzător că Leonardo şi alţii ca el au rămas la curtea sa pînă la căderea lui Lodovico şi că au lucrat aici atîtea şi atîtea opere.

Ostatecul de la Loches

Carol VIII a părăsit Italia. L-a alungat teama în faţa forţei pe care o constituiau ducatele unite, l-a alungat grija

---

* În numărul viitor al revistei **Magazin istoric,** vom publica un articol ce va releva cîteva momente mai însemnate din biografia marelui artist italian.

pentru regatul Franței, l-a alungat boala. Lodovico s-a crezut capabil să ducă o politică independentă de regele Franței. Dar nerespectarea Tratatului de la Vercelli și, mai ales, uneltirile lui Lodovico din primăvara lui 1496, prin care a încercat să desprindă cantoanele elvețiene de Franța, au creat o stare de amenințare cu o nouă intervenție franceză.

Pentru a-l intimida pe Carol, Lodovico a făcut apel din nou la Maximilian. Dar o primă încercare, în 1496, a împăratului

acela de duce de Milano. Între cei doi Ludovici a existat o veche dușmănie. Noul rege al Franței i-a considerat pe Sforza și pe cei din familia lui, uzurpatori. Unchiul lui Ludovic fiind căsătorit cu Valentina Visconti, fiica fostului duce de Milano, Giangaleazzo Visconti, familia Orléans avea pretenții asupra ducatului de Milano. La aceasta s-au adăugat și rațiuni strategice. Din experiența lui Carol VIII se văzuse că Neapole nu poate fi păstrat fără Milano. Cucerirea

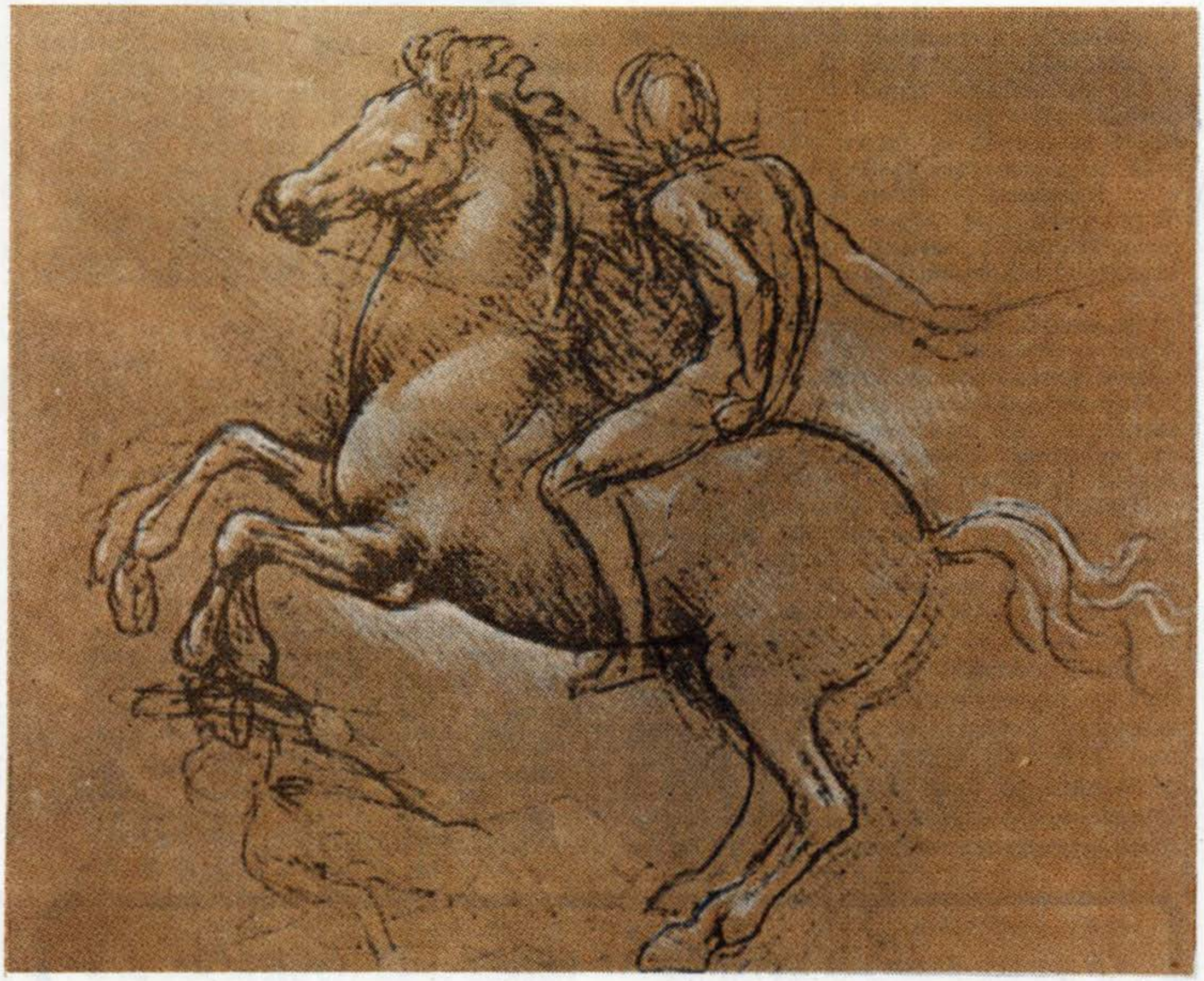

Din cîteva trăsături de creion, artistul a schițat monumentul ecvestru al lui Francesco Sforza

german de a pătrunde în Italia s-a încheiat lamentabil, el fiind izgonit de trupele florentine. Maximilian nu a fost de folos lui Sforza nici doi ani mai tîrziu, cînd, la moartea lui Carol VIII, tronul Franței a fost ocupat de Ludovic d'Orléans, devenit Ludovic XII (1498-1515), ostil lui Lodovico, și cînd, odată cu titlul de rege al Franței, Ludovic XII și l-a luat și pe

Neapolului trebuind deci începută cu ocuparea Milanului, în iulie 1499 armata franceză a trecut Alpii. Campania avea să fie o adevărată plimbare prin Italia.

Lodovico a sperat să capete ajutorul celor cu care era înrudit: Ercole d'Este, socrul său, duce de Ferrara, Francisco Gonzaga, cumnatul său, marchiz de Mantova și Caterina Sforza, nepoata sa, ducesă de Forli și Imola. Neprimind însă spriji-

nul scontat, s-a adresat din nou lui Maximilian, care declarase, în 1495: „Nu numai că-l voi ajuta pe Lodovico, dar voi porni personal în Italia cu toate forțele pe care le pot strînge și nu voi consimți să i se ia nici un petec de pămînt". Printr-o politică abilă, diplomația franceză a neutralizat însă acțiunile lui Maximilian și ale altor susținători. Un aliat neașteptat pentru Lodovico — date fiind vechile dispute — a fost regele Neapolului, amenințat direct în drepturile lui de către Franța.

În războiul ce se contura nimic nu i-a fost favorabil ducelui de Milano; nici aliații, nici propriul său popor, ale cărui nemulțumiri amenințau să se transforme în răscoală.

În septembrie, regele Franței era la porțile Milanului. Lodovico il Moro, lipsit de sprijin în ducat, s-a hotărît să fugă în Germania, lăsînd orașul în mîinile francezilor. Drumul i-a fost plin de peripeții. La Como s-a întîlnit cu cavaleria franceză, care pornise pe urmele lui; reținut, a trebuit să-și cumpere libertatea cu bani grei. În Valteline i s-a cerut, pentru libera trecere, 34 000 ducați. Ajuns cu chiu cu vai în Germania, Lodovico a pregătit o nouă campanie. Încurajat de data aceasta de milanezi, care se săturaseră de administrația franceză și cu sprijinul elvețienilor, Lodovico a revenit în ducat, în martie 1500.

Hotărît să nu lase Milano în mîinile celui pe care îl considera un uzurpator, regele Franței l-a atacat din nou și, în cele două momente cruciale ale războiului care a urmat, asediul Milanului și bătălia de la Novara, il Moro a fost învins. Încercarea lui de a scăpa prin fugă nu i-a mai reușit. La 11 aprilie 1500, descoperit deghizat în simplu soldat elvețian, Lodovico a fost arestat. După ani de detenție, la Lyon și Lys-Saint Georges, a fost mutat la Loches, o celebră închisoare, rezervată personajelor de rang înalt, unde Lodovico și-a petrecut ultimii ani de viață.

Un istoric milanez povestește că, în timpul detențiunii, fostul duce și-ar fi corupt gardianul și a evadat ascuns într-o căruță cu paie, dar a fost prins imediat. De atunci atitudinea față de el s-a schimbat. A fost închis în încăperile subterane ale castelului, unde nu erau decît pămînt bătătorit și pereți din piatră. Aici nefericitul duce de Milano și-a trecut vremea desenînd pe pereții închisorii și tot aici a murit, la 17 mai 1508, în vîrstă de 57 ani. În 1512, fiul său Maximilian, duce de Milano, a reclamat rămășițele tatălui său, pe care le-a depus în cavoul familiei, unde, sub o lespede de marmură neagră fusese îngropată soția lui. Statuia lui Lodovico, făcută ulterior de Solari, a completat mausoleul. Astăzi monumentul se găsește în biserica mănăstirii din Pavia. Lodovico, măreț ca toți Sforza, cu capul așezat pe o bogată pernă brodată cu literele L.D., cu părul abundent, strîns într-un pliu amplu, ținîndu-și mîinile încrucișate pe piept; Beatrice, într-o atitudine de calmă măreție.

După căderea lui Lodovico il Moro, Milano a intrat sub dominația franceză. Totuși, cu intermitențe, membrii acestei familii au mai condus ducatul pînă în 1535, cînd s-a stins dinastia Sforza a ducilor de Milano.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Storia d'Italia, II, Torino, 1959; A. Oțetea, **Renașterea și Reforma,** București, 1968; Luigi Bignami, **Francesco Sforza,** Milano, 1938; H. F. Delaborde, **L'expédition de Charles VIII en Italie,** Paris, 1888; Léon G. Pélisser, **Louis XII et Ludovic Sforza,** Paris, 1896; G. Clausse. **Les Sforza et les arts en Milanais (1450-1530),** Paris, 1909; Malaggu-zzi Valeri, **La corte di Lodovico il Moro,** Milano, 1913.

Vă place istoria? Doriți să vă familiarizați cu marile probleme de istorie națională și universală? Probabil că da, altfel nu ați fi ajuns să citiți nici aceste rînduri.

Pentru a vă asigura primirea cu regularitate a fiecărui număr din MAGAZIN ISTORIC, nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum știți, ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA" — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001.

Cărți sosite la redacție

● **DIMITRIE CANTEMIR. HISTORIAN OF SOUTH EAST EUROPEAN AND ORIENTAL CIVILIZATIONS („Dimitrie Cantemir, istoric al civilizațiilor sud-est europene și orientale").**
București, 1973: *ediția, deosebit de importantă, îngrijită de* **Alexandru Duțu** *și* **Paul Cernovodeanu,** *reproduce, într-o aleasă prezentare grafică, fragmente din traducerea engleză a cărții domnului moldovean* **Istoria creșterii și descreșterii Imperiului otoman,** *publicată la Londra în anii 1734-1735 de N. Tindal.* Cuvînt înainte de prof. **Halil Inalcik,** președintele Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene.

● **Aurică Simion, Maria Covaci — INSURECȚIA NAȚIONALĂ ANTIFASCISTĂ ARMATĂ DIN AUGUST 1944.**
Editura Politică, București, 1973: *răsturnarea dictaturii militare-fasciste, rod al acțiunii unite a celor mai largi forțe politice naționale conduse de P.C.R., al adeziunii depline a maselor la lupta antifascistă.*

● **N. Adăniloaie — CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI.**
Editura Politică, București, 1973: *prin jertfa de sînge a ostașilor români în războiul ruso-turc din 1877-1878 — împlinirea unei năzuințe seculare a poporului nostru, ctitoria unui „viitor plin de glorie".*

● **FILE DIN ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN,** vol. I.
Editura Militară, București, 1973: *culegere de studii, apărută sub coordonarea* **dr. Ilie Ceaușescu,** *privind evoluția fenomenului militar românesc în epocile medie, modernă și contemporană.*

● **Gh. Duzinchevici — ȘTEFAN CEL MARE ȘI EPOCA SA.**
Editura Politică, București, 1973: *domnia celui pe care N. Iorga îl denumea „un suflet înfrățit cu al mulțimilor neamului său".*

● **CUZA VODĂ. IN MEMORIAM.**
Editûra Junimea, Iași, 1973: *culegere de studii, publicată cu prilejul centenarului morții domnului unirii.*

● **NOESIS. TRAVAUX DU COMITÉ ROUMAIN D'HISTOIRE ET DE PHILOSOPHIE DES SCIENCES.**
Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973: *lucrările primului colocviu de filozofie și istorie a științelor, desfășurat la București în aprilie-mai, 1972.*

● **C.C. Giurescu — FORMAREA POPORULUI ROMÂN.**
Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1973: *nașterea poporului român în spațiul carpato-danubian și continuitatea lui pe acest teritoriu, un „proces absolut normal, similar celorlalte de pe aria de formare a popoarelor romanice".*

● **Iosif Pataki — DOMENIUL HUNEDOARA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI-LEA.**
Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973: *studii și documente privind una din cele mai mari proprietăți feudale de pe cuprinsul Transilvaniei.*

● **Árvay Árpád — ELÖDÖK PÉLDÁJA** („Exemplul strămoșilor").
Editura Kriterion, București, 1973: *momente semnificative din sec. XIX din ansamblul relațiilor româno-maghiare pe tărîm cultural-artistic.*

● **Al. Zub — A.D. XENOPOL — BIO-BIBLIOGRAFIE.**
Editura Enciclopedică Română și Editura Militară, București, 1973: *peste 5 200 indicații bibliografice referitoare la viața și opera marelui istoric și gînditor român.*

● **Ion Constantinescu — DIN ÎNSEMNĂRILE UNUI FOST REPORTER PARLAMENTAR.**
Editura Politică, București, 1973: *note și memorii privind dezbaterile din Camera deputaților în perioada anilor 1919-1939. Unele fragmente din lucrare au apărut în* **Magazin istoric,** *nr. 7-10, 1971.*

AȘA S-A NĂSCUT ROYAL SOCIETY

Sir DAVID MARTIN
Secretar executiv

Noiembrie 1973. Într-o Londră tulburată pe de o parte de neobișnuita coborîre a termometrului la cîteva grade sub zero, iar pe de alta de avalanșa restricțiilor consumului de energie, tradițiile continuă să fie respectate cu sfințenie. Una dintre acestea este și serbarea anuală a celei mai celebre instituții academice britanice, Royal Society. Banchetul aniversativ a reunit la Dorcester Hotel elita științei engleze, zeci de laureați ai premiilor Nobel, personalități cu o faimă trecută de pe acum în istoria științei, cum ar fi, de pildă, Lord Blackett, fizicianul de renume mondial.

Am cunoscut îndeaproape intensa activitate ce se desfășoară în plin centrul metropolei britanice la doi pași de Trafalgar Square. Însoțit de Lady Jane și de Sir David Martin (doctor în chimie — descendent al unei familii modeste, originare din zona industrială a Scoției, el s-a evidențiat pe cînd era foarte tînăr prin pasiunea pentru cercetările în domeniul chimiei, iar în timpul războiului antihitlerist prin capacitățile sale organizatorice) am vizitat sălile de consiliu și de conferințe, biblioteca și impunătoarele arhive de la Carlton House Terrace 6, unde sînt conservate manuscrise și lucrări originale, dintre care unele au jalonat drumul științei în ultimele secole. Nu odată în cercurile științifice londoneze mi s-a vorbit despre energica activitate pe care Dr. Martin o desfășoară de un sfert de secol în cadrul secretariatului Societății Regale. În vizitele și conversațiile avute, Sir David mi-a evocat multe din momentele și figurile semnificative ale istoriei prestigioasei instituții științifice al cărei devotat slujitor este, instituție care prin longevitate neîntreruptă* este una din cele mai bătrîne academii cu acest profil dintr-o țară europeană.**

Una dintre cele mai mari realizări ale Societății Regale în ultimii ani este publicarea corespondenței lui Isaac Newton. Proiectată încă din 1904, această operă științifică de o deosebită valoare istorică a putut fi realizată abia în ultimul deceniu (pînă în prezent au apărut patru din cele cinci volume pregătite pentru tipar).

Prieten al țării noastre (pe care a vizitat-o în două rînduri), promotor al colaborării științifice cu Academia Republicii Socialiste România, Sir David Martin a înfățișat în cîteva pagini pentru cititorii revistei noastre, istoricul creării lui Royal Society.

Cristian POPIȘTEANU

Era la începutul secolului XVII. În mai multe țări europene, o seamă de minți luminate au lansat ideea că o serie de fenomene nu mai puteau fi explicate doar prin filozofia lui Aristotel. În Italia, Galileo Galilei, punea în discuție prin observațiile sale teoriile pînă atunci general răspîndite asupra structurii universului, dînd o puternică lovitură doctrinelor bisericești. La rîndul său, Copernic făcuse același lucru în sec. XVI. William Gilbert din Colchester, în lucrarea intitulată **De Magnete** demonstra prin experiențe existența forței magnetice a pămîntului însuși. Iar la Londra, fondatorul fiziologiei moderne, William Harvey, descria circulația sîngelui în trup. Tot atunci, Francis Bacon s-a ocupat de acest nou fel de a studia natura, în special în lucrarea sa intitulată **New Atlantis.** Cartea a fost publicată în 1627, după moartea lui Bacon, dar în următorii 25 ani ea a apărut în numeroase ediții, ceea ce era un bun indiciu al interesului față de „noua filozofie".

În fiecare miercuri la orele 15,00

Cam în vremea aceea, erudiții englezi care se ocupau de științele naturii, printre care se numărau personalități ca Robert Boyle părintele chimiei moderne, și Christopher Wren, astronom și arhitect de seamă, au început să se întîlnească la Oxford sau la Londra pentru a discuta noua filozofie bazată pe experimente, dar în timpul războiului civil (1641-1649) aceste

* Academia dei Lincei de la Roma a fost fondată în 1603, Academia del Cimento la Florența în 1653, iar Academia de Științe din cadrul Institutului Franței la 1666.

** În preocupările Societății Regale intră biologia, chimia, fizica și matematica, precum și disciplinele aplicate adiacente lor. Pentru celelalte ramuri ale științelor naturale și umanistice, în Marea Britanie ființează organisme specifice ca, de pildă, Royal Society of Geography, Royal Society of Medicine, British Academy etc. etc.

ședințe n-au avut un caracter oficial și nici continuitate.

După moartea lui Cromwell, la începutul Restaurației, cînd Carol II s-a urcat pe tronul Angliei, situația s-a schimbat. Nefiind el însuși străin de noua filozofie experimentală, monarhul era înconjurat de oameni cu preocupări înalte. Unul dintre aceștia era Sir Robert Moray, prieten de nădejde al regelui și un chimist desăvîrșit. După cîteva luni de la sosirea sa în Anglia, la 28 noiembrie 1660, Sir Robert Moray semnala:

„Așa după cum a intrat în obicei, următoarele persoane s-au adunat la Gresham College* pentru a asculta conferința ținută de Wren: Lord Brouncker, Dl. Boyle, Dl. Bruce, Sir Robert Moray, Sir Paul Neile, Dr. Wilkins, Dr. Goddard, Dr. Petty, Dl. Ball, Dl. Rooke, Dr. Wren, Dl. Hill. Conform tradiției, după conferință ei s-au retras pentru discuții. Printre alte subiecte s-a avansat ideea înființării unui colegiu pentru promovarea învățăturii experimentale fizico-matematice. Și pentru că adesea ei avuseseră prilejul de a se întîlni, s-a propus să se ia în considerare o mai bună coordonare a discuțiilor și, după obiceiul din alte țări, unde oamenii se asociau din proprie inițiativă într-o academie, avînd ca scop dezvoltarea diferitelor ramuri ale științei, să întreprindă ceva asemănător promovînd filozofia experimentală.

În acest scop s-a hotărît ca cei prezenți să se întrunească săptămînal în fiecare miercuri, la orele 15,00 în casa domnului Rooke de la Gresham College, iar în timpul vacanței acestuia la Temple, în casa domnului Ball. Și pentru a se putea acoperi eventualele cheltuieli, fiecare să plătească 10 șilingi la admitere, iar săptămînal cîte 1 șiling, indiferent dacă e prezent sau absent la discuții, atîta timp cît va dori să facă parte din această academie. La această ședință, Dr. Wilkins a fost numit președinte, Dl. Bell trezorier și Dl. Croone, deși absent, a fost numit secretar".

O săptămînă mai tîrziu, în cronica adunării de la Gresham College citim: „Sir Robert Moray a adus vestea că regele a luat cunoștință de întîlnirea precedentă și nu numai că a aprobat ideea, dar intenționează să o și sprijine".

La 15 iulie 1662, societatea a primit primul său statut, în care regele declara: „...privim cu bunăvoință orice formă de învățătură, dar mai cu seamă încurajăm studiile filozofice, în special cele care prin experiențe practice încearcă să contureze o nouă filozofie sau contribuie la perfecționarea vechilor cunoștințe". Apoi statutul se referea la membrii societății „ale căror studii vor contribui, prin competența experimentărilor, la promovarea științelor naturale și la dezvoltarea artelor utile, pentru preamărirea gloriei Creatorului și progresul spiței omenești".

De asemenea erau date însemnele societății care a adoptat drept motto un vers dintr-o odă a lui Horațiu: **„Nullius in Verba"**, al cărui îndemn era ca nici un membru al societății să nu privească drept sacră teoria nici unui profesor și să verifice orice declarație prin experiențe. Cîteva luni mai tîrziu, regele a înzestrat societatea cu un sceptru și o Cartă în care el însuși se numea întemeietorul Societății Regale (The Royal Society).

Un tînăr de 29 ani devine mîndria Societății Regale

În 1671, un tînăr de 29 ani devenea membru al Societății Regale. Se numea Isaac Newton și asocierea sa cu Royal Society s-a dovedit binefăcătoare pentru instituția noastră. Lui îi datorează Societatea Regală mai mult decît oricăruia dintre membrii săi. Societatea Regală este, desigur, mîndră de a fi numărat printre membrii săi pe Isaac Newton și păstrează în arhive primul telescop reflectorizant făcut de mîinile lui. De asemenea se mîndrește a fi în posesia acelei excepționale cărți științifice care este **Principia.** Publicarea ei se datorează lui Edmond Halley, unul dintre primii secretari adjuncți ai societății, care între toate celelalte activități a dat prioritate tipăririi lucrării **Principia.** În acele vremuri de început, genii ale științei din întreaga lume ca fizicianul și astronomul olandez Huygens, Malpighi celebrul anatomist italian, matematicianul german Leibniz și olandezul Leeuwenhock fondatorul microscopiei moderne au supus lucrările lor spre a fi discutate de către Royal Society.

Isaac Newton a fost președinte din 1703 pînă la 1727; sub președinția sa Royal Society s-a afirmat în lume nu numai ca o organizație științifică de frunte, dar și ca o deschizătoare de drum a noului ev științific.

Mai tîrziu, în sec. XVIII, Royal Society a fost cea care a trimis pe căpitanul James Cook** (membru al Societății Regale din

---

* Colegiul elisabetan înființat la 1598 din moștenirea lăsată de Sir Thomas Gresham, comerciant și proprietar al primei fabrici de hîrtie din Anglia, agent financiar și ambasador al reginei Elisabeta I în Țările de Jos. Sediul colegiului fondat de el din veniturile Bursei din Londra (Royal Exchange, pe care o construise) era în Bishopsgate Street și instituția a fost înființată în pofida protestelor colegiilor din Oxford și Cambridge.

** Vezi articolul, **A doua naștere a unui continent** din **Magazin istoric,** nr. 11/1973.

1776) pe vasul ENDEAVOUR pentru a studia mișcarea tranzitorie a planetei Venus deasupra Insulei Tahiti în 1769. Călătoria a avut o mare însemnătate pentru cercetările geografice din zona de sud a Pacificului și a avut meritul de a ne face cunoscută această parte a lumii. În timpul războiului pentru independența Statelor Unite, celebrul fizician american Benjamin Franklin (care a fost ales membru în 1756) a dat instrucțiuni crucișătoarelor americane să se abțină de la orice interceptare a corăbiilor cu care căpitanul James Cook își exercita explorările științifice. Cu prilejul sărbătoririi bicentenarului acestei călătorii, am avut ocazia de a vizita Tahiti, și am constatat dragostea cu care este păstrată memoria căpitanului Cook; am vizitat muzeul ce îi poartă numele.

Salvconductul lui Napoleon

La bordul vasului căpitanului Cook în epopeica sa călătorie se afla și Joseph Banks, un botanist, care a devenit mai tîrziu președintele Royal Society-ului, deținînd această funcție timp de 42 ani (1778-1820). El a fost o mare personalitate a vremii sale și a contribuit enorm la întărirea prestigiului societății și la strîngerea legăturilor sale cu oamenii de știință de pe continent. În 1783, el a fost cel care a înființat un punct de legătură între Observatorul de la Greenwich din apropierea Londrei și Observatorul regal din Paris, creînd astfel posibilitatea de a se efectua studii comparative ale celor două laboratoare. Chiar și în timpul războaielor napoleoniene, o serie de străluciți oameni de știință francezi, printre care Cuvier și Gay Lussac au fost aleși membri ai Royal Society-ului. În 1813, în plin război anglo-francez și blocadă a Angliei, viitorul președinte al Royal Society-ului, Humphry Davy însoțit de Michael Faraday erau întîmpinați cu deosebite onoruri la Paris de savanții francezi, iar Napoleon le acorda un permis special pentru a putea călători nestingheriți pe continent.

La sfîrșitul sec. XVIII și la începutul sec. XIX s-au înregistrat noi descoperiri în domeniul științelor și atunci s-a născut de fapt cercetarea științifică organizată în același fel ca și în zilele noastre. Experiențele lui Faraday în domeniul electromagneticii au pus bazele unei noi ramuri a științei și au creat posibilitatea dezvoltării unor noi industrii. Marea călătorie a lui Darwin pe BEAGLE și cercetările sale ulterioare au avut ca rezultat teoria unitară a evoluției organice, apărută pentru prima dată în 1859 în studiul intitulat **Originea speciilor.** John Dalton, Joseph Priestley, Henry Cavendish și Humphrey Davy au adus, la rîndul lor, contribuții profund semnificative în domeniul chimiei. Cu alte cuvinte, știința luase un aspect revoluționar și aceste schimbări s-au reflectat în însăși structura Royal Society-ului. În 1847, statutul societății a fost schimbat. Pînă atunci un mare număr de diletanți (cum i-am numi azi), dintre care unii aveau doar un interes redus față de știință, deveniseră membri ai Societății Regale. Din 1847, cînd pentru prima dată majoritatea membrilor consiliului societății aveau deosebite realizări în domeniul științific, s-a hotărît ca alegerea de noi membri să fie limitată la 15 în fiecare an*, pe baza lucrărilor științifice originale ale candidaților. Au trecut mulți ani pînă cînd acest deziderat să fi fost tradus în practică; rezultatul s-a făcut remarcat la sfîrșitul sec. XIX, cînd toate organismele Societății Regale căpătaseră aproape în întregime o componență științifică. Aceeași structură a fost păstrată pînă azi, cînd societatea este într-adevăr reprezentativă pentru știința britanică și este purtătoarea ei de cuvînt pe plan internațional**.

Royal Society nu este o instituție guvernamentală; ea este un organism independent, chemat să-și spună opiniile și să avizeze munca științifică din Marea Britanie. Royal Society nu se ocupă de studiile umanistice. Membrii săi, aleși datorită contribuției lor originale la dezvoltarea științei și tehnologiei, plătesc, ca și acum mai bine de 300 ani, o subscripție anuală, aprobă regulamentul societății, aleg consiliul și pe reprezentanții lor și nu își precupețesc timpul liber, muncind voluntar, pentru progresul societății.

Sper ca sumara mea prezentare să fi lăsat cititorilor revistei **Magazin istoric** impresia că Royal Society este tot atît de riguroasă astăzi în efortul ei perseverent de a promova cercetările în domeniul științelor pozitive, cît au fost în vremea lor prea distinșii ei întemeietori, care s-au întîlnit cu peste 300 ani în urmă la Gresham College. Membrii de azi sînt inspirați de pilde ilustre, ca cele date de Isaac Newton, James Cook, Michael Faraday, Charles Darwin și ale multor altora care au contribuit hotărîtor la progresul științei. Pot să vă asigur că fiecare dintre actualii membri ai Royal Society-ului caută în felul său să concureze prestigiul acelor giganți ai științei din trecut, contribuind la înflorirea cunoștințelor omului. Este tot atît de adevărat că ei sînt gata să-și consacre întreaga putere de muncă pentru a fi folositori tuturor activităților de cooperare științifică internațională ale Royal Society-ului.

---

* Actualmente numărul lor este de 32 noi membri, aleși anual.

** În prezent, numărul membrilor Societății Regale depășește 750 oameni de știință.

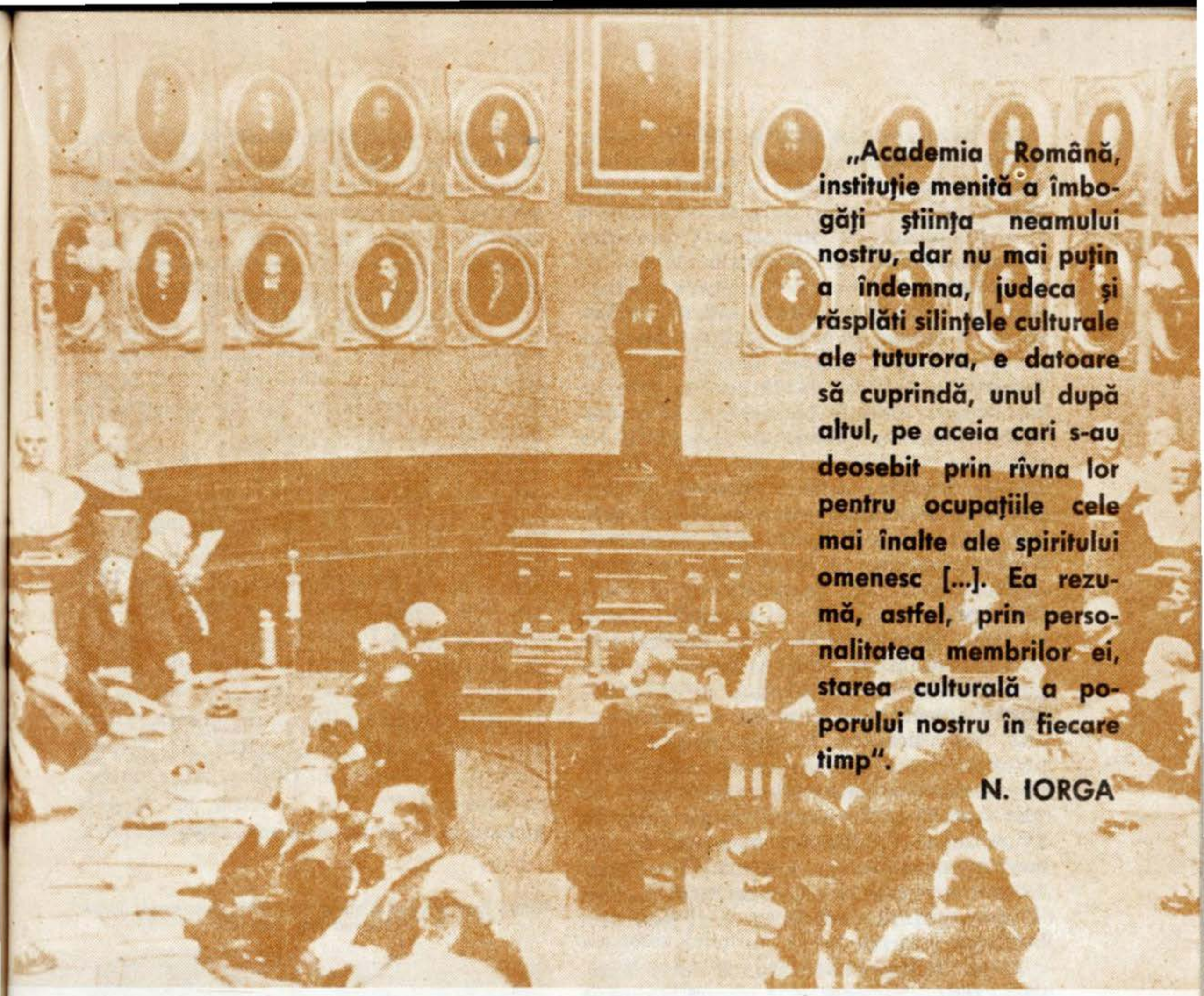

„Academia Română, instituție menită a îmbogăți știința neamului nostru, dar nu mai puțin a îndemna, judeca și răsplăti silințele culturale ale tuturora, e datoare să cuprindă, unul după altul, pe aceia cari s-au deosebit prin rîvna lor pentru ocupațiile cele mai înalte ale spiritului omenesc [...]. Ea rezumă, astfel, prin personalitatea membrilor ei, starea culturală a poporului nostru în fiecare timp".

N. IORGA

ISTORICI ÎN AULA ACADEMIEI ROMÂNE

Prin aceste cuvinte a explicat marele istoric, la intrarea sa în Academia Română (1911), rostul și menirea celui mai înalt for de știință și cultură al țării. Ne propunem să evocăm în Magazin istoric, **într-o suită de scurte articole grupate în această rubrică, acele personalități care, vreme de opt decenii, între 1867 și 1948, (anul creării Academiei Republicii Populare Române, astăzi Academia Republicii Socialiste România) au alcătuit Secțiunea istorică a Academiei. Pentru a înțelege mai bine mecanismul succesiunii în fotoliile acestei secțiuni, este necesară o scurtă incursiune în însăși istoria instituției, a cărei întemeiere își are obîrșia într-o inițiativă din vremea domnitorului Cuza vodă*.**

---

* În 1860, s-a lansat ideea înființării unei „societăți istorice", ori a unei „societăți istorice, literare și științifice". O comisie, convocată în acest scop, a alcătuit un raport, rămas fără urmări. În aceste împrejurări au apărut unele articole cu caracter programatic, precum **Societatea academică,** de G. Sion, și **Studiile istorice în țara noastră,** de Al. Odobescu (1861). Societăți similare s-au înființat în 1861 în Transilvania și în 1862 în Bucovina.

La începutul lui aprilie 1866, s-a elaborat un regulament provizoriu pentru întemeierea şi funcţionarea Societăţii Literare Române, care trebuia să fie compusă din 21 membri*; articolul 7 prevedea că „Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor va invita la Societate de drept pe acei bărbaţi din ţările locuite de români, ce se deosebesc prin meritele şi lucrările lor literare". Printr-un decret al Locotenenţei Domneşti, la 22 aprilie 1866 au fost numiţi primii 14 membri ai societăţii, dintre care patru vor face parte din viitoarea Secţiune istorică: **Iosif Hodoş, George Bariţiu, Andrei Mocioni** şi **Vincenţiu Babeş.** Inaugurarea societăţii, programată pentru 1 august 1866, fiind amînată cu un an, în acest răgaz numărul membrilor a fost completat la 2 iunie 1867, printr-un decret al prinţului Carol, cu încă şapte membri, şi anume trei „din România de peste Milcov" şi patru „din România de dincoace de Milcov"; dintre aceştia, istoricul va fi moldoveanul **V.A. Urechiă.** În fine, pentru completarea locurilor rămase vacante prin cîteva demisii intervenite între timp, au fost numiţi alţi membri, între care, la 20 iulie 1867, **Nicolae Ionescu,** fratele marelui agronom Ion Ionescu de la Brad. Aceste 6 persoane au constituit nucleul — deocamdată nedefinit — al viitoarei Secţiuni istorice.

După inaugurarea solemnă de la 1 august 1867, Societatea Literară Română şi-a elaborat un statut, constituindu-se în „Societate Academică Română, cu scopul de a lucra la înaintarea literelor şi a ştiinţelor între români". Potrivit articolului 3, Societatea Academică avea trei secţiuni — literară şi lexicografică, istorică şi arheologică şi a ştiinţelor naturale — care au rămas aproape neschimbate, ca scop şi definiţie, timp de opt decenii.

În şedinţa de la 1 septembrie 1867, procedîndu-se la împărţirea în secţiuni, I. Hodoş, G. Bariţiu şi N. Ionescu au fost repartizaţi la cea istorică; peste doi ani, la 15 septembrie 1869, M. Kogălniceanu, Al. Papiu-Ilarian (ambii aleşi** în 1868) şi Vincenţiu Babeş au declarat că doresc să facă parte şi ei din aceeaşi secţiune, care, constituită în acea zi, şi-a ales ca preşedinte pe Kogălniceanu, ca vicepreşedinte pe Bariţiu, iar ca secretar pe Papiu-Ilarian. În **Analele Societăţii Academice,** acest fapt se consemnează astfel: „Declaraţiunea [celor trei — **n.n.**] se ia spre ştiinţă şi D-nii membri vor avea a se constitui, spre a-şi începe Secţiunea istorică lucrările sale, îndată la începutul sesiunii viitoare; prin procesul verbal încheiat astăzi, şi alăturat acestui proces verbal, **Societatea ia act de constituirea Secţiunii istorice** " [**subl.n.**].

Cu toate acestea, pînă în 1871 Societatea Academică a lucrat numai în secţiuni unite, discutînd chestiuni filologice, la ordinea zilei atunci. De aceea, la propunerea lui Al. Papiu-Ilarian, în august 1871 s-a luat hotărîrea ca Secţiunea istorică-arheologică să înceapă „să lucre de sine", şi, în adevăr, prima şedinţă „de lucru" s-a ţinut la 21 august. Din procesul verbal al acestei şedinţe, aflăm componenţa secţiunii la acea dată: G. Bariţiu, Al. Papiu-Ilarian, V. Babeş, I. Hodoş, Al. Odobescu (ales în 1870), V.A. Urechiă, M. Kogălniceanu şi N. Ionescu. Secţiunea şi-a sporit

Două momente din viaţa corpului academic: inaugurarea din 1867...

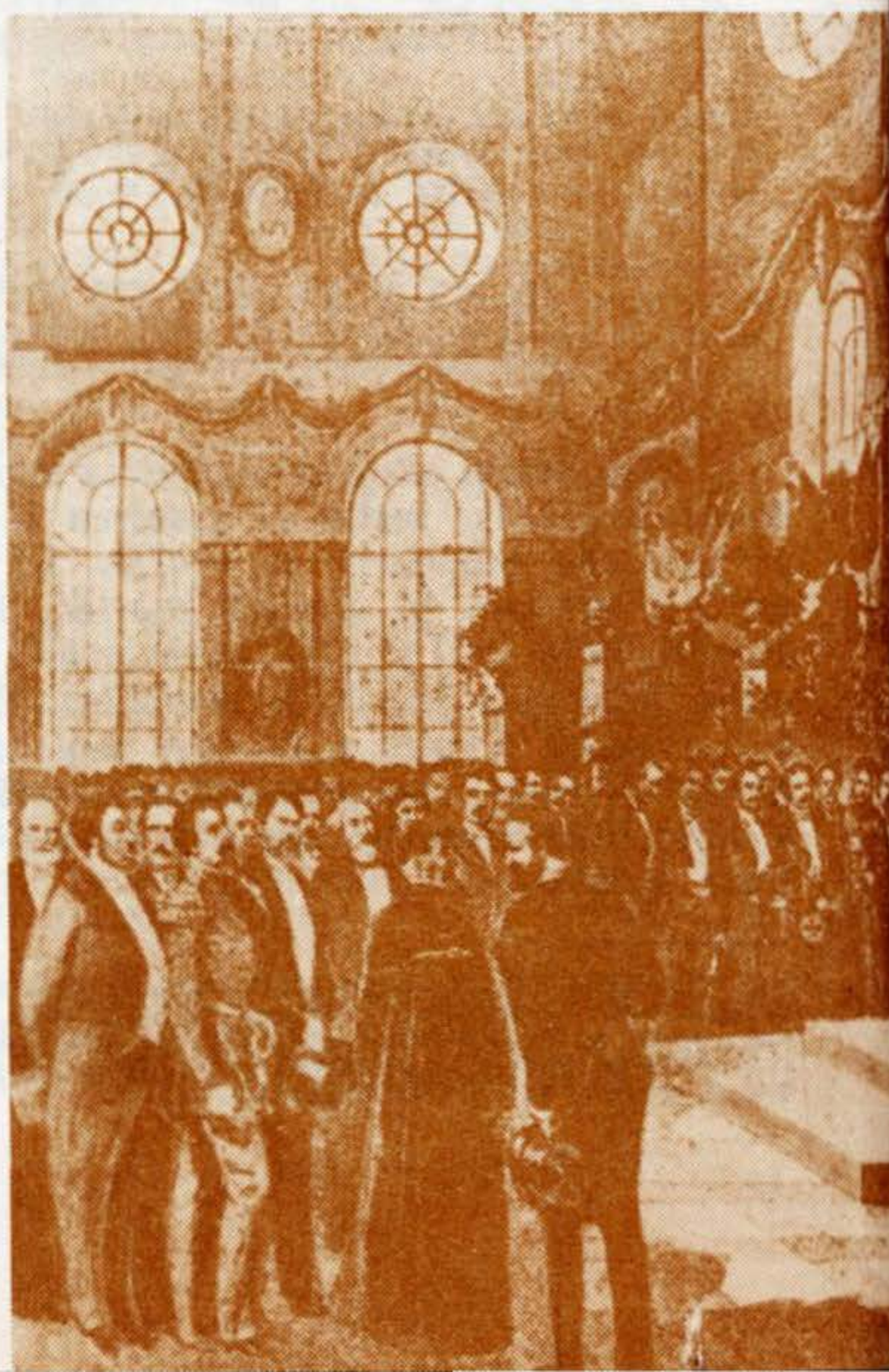

* Societatea urma să aibă membri activi, onorari şi corespondenţi; numărul celor din urmă, fluctuant la început, a ajuns la 15, apoi, după 1918, la 22, iar din 1935 — la 25 de fiecare secţiune.

** Primii membri au fost **numiţi** de domnitor; după şedinţa de constituire, aceştia au procedat la **alegerea** unor noi colegi.

curînd efectivul, prin alegerea lui D.A. Sturdza (1871), Vasile Maniu și Al. Papadopol-Calimah (1876), toți trei fiind repartizați în mod oficial Secțiunii istorice. La aceștia, trebuie adăugat Eudoxiu Hurmuzaki, ales în 1872, și care, deși nu a fost repartizat acestei secțiuni, trebuie socotit — date fiind preocupările sale* — ca făcînd parte **de drept** din ea. Prin moartea sa (1874) și a lui Papiu-Ilarian (1877), secțiunea a rămas compusă din 10 membri, cu care a lucrat pînă cînd Societatea Academică s-a transformat, prin legea din 29 martie 1879, în **Academia Română.** Articolul 21 din noile statute prevedea că „Academia Română se compune din **treizeci și șase membri,** cîte **doisprezece** de fiecare secțiune". Pentru completarea acestui număr statutar, la 25 mai s-a hotărît că, „membrii Academiei fiind aleși pe viață, Delegațiunea [organul conducător al instituției — **n.n.**] este invitată a chema pe toți membrii ei, care au figurat în sînul Societății Academice Române".

* Vezi **Magazin istoric,** nr.1/1974.

... și (în p. 55) *aniversarea a 75 ani de existență a Academiei Române; ședința festivă din aulă*

Această hotărîre își avea tîlcul ei: mai multe persoane, alese după 1867, demisionaseră din diverse motive, cel mai adesea neputînd îndeplini acea prevedere statutară care cerea prezența obligatorie la ședințele societății. Acești demisionați au fost trecuți, de regulă, în rîndul membrilor onorari. Acum, prin această înțeleaptă hotărîre, ei erau rechemați ca membri activi. În această situație, Secțiunea istorică a dobîndit încă doi membri: Andrei Mocioni (numit în 1866, demisionat în 1870) și Episcopul Melchisedec (ales în 1870, demisionat în 1872).

Cele 12 locuri prevăzute de statute fiind completate, **Analele Academiei** ne arată componența Secțiunii istorice în următoarea ordine (1880), de la care am pornit stabilirea succesiunii: I. Hodoș, G. Barițiu, A. Mocioni, V. Babeș, V.A. Urechiă, N. Ionescu, M. Kogălniceanu, Melchisedec, Al. Odobescu, D.A. Sturdza, V. Maniu, Al. Papadopol-Calimah.

Potrivit prevederilor statutare, alegerea unui nou membru al Academiei — indiferent de secțiune — urma să se facă numai în cazul cînd un loc rămînea vacant, prin decesul titularului; în ședințele de secțiune, se făceau propuneri de membri activi — aleși, de cele mai multe ori, dintre membrii corespondenți — iar candidatul, votat întîi de secțiune, era propus și în sesiunea generală, votat din nou, de plenul Academiei, și abia atunci proclamat membru activ al secțiunii respective. În felul acesta, s-a instituit, de fapt, o succesiune la cele 12 fotolii academice ale fiecărei secțiuni; la cea istorică, ea începe în 1881**. Procesele verbale publicate în **Analele Academiei** nu menționează întotdeauna — mai ales în primii ani după 1879, dar și mai tîrziu chiar — această succesiune; ea este, însă, **un fapt,** atunci cînd alegerea s-a făcut pentru un singur loc. În cazul cînd s-a întîmplat să fie alegeri pentru două locuri vacante, și nu am găsit nicăieri mențiunea succesiunii, am socotit, automat, pe primul ales ca succesor al primului decedat***.

Treptat, a început să se menționeze în **Anale** această „filiație" — aducîndu-se, uneori, și argumente în favoarea ei — iar

** Datorită fluctuațiilor anterioare anului 1879, E. Hurmuzaki și Al. Papiu-Ilarian au rămas fără succesori.

*** Sînt trei asemenea cazuri: **At. Marienescu** și **S. Fl. Marian,** aleși — primul la 24 martie, al doilea la 26 martie 1881 — în locurile rămase vacante prin decesul, în 1880, al lui A. Mocioni și I. Hodoș

noii aleşi au luat obiceiul ca, în discursurile de recepţie, înainte de a trata subiectul liber ales, să facă o scurtă prezentare a vieţii şi activităţii predecesorului — aşa numitul **elogiu academic.** Cei dintîi membri ai Secţiunii istorice care şi-au rostit discursurile de recepţie au fost Al. Papiu-Ilarian (1869), S. Fl. Marian (1882) şi At. Marienescu (1883), dar primul elogiu academic a fost citit abia în 1894, de I. Kalinderu. Apoi, această îndatorire a fost trecută în statute, devenind obligatorie pentru noii academicieni: „Recepţiunea solemnă a membrilor Academiei se face prin lectura în public, din partea noului ales, a unei lucrări originale, relative la o ramură oarecare a dezvoltării naţionale, tratînd în acelaşi timp şi despre viaţa şi activitatea membrului în locul căruia a fost ales".

Împărţirea în numai trei secţiuni, ca şi numărul limitat de locuri au făcut ca în Secţiunea istorică să fie aleşi şi neistorici — sociologi, economişti, jurişti, geografi — după cum unii istorici au activat în cadrul Secţiunii literare, precum B.P. Hasdeu şi I. Puşcariu, ca membri activi, O. Tafrali, Gr. Tocilescu şi N. Bănescu, ca membri corespondenţi (ultimii doi ajunşi, în cele din urmă, tot la Secţiunea istorică). În 1935, s-a făcut precizarea **în statute** că Secţiunea istorică trebuie să cuprindă cercetători din următoarele domenii: istorie, geografie şi ştiinţe sociale; totodată, numărul membrilor pe secţiune a fost ridicat la 15. Titularii noilor fotolii au fost, toţi trei, neistorici, şi nu au mai avut succesori.

În condiţiile create de transformările revoluţionare care au urmat eliberării patriei noastre, a devenit necesară şi înnoirea vechiului for, în aşa fel, încît prin organizarea şi funcţionarea lui să corespundă noilor necesităţi şi direcţii ale vieţii culturale şi ştiinţifice a ţării. **Statutul Academiei Republicii Populare Române,** publicat în **Monitorul oficial** din 13 august 1948, a ridicat numărul secţiunilor la 6 şi numărul total al membrilor activi la 66, secţiunii de ştiinţe istorice, filozofice şi economico-juridice revenindu-i 10 membri.

★

Timp de 80 ani, Secţiunea istorică a primit deseori, în fotoliile sale, figuri dintre cele mai reprezentative şi mai proeminente ale istoriografiei româneşti, unele devenite personalităţi de talie europeană şi mondială. Pînă la unirea din 1918, ea a chemat în sînul său numeroşi intelectuali transilvăneni şi bucovineni, ca semn de omagiu şi pentru lupta naţională a românilor din acele ţinuturi. Incursiunea în viaţa academică a istoriografiei noastre, pe care **Magazin istoric** intenţionează să o facă prin rubrica de faţă, va arăta, prin însăşi succesiunea de care am vorbit, progresul cercetărilor istorice din ţara noastră. Ilustrativă, în acest sens, ni se pare diversitatea de preocupări şi evoluţia marcată, spre studii de mare valoare, a ocupanţilor fotoliilor academice.

În aprecierea activităţii acestor academicieni, trebuie să ţinem seama de vremea cînd au trăit şi lucrat, de ideile care s-au vehiculat ori au dominat într-un moment sau altul, de necesităţile de fiecare moment ale istoriografiei noastre în plină evoluţie, şi, mai presus de toate, de **aportul real la progresul ştiinţei istorice româneşti,** la ceea ce, dincolo de limite ideologice, metodologice sau de informaţie, inerente fiecărei epoci, **a rămas bun, viabil, folositor, din întreaga lor activitate.**

Pentru alcătuirea microfişelor bibliografice care vor urma, au fost consultate enciclopediile şi dicţionarele româneşti, **Analele** venerabilei instituţii, publicate din 1867 pînă în 1947, discursurile de recepţie ale academicienilor, precum şi lucrările indicate, în mod special, la fişele respective, acolo unde a fost cazul. Foarte utilă, ca informaţie şi orientare, ne-a fost lucrarea lui Pompiliu Teodor, **Evoluţia gîndirii istorice româneşti,** (Cluj, 1970); de asemenea, **Istoriografia literară românească,** de Marin Bucur (Bucureşti, 1973), ca şi bogatele note cu care Valeriu Rîpeanu a înzestrat volumul **O viaţă de om, aşa cum a fost,** de N. Iorga. Au fost consultate şi cele patru volume, tot ale lui Iorga, **Oameni cari au fost** (Bucureşti, 1934-1939). În anumite cazuri, special menţionate, am apelat şi la familiile academicienilor decedaţi.

Ştefan S. GOROVEI

— primul în mai, al doilea în noiembrie; **Gr. Tocilescu** (ales 1902) şi **I. Bogdan** (ales 1903) au fost socotiţi succesorii lui V. Maniu (mort în martie 1901) şi, respectiv, V.A. Urechiă (mort în noiembrie 1901); în fine, pe **N. Popea** şi **C. Erbiceanu,** aleşi în 1899, i-am socotit succesori ai lui Al. Odobescu (m. 1895) şi Al. Papadopol-Calimah (m. 1898). Toţi aceştia, în cazul cînd au rostit discursuri de recepţie, nu şi-au elogiat predecesorii.

ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN

Personalitate complexă de cărturar şi revoluţionar de la mijlocul veacului trecut, s-a născut la 27 septembrie 1827; după studii de filozofie la Blaj, cu Simion Bărnuţiu a urmat dreptul la Cluj. A participat la revoluţia de la 1848, cu un rol însemnat în Adunarea de la Blaj, continuîndu-şi apoi studiile la Viena şi Padova, obţinînd diploma de doctor în drept (1854). Încă din aceşti ani, preocuparea sa dominantă a devenit istoria. Imediat după înfrîngerea revoluţiei, a început să scrie (1849) Istoria românilor din Dacia Superioară, *proiectată în 6 volume, dar din care n-a realizat decît pe primele două: vol. I. (1851) cuprinde perioada de la colonizarea romană pînă la 1847, iar vol. II (1852) — istoria anului 1848, pînă la Adunarea de pe Cîmpia Libertăţii. Deşi incompletă, lucrarea a fost considerată drept „cea mai preţioasă scriere cu privire la revoluţia din 1848 a românilor din Transilvania" (Al. Lăpedatu). Mînat de această pasiune, în timpul studiilor în străinătate „niciodată nu dădui uitării, pentru nici un moment măcar — cum va mărturisi în 1862 — urmărirea monumentelor istorice ale naţiunii mele". În 1855, a fost chemat în Moldova de Grigore vodă Ghica, funcţionînd ca profesor de drept, avocat al statului şi, după Unirea Principatelor, procuror general al Curţii de Casaţie şi ministru de Justiţie în guvernul care, condus de M. Kogălniceanu, a înfăptuit secularizarea averilor mănăstireşti. Luptător pentru unitatea naţională, a adresat lui Cuza vodă un* memorandum *(1860), în legătură cu perspectivele unirii Transilvaniei cu România.*

Constatînd că poporului român îi lipsea „cartea vieţii ce petrecu în cursul secolelor", Papiu-Ilarian conchidea: „O naţiune ce nu-şi cunoaşte istoria se aseamănă fiinţelor lipsite de memoria celor trecute: ea nu cunoaşte legătura logică şi necesară între trecutul, prezentul şi viitorul său". O asemenea carte nu se putea scrie, în momentul acela, din lipsa izvoarelor: „A aduna aceste monumente [...] *ale istoriei noastre însemnează a pregăti şi uşura lucrarea cea mare, astăzi cu neputinţă, a scriitorului fericit, care, perlustrîndu-le* [*prelucrîndu-le*] *ne va prezenta, apoi, adevărata istorie a românilor".*

În vederea realizării acestui scop, a publicat Tesaurul de monumente istorice pentru România *(3 vol., Bucureşti, 1862-1864) cuprinzînd — ca un adevărat tezaur — cronici străine, relaţii de călătorie, descrieri istorico-geografice, documente din arhive străine; mărturiile istorice publicate acolo sînt fundamentale pentru studierea epopeei lui Mihai Viteazul, Ioan vodă cel Cumplit şi a răscoalei lui Horea, Cloşca şi Crişan. Prin această colecţie, el a pus „bazele istoriei noastre critice" (V. Pârvan), marcînd începutul trecerii de la istoriografia romantică la cea critică. Adoptînd această poziţie şi socotind adevărul drept singura armă cu care te poţi înarma în studiul istoriei, Al. Papiu-Ilarian — format ca filozof şi jurist — a stăruit îndeosebi asupra cauzalităţii în scrierea istoriei (o „descriere filosofică a faptelor, a cauzelor şi a urmărilor acelor fapte").*

Împreună cu alţi doi intelectuali — A.T. Laurian şi Fl. Aaron — a întemeiat la Bucureşti, în 1867, Societatea Transilvania, *pe care a şi condus-o pînă la 1873. A fost* ales membru activ *al Societăţii Academice la 16 septembrie 1868, rostindu-şi discursul de recepţie —* Viaţa, operele şi ideile lui Georgiu Şincai de Şinca *— la 14 septembrie 1869; a doua zi, a fost repartizat Secţiunii istorice. Din însărcinarea Academiei, s-a îngrijit de publicarea* Descrierii Moldovei *de Dimitrie Cantemir (1872). Îmbolnăvindu-se grav în 1873, nu s-a mai putut reface şi a murit la Sibiu, la 11 octombrie 1877. Nu a avut succesor în scaunul academic (vezi introducerea).*

„Om de o înaltă cultură, de o rîvnă nesfîrşită pentru trecutul românesc, al tuturor românilor" (N. Iorga), Al. Papiu-Ilarian a fost, în acelaşi timp, un „exemplu de patriotism, de dragoste pentru limba poporului român, de luptă pentru cultură, pentru dezrobirea socială şi pentru unitatea naţională" (V. Netea).

Referinţe şi bibliografie: V. Netea, **Alexandru Papiu-Ilarian şi locul său în dezvoltarea istoriografiei române,** în **Studii,** nr. 6/1964. Vezi şi **Magazin istoric,** nr. 5/1968 şi nr. 3/1973.

BĂTĂLIA PENTRU ROSTOV

A. I. ERIOMENKO
Mareşal al Uniunii Sovietice

Paginile care urmează sînt extrase din cartea de memorii a mareşalului sovietic Eriomenko*. Semnificaţia ei rezidă în valoarea şi amploarea evenimentelor al căror martor nemijlocit şi cîteodată protagonist a fost autorul volumului, unul din principalii şefi militari ai Uniunii Sovietice în perioada celui de-al doilea război mondial.

Andrei Ivanovici Eriomenko (1892-1970) a străbătut o carieră militară întrucîtva tipică pentru o parte a generaţiei sale. Fiu de ţăran sărac, el a făcut un serviciu militar îndelungat, din 1913, ca soldat în armata ţării sale, participînd la primul război mondial.

Scurt timp după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, a organizat un detaşament de partizani, inclus apoi într-o unitate regulată a armatei roşii, pe atunci în formare. În vîltoarea crîncenului şi decisivului război civil care a cuprins ţinuturile Rusiei, a fost repede promovat comandant. Au urmat cursuri şi academii de pregătire şi perfecţionare militară şi politică, o intensă activitate în diverse unităţi şi comandamente.

Curînd după agresiunea comisă de Germania hitleristă împotriva U.R.S.S., Eriomenko comandă un front (grup de armate). Luptă la vest de Moscova, la nord de Capitală, în sud, mai ales la Stalingrad; se află la acelaşi nivel superior de comandă, în cele mai diferite sectoare, în acţiunea de respingere a invadatorilor. La încheierea victorioasă a războiului se

* Transcrierea românească corectă a numelui diferă de cea utilizată în lucrarea *Marea conflagraţie a secolului XX* unde acelaşi nume poate fi găsit ca Eremenko.

găsește în nordul Cehoslovaciei la comanda frontului 4 ucrainean. Deși îndeplinise sarcini de comandant la nivele de cea mai înaltă ierarhie, Andrei Eriomenko a fost de trei ori rănit în cursul campaniilor.

După război își continuă activitatea, pentru o lungă perioadă fiind investit cu funcții de răspundere. În 1955 este înălțat la gradul de mareșal al Uniunii Sovietice. Pasajele selecționate surprind evenimente trăite de autor în cursul anului 1943. Este anul încheierii epocalei bătălii de la Stalingrad, care marchează o răsturnare ce se dovedește ireversibilă în desfășurarea războiului sovieto-german și un eveniment capital pe planul întregii confruntări mondiale.

Pe cînd gruparea germană încercuită la Stalingrad, după eșuarea definitivă a încercărilor exterioare de despresurare*, se zbate în convulsiile prelungitei agonii, contraofensiva sovietică se extinde în întreaga treime de sud a uriașului teatru de război de pe teritoriul U.R.S.S. Pe Donul Superior forțele sovietice reușesc două operații de anvergură, care scot din luptă Armata 2 ungară și 8 italiană, mutînd astfel frontul la vreo 200 kilometri spre vest. Începutul anului marchează și o ofensivă sovietică convergentă între Caspica și Marea Neagră: un grup de forțe — între care și frontul comandat de generalul Eriomenko — izbește dinspre Volga spre Marea Azov, în vreme ce armatele sovietice împinse pînă atunci spre catenele Caucazului se destind ca un uriaș arc comprimat, dinspre sud spre nord. Grupul de armate germane de la extremitatea sudică evită încercuirea cu prețul abandonării precipitate a mult rîvnitului spațiu caucazian.

Punctul virtual de convergență al celor două grupări de armate sovietice care vin perpendicular una spre alta este marele centru economic și administrativ Rostov de pe Don, aproape de vărsarea fluviului în „vîrful" aproximativului triunghi conturat de Marea Azov. Primele trupe care ajung să abordeze orașul sînt cele ale frontului comandat de Eriomenko.

La începutul lui 1943 comandamentul hitlerist dorea să păstreze zona Rostov tocmai ca o fereastră deschisă spre Caucaz în speranța unei reluări a „cursei" spre sud. Încercare zadarnică. În februarie 1943 diviziile Wehrmachtului sînt izgonite din încercatul Rostov. De data asta definitiv**.

Abia către sfîrșitul lui februarie, naziștii cît de cît reculeși, întreprind în estul Ucrainei, a cărei eliberare începuse, contralovituri care, parțial reușite, nu le aduc însă cîștiguri de semnificație. După o pauză strategică survenită între aprilie și iulie 1943, același an aduce reluarea — mereu lărgită — a înaintării sovietice spre vest. În acest fel, anul început sub auspiciile descrise de autor în pasajele publicate în acest număr al revistei noastre devine treptat cel al izgonirii generale a forțelor sumbre ale nazismului de pe teritoriul U.R.S.S.

Eugen BANTEA

*După zdrobirea grupării de armată a generalului Hott***, care încercase să despresoare trupele lui Paulus, prinse în încercuire pe frontul de la Stalingrad, trupele sovietice care participaseră la ofensivă s-au constituit în două grupări. Acum acțiunile se desfășurau pe două direcții operative total diferite. O grupare, compusă din Armatele 62, 64 și 57, acționa pe direcția nord, avînd misiunea de a nimici trupele încercuite ale generalului Paulus, iar o a doua grupare, alcătuită din Armatele 2 gardă, 51 și 28 acționa pe direcția sud — spre Rostov.*

*În această situație nu mai puteam să conduc ambele grupări. I-am telefonat deci comandantului suprem, I.V. Stalin, și l-am rugat din nou să mă lase să preiau comanda frontului care avea să finalizeze bătălia de la Stalingrad. Solicitam aceasta deoarece statul major și Comandamentul frontului**** Stalingrad conduseseră trupele în decursul întregii bătălii din acest sector. Mai rămăsese acum o singură etapă, ultima, respectiv a zecea — capturarea trupelor inamice încercuite.*

— Dumneata ți-ai încheiat misiunea la Stalingrad, mi-a spus I.V. Stalin. Acum trebuie să te îndrepți spre Rostov, pentru a izola trupele inamicului din Caucazul de Nord...

Ofensivă spre sud

Printr-un ordin al Marelui cartier general al Comandamentului suprem, din 1 ianuarie 1943, denumirea frontului Stalingrad a fost schimbată în aceea de frontul de sud, în compunerea căruia au intrat Armatele 2 gardă, 51 și 28. Comandamentul frontului a rămas neschimbat.

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1968; 1,5/1970; 5/1972; 2/1973 etc.

** Recucerit de ostașii sovietici în decembrie 1941, orașul Rostov a fost din nou evacuat în vara anului 1942 cînd o mare grupare de forțe germane proaspete s-a prăvălit spre Caucaz.

*** Fragmentele publicăte fac parte din volumul: A.I. Eriomenko, *Pomni voinu* („*Nu uita războiul*"), Donețk, 1971. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

**** Denumire dată în armata rusă și apoi în cea sovietică celei mai mari reuniuni permanente de trupe în campanie, echivalentă cu *grupul de armate*, potrivit denumirii adoptate în celelalte mari armate din lume.

Armatele de bază ale frontului Stalingrad — 62, 64 şi 57 — au fost predate frontului Don. Frontul de sud a primit misiunea de a zdrobi inamicul din regiunea cursului inferior al Donului, de a cuceri oraşele Bataisk, Rostov, Novocerkassk şi de a izola trupele fasciste germane aflate în Caucazul de Nord (Armata 1 blindată şi Armata 17). În primele zile ale lunii ianuarie 1943, trupele sovietice au trecut la o ofensivă impetuoasă şi, înfrîngînd rezistenţa disperată a inamicului, au început să înainteze pe direcţiile vest şi sud-vest.

După zdrobirea grupării hitleriste de la Kotelnikovski şi declanşarea ofensivei frontului de sud pe direcţia Rostov, inamicul şi-a dat seama de pericolul ce ameninţa spatele întregii aripi de sud a armatelor sale din Caucazul de Nord şi îndeosebi spatele Armatei 1 de tancuri. De aceea, germanii au început să retragă în grabă această armată din raioanele Mozodok, Prohladnîi şi Nalcik şi să se instaleze în apărare de-a lungul rîului Manîci, cu intenţia de a opri înaintarea trupelor sovietice. Parţial, inamicului i-a reuşit această manevră.

În ianuarie 1943, pe întinderile nemărginite ale stepelor dintre Don şi Salsk s-au încins lupte înverşunate. Ambele părţi încercau să obţină un succes strategic. Noi voiam să cucerim printr-o lovitură impetuoasă Rostovul. La rîndul său, comandamentul hitlerist, aruncînd în luptă mereu alte mari unităţi, căuta să-şi stabilizeze apărarea şi să menţină în mîinile sale importanta cale de comunicaţie Tihoreţk-Rostov. În acele zile trupele noastre au dus lupte crîncene împotriva inamicului, care, opunînd o rezistenţă înverşunată, trecea adeseori la contraatac.

În tot acest timp m-am aflat la unităţi, în sectoarele unde se dădeau luptele cele mai înverşunate.

La 10 ianuarie, după ce am trecut pe la punctul de comandă al Armatei 51, aflat la periferia de nord-vest a oraşului Zimovniki, şi m-am informat la generalul N.I. Trufanov cum se prezintă situaţia, am plecat cu maşina la Corpul 4 mecanizat de gardă, la generalul T.I. Tanascişin. În drum spre corpul mecanizat am trecut pe străzile oraşului Zimovniki, care tocmai fusese eliberat. La periferie zăceau mormane de tancuri şi piese de artilerie arse, stive de proiectile şi bombe, o mulţime de cadavre, care încă nu fuseseră îngropate.

De la punctul de comandă al Corpului 4 mecanizat de gardă am plecat, împreună cu T.I. Tanascişin să vizităm brigăzile. Stînd de

„Venisem la Stalingrad cu rănile încă deschise" — scrie autorul acestor memorii de război. În fotografie îl vedem la spital, alături de K.K. Rokossovski (dreapta) în primăvara anului 1942 ◀

Oraşul Smolensk, la sfîrşitul lunii septembrie 1943, după izgonirea hitleriştilor de către trupele sovietice comandate de A. I. Eriomenko ▶

vorbă cu tanchiştii, ne-am convins că sînt animaţi de un înalt spirit combativ şi, spre satisfacţia noastră, am constatat că la brigăzile corpului, aprovizionarea şi masa oamenilor sînt bine organizate. Le-am urat tanchiştilor succese în luptele pentru eliberarea pămîntului sovietic, apoi am vizitat Divizia 302 infanterie (comandată de colonelul E. F. Makarciuk). Statul major al diviziei era instalat în staţia de cale ferată Gruşevka. De-a lungul căii ferate Kotelnikovo-Salsk se desfăşurau lupte aprige. Duşmanul opunea o rezistenţă îndîrjită. Acţiunile trupelor terestre erau sprijinite de aviaţie.

O luptă inegală şi o aterizare „pe burtă"

La înapoiere am fost martorii unei întîmplări care mi-a rămas întipărită în minte pentru multă vreme. Două din regimentele aviaţiei noastre de asalt, dotate cu avioane de tip I1, însoţite de o formaţie de avioane de vînătoare, porniseră la îndeplinirea unei misiuni de luptă în raionul Salsk. Curînd am văzut că unul din vînătorii noştri, care însoţeau avioanele de asalt, a început să rămînă în urma formaţiei: probabil, avea vreo defecţiune. Comandantul escadrilei i-a ordonat pilotului să se înapoieze la bază. Dar cînd avionul a ajuns la jumătatea drumului spre aerodrom, vînătorii duşmanului (MESSERSCHMITT-109) l-au interceptat şi l-au atacat. Pilotul a fost nevoit să accepte o luptă inegală. Primul atac al MESSERSCHMITTURILOR nu le-a adus fasciştilor victoria. Cu o rafală precisă, unul din avioanele inamice a fost avariat şi s-a îndreptat spre bază, pierzînd mereu din înălţime. Vînătorul nostru angajînd avionul în picaj, a început să coboare brusc, simulînd o cădere, dar la înălţimea de 100-120 metri a redresat aparatul şi a aterizat în zbor planat, fără să scoată trenul de aterizare („pe burtă" cum spun aviatorii).

Văzînd că avionul „avariat" a aterizat cu bine, vînătorii fascişti şi-au dat seama că au fost păcăliţi şi, fără a zăbovi o clipă, l-au atacat în picaj, trăgînd asupra lui cu tunurile şi mitralierele. „Şoimuleţul" nostru a luat foc. Aparatele fasciste au mai făcut cîte un tur pe deasupra victimei, apoi s-au îndepărtat, îndreptîndu-se spre vest. Martori fără voie ai acestui episod, ne întrebam cu îngrijorare ce s-o fi întîmplat cu aviatorul. Mai era oare în viaţă?

După plecarea vînătorilor fascişti, ne-am apropiat cu maşina de avionul cu-

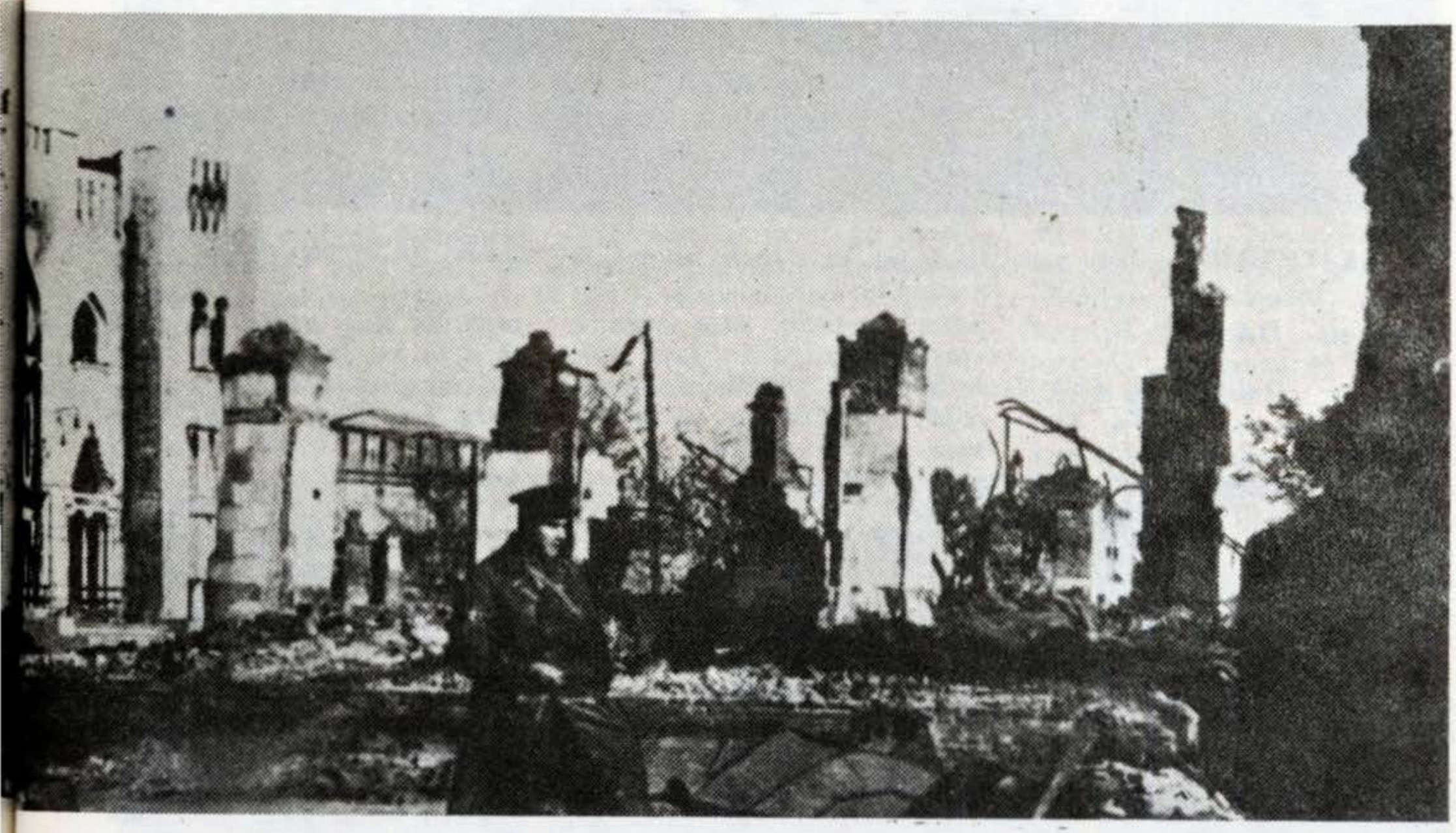

KATIUȘELE în drum spre front, pentru a abate asupra dușmanului un uragan de foc

prins de flăcări. Pilotul nu era în carlingă. De jur împrejur, cît vedeai cu ochii, se întindea stepa. În cele din urmă am descoperit urme de paşi ce se îndepărtau de avion. Am urcat imediat în maşină şi am pornit după urme. N-a trebuit să mergem prea mult: la vreo 200-300 metri l-am zărit pe aviator, pitit după o tufă. Deodată, pe deasupra noastră au început să şuiere gloanţe. Unul a găurit chiar parbrizul maşinii. Pilotul trăgea asupra noastră cu pistoletul. Am sărit din maşină şi am început să strigăm cît ne ţinea gura: „Sîntem sovietici!" Tirul a încetat şi pilotul a ieşit de la „adăpost". Era atît de uluit, de nu putea să lege două vorbe; sudoarea îi şiroia pe faţă, deşi era destul de frig. După ce şi-a revenit, ne-a spus că s-a dezorientat şi a crezut că a aterizat pe teritoriul ocupat de hitlerişti. Cînd a văzut maşinile noastre (care proveneau din cele capturate) ne-a luat drept duşmani. Acest episod ne-a demonstrat încă o dată spiritul de sacrificiu şi patriotismul ostaşilor sovietici. Tînărul aviator care avea o viaţă întreagă în faţa lui, hotărîse, fără pic de şovăială, să înfrunte moartea: nici prin gînd nu-i trecuse să se predea ca să-şi salveze viaţa.

Din discuţie a reieşit că pilotul făcea parte din corpul de vînătoare al generalului maior de aviaţie I.T. Eriomenko (tizul meu). Unităţile corpului acţionau de pe aerodromuri înaintate, acoperind ofensiva trupelor noastre şi însoţind avioanele de asalt. L-am luat pe aviator într-o maşină şi l-am dus la statul major al corpului, aflat în apropiere. Ulterior, pilotul a fost propus pentru decorare. Aş vrea să subliniez că corpul de aviaţie al generalului Eriomenko, instalat pe aerodromuri înaintate, a cooperat strîns cu trupele terestre şi a dovedit o admirabilă măiestrie de luptă şi un înalt spirit organizatoric.

Tocmai părăseam statul major al corpului de aviaţie cînd am aflat o veste tristă: la scurt timp după plecarea noastră de la Divizia 302 infanterie, colonelul Makarciuk, comandantul diviziei, a fost ucis. Vînătorii inamicului l-au atacat pe cînd se afla cu maşina în cîmp deschis şi o rafală de mitralieră l-a rănit mortal. Am pierdut un ofiţer viteaz şi talentat.

Tot atunci am trecut şi pe la Armata 28 (comandată de generalul-locotenent V. F. Gherasimenko) care desfăşura ofensiva printr-un semideşert lipsit de drumuri practicabile, prin stepele calmuce aride, cu foarte rare aşezări omeneşti. Aprovizionarea trupelor cu muniţie, carburanţi, alimente şi chiar cu apă era o problemă dificilă. Dar în pofida grelelor condiţii de luptă, moralul soldaţilor şi ofiţerilor noştri continua să rămînă ridicat. Ostaşii erau plini de hotărîrea de a curăţa pămîntul sovietic de ocupanţii fascişti, mai ales că văzuseră cu ochii lor rezultatele stăpînirii cotropitorilor fascişti germani. În cătunul Malahov din regiunea Rostov, după izgonirea hitleriştilor, au fost descoperite şapte cadavre de soldaţi sovietici, ucişi de fascişti cu bestialitate. Ostaşului Aleksandr Ilici Zubko hitleriştii îi scoseseră ochii şi îi ciopîrţiseră faţa. Ce-

lorlalți prizonieri le striviseră capetele și le mutilaseră fețele atît de cumplit, că erau de nerecunoscut.

Valul de gheață

În toate sectoarele ofensivei noastre, inamicul opunea o rezistență îndîrjită și trecea mereu la contraatac, căutînd să ne întîrzie înaintarea, cu scopul de a acoperi flancul stîng al grupării sale din Caucaz. Dar toate încercările de a ne opri în loc și de a se menține pe aliniamentul rîului Manîci au eșuat. Loviturile învăluitoare executate de Armata 28 dinspre sud și de Armata 2 gardă dinspre nord, precum și puternicele lovituri frontale date de unitățile Armatei 51 peste rîul Manîci au obligat dușmanul să se retragă spre vest, de teamă ca nu cumva să fie prins din nou într-o încercuire.

În zilele de 9 și 10 ianuarie, luptele s-au întețit din nou la flancul drept al frontului de sud, în fîșia Armatei 5 izbire (comandată de generalul-locotenent V.D. Țvetaev), unde se crease o situație foarte gravă. Inamicul cucerise cîteva localități, încercînd să dezvolte succesul pe direcția sud-est, ca să iasă astfel pe aliniamentul rîului Kagînlîk. În sectorul Ust-Bîstreanski, hitleriștii atacaseră, cu aproximativ un regiment de infanterie și vreo 50 tancuri, sprijinite de aviație, localitatea Novorossoșanski și împinseseră unitățile noastre înapoi. Peste 100 tancuri dușmane, însoțite de infanterie, contraatacau din trei direcții în raionul Vifleanți.

Pentru a înfrînge marile unități de tancuri inamice am fost nevoiți să trecem în apărare. Gruparea de nord a inamicului, compusă din cinci divizii, ducea lupte ofensive active împotriva unităților Armatei 5 izbire, cu rîndurile rărite, și a flancului drept al Armatei 2 gardă. Această grupare urmărea să zdrobească, prin lovituri succesive, unitățile noastre, pentru a căpăta ulterior posibilitatea de a dirija forțele sale principale exclusiv împotriva Armatei 2 gardă.

Avînd în vedere această situație, la rugămintea noastră, Marele cartier general a preluat de la Armata 5 tancuri a frontului de sud-vest Divizia 40 infanterie de gardă și Brigada 8 tancuri de gardă și le-a trecut în subordinea comandantului Armatei 5 izbire. În același timp, o parte a Armatei 5 tancuri trebuia să execute o contralovitură de la nord spre sud, în flancul inamicului. La 12

Volgograd: gardă de onoare la monumentul eroicilor apărători ai orașului

ianuarie, trupele de la flancul drept al frontului duceau lupte pe aliniamentele anterioare, în timp ce celelalte forțe acționau ofensiv. Aviația inamicului bombarda necontenit dispozitivele de luptă ale Armatelor 51 și 28, aflate în ofensivă.

Deoarece în raioanele Reaska, Lozovaia, Budionnovskaia, se concentra o grupare inamică de tancuri (circa 120-150 blindate), armatele frontului au primit următoarele misiuni: Armata 8 aeriană să folosească toată aviația de asalt și de bombardament pentru a lovi, la 13 ianuarie, această grupare; Armatele 2 gardă, 51 și 28 să zdrobească, prin atacuri decisive, în strînsă cooperare cu aviația Armatei 8 aeriene, gruparea de tancuri a inamicului.

În tot cursul zilei de 14 ianuarie, centrul și flancul stîng al frontului au înaintat pe direcția stanițelor Budionnovskaia și Proletarskaia. După cinci zile de lupte îndîrjite împotriva Diviziilor 17 și 23 tancuri și a Diviziei motorizate SS „Viking", unitățile noastre au înaintat aproximativ 15 kilometri și au cucerit cîteva stanițe și o stație de cale ferată.*

În lupta pentru stanița Orlovskaia, unitățile noastre au dat o puternică lovitură Regimentului 4 motorizat al Diviziei SS „Viking": numai lîngă stația de cale ferată, dușmanul a lăsat circa 700 morți: soldați și ofițeri. Impetuosul atac de noapte declanșat de trupele noastre a luat prin surprindere inamicul care ocupa Orlovskaia; cuprinși de panică, hitleriștii au părăsit în mare grabă stanița.

Uneori, în fața ochilor minții reînvie pe neașteptate episoade din acei ani îndepărtați. În toamna anului 1968 am fost în regiunea Rostov. În gara Krasnovka, raionul Tarasov, s-a deschis atunci o cameră muzeu pentru cinstirea memoriei a 13 Eroi ai Uniunii Sovietice. Am participat la mitingul oamenilor muncii, m-am prosternat în fața osemintelor vitejilor ostași și mi-am reamintit de îndepărtatul an 1943.

Pe la 20 ianuarie 1943, frontul de sud se apropiase cu aripa stîngă de Bataisk. Era neapărat necesar să aflăm care-i situația la vecinul nostru din dreapta — frontul de sud-vest, unde se dădeau lupte extrem de îndîrjite. I-am telefonat generalului V.I. Kuznețov, comandantul Armatei 1 de gardă și l-am întrebat cum merg treburile. Generalul mi-a expus succint situația, iar în încheiere mi-a vorbit despre evenimentele petrecute în sectorul Diviziei 44 infanterie de gardă. În raionul stației de cale ferată Krasnovka, hitleriștii recurseseră la un procedeu neobișnuit de consolidare a apărării: ridicaseră un val înalt de zăpadă bătătorită, amestecată cu paie, și îl udaseră cu apă. Părea că nimeni n-ar fi putut să urce pantele abrupte ale acestei „fortificații". Totuși, ostașii unei companii au asaltat valul, l-au trecut, apoi s-au consolidat în casele așezării.

— Abnegația, eroismul, istețimea soldatului nostru — spunea V.I Kuznețov — sînt de-a dreptul impresionante.

Toți participanții la această acțiune temerară au căzut în luptă și ulterior li s-a conferit post-mortem titlul de Erou al Uniunii Sovietice.

...În timp ce trupele frontului de sud — al cărora comandant am fost timp de o lună și jumătate — ajunseseră pe căile apropiate de acces spre Rostov, starea sănătății mele s-a agravat. Venisem la Stalingrad cu rănile încă deschise. Cît timp am stat în orașul de pe Volga rănile de la picior nu numai că nu s-au vindecat, dar au început să mă doară din ce în ce mai intens. Pe la începutul lui februarie, după ce mă ținusem pe picioare mai bine de șase luni — în condițiile intensei activități de pe front — m-am simțit foarte rău. Era neapărat necesar să urmez un tratament, deși îmi părea rău să las comanda trupelor chiar înainte de cucerirea Rostovului, cînd se angajaseră lupte pe căile de acces spre oraș. Aflînd de starea sănătății mele, Marele cartier general mi-a cerut să plec imediat la Țhaltubo, pentru tratament, ceea ce am și făcut.

...La 7 aprilie 1943, am părăsit Țhaltubo. Mă simțeam excelent. Îmi pusesem în ordine jurnalele cu însemnări. În decurs de o săptămînă și jumătate am așternut pe hîrtie amintirile despre bătălia de la Stalingrad. Plin de vigoare, cu sănătatea refăcută și bine dispus, am plecat la Moscova.

În românește de:
Paul VERBIȚKI

---

* Staniță — în U.R.S.S., sat cazăcesc.

Intelectuali români antifasciști

DANTE D. GHERMAN

Deceniul patru al secolului XX. „Ciuma brună", amenințătorul spectru fascist, își întinde ghearele și spre România. Tot ce are țara mai bun se ridică în calea primejdiei. În frunte se află Partidul Comunist Român, grupînd în jurul său forțele sociale democratice cele mai reprezentative. În rîndul acestora, alături de clasa muncitoare, de masele largi populare, s-a aflat și un număr considerabil de intelectuali progresiști.

Dante D. Gherman, directorul revistei Arena, **publicație legală apărută sub îndrumarea Partidului Comunist Român, a fost unul dintre intelectualii înregimentați activ în lupta antifascistă.**

S-a născut la 17 octombrie 1915 în orașul Pieștany din Cehoslovacia, unde părinții săi se aflau pentru o scurtă perioadă de timp. Tatăl său, Ovidiu Dante Gherman*, descindea dintr-o familie de intelectuali patrioți, cu vechi tradiții în lupta pentru libertate și unitate națională a poporului român.

În anul 1933, Dante Gherman a absolvit strălucit Liceul „Moise Nicoară" din Arad. Încă din clasa VIII se afirmase ca un propagandist activ al concepției materialiste, relevînd rolul științei în progresul societății umane, opoziția dintre știință și religie.

Ca student al Facultății de drept din București, a desfășurat o intensă activitate pentru mobilizarea tineretului universitar la lupta împotriva ideologiei fasciste, pentru apărarea independenței și suveranității naționale. S-a bucurat de stima și prețuirea tinerimii universitare, fiind unul dintre membrii activi ai Frontului Studențesc Democrat. În deceniul patru al secolului nostru, alături de ceilalți militanți antifasciști, Dante D. Gher-

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 7/1968.

şi comentarii

JANDARMUL HIPNOTIZATOR ŞI ROLUL APARATORULUI DIN OFICIU

Procesul dela Braşov s'a terminat cu vreo 15 ani închisoare şi multe mii de lei amendă, care la aproape totalitatea inculpaţilor, muncitori săraci, va fi transformată în închisoare (50 lei = o zi).

Procesul dela Braşov a relevat însă două lucruri interesante:

1. **Progresul jandarmeriei.** Acuzat în instanţă de către unul din antifascişti că l-a bătut şi i-a furat lucrurile, plutonierul **Mailat** neagă. Până aici totul e obişnuit. Aţi auzit vreodată un plutonier de jandarmi să recunoască că a bătut pe vr'un bănuit? Dar de aici încolo se arată progresul corpului jandarmăresc. Plutonierul Mailat afirmă:

„Eu bănuiţilor le aplic hipnotizmul".

Un hipnotism cu vână de bou, fără îndoială?

2. **Apărătorii din oficiu şi-au înţeles însfârşit rolul.**

Acuzatul Ceauşescu exclamă cu năduf: **„Aici se judecă cu uşile închise după sistem fascist"**. Avea, se vede băiatul motive s'o spue. Consiliul care nu dă ascultare atâtor pledoarii, n'a auzit nimic. Dar locotenentul X., apărătorul din oficiu al lui Ceauşescu a auzit şi ştie care-i e rolul. Sesizează consiliul şi datorită apărătorului său Ceauşescu capătă la iuţeală 6 luni pentru ultragiu.

man a luat poziţie faţă de congresul studenţesc legionar de la Tg. Mureş din 1936, aflîndu-se printre iniţiatorii publicării unui apel al Frontului Studenţesc Democrat, care condamna acţiunea fascistă. Prietenul său de facultate, Radu Voiculescu, îi trimitea o scrisoare în care prezenta fizionomia elementelor legionare întrunite în acel congres: „Congresul Gărzii de fier, nu al studenţilor, sau, dacă vrei, al studenţilor gardişti, nu al studenţilor români. Să fi văzut o serie de mutre suspecte, de indivizi **ca prinşi de pe baltă** ce îşi afişaseră naţionalismul în cămăşi şi inteligenţa în plete, purtînd pe piept un numerus mai mult sau mai puţin nullus (aluzie la **numerus nullus** — interdicţia totală a intrării în facultăţi a studenţilor evrei — **n.r.**) şi alte inscripţii, după care ei ar fi o generaţie de sacrificiu pe care o aşteaptă o mare onoare sau o mare ruşine. În sfîrşit, era o menajerie reuşită. Mă întreb ce înfăţişare ar avea un congres naţional al prostiei emfatice?"

În anii creşterii primejdiei fasciste, Dante Gherman şi-a intensificat activitatea de publicist. În februarie 1936, a apărut în Bucureşti publicaţia **Arena,** organ legal de presă condus de P.C.R., al cărei director a fost Dante Gherman. Gazetar de talent, a desfăşurat o susţinută activitate în coloanele acestei publicaţii, militînd pentru unirea tuturor forţelor patriotice, democratice şi antifasciste într-un larg front popular, singura chezăşie în apărarea intereselor fundamentale ale maselor populare.

În paginile **Arenei** au apărut numeroase materiale prin care se lua apărarea militanţilor revoluţionari şi antifascişti arestaţi, se înfiera regimul de teroare şi distrugere aplicat de autorităţi deţinuţilor politici din închisori. Publicaţia a dus o campanie sistematică împotriva ofensivei ideologice a fascismului, informînd opinia publică despre succesele luptei antifasciste din ţara noastră, la care participau în masă muncitori, ţărani, intelectuali, studenţi. Reliefîndu-se poziţia curajoasă, dîrză, demnă a luptătorilor antifascişti, eroismul şi spiritul de sacrificiu al comuniştilor şi uteciştilor, în editorialul primului număr se spunea: **„Arena** apare într-o epocă în care cele mai elementare drepturi ale cetăţeanului oropsit sînt încălcate şi batjocorite de acei care ar trebui să le respecte [...]. Vrem să impunem respectarea puţinelor drepturi de care se mai bucură cetăţeanul: să arătăm omului prăbuşit sub teroarea scumpetei şi speculei, de unde vine scumpirea vieţii lui; să cerem dreptul la carte pentru copiii sărăcimii bucureştene, să protestăm contra barbariei fiscale; vrem mai presus de toate ca în locul regimului bîtei şi gloanţelor mînuite de cei ce vor să fericească acest popor, atîrnîndu-i crucea încîrligată [aluzie la zvastică — **n.r.**] pe piept şi împingîndu-l la vrajbă cu semenul său de altă rasă tot atît de sărac şi oropsit, să fie instaurat regimul înţelegerii, al omeniei şi respectului pentru libertăţile cetăţeanului".

În nr. 8 al **Arenei,** istoricul şi publicistul comunist M. Roller a publicat un articol în care, evocînd înalta conştiinţă revoluţionară a tînărului utecist **Nicolae Ceauşescu,** consemna: „...Tînăr, în vîrstă numai de 19 ani şi totuşi cunoscut în cercurile muncitoreşti din Bucureşti — e antifascist [...]

Era într-o sîmbătă seara. La ședința Comitetului antifascist din sectorul Negru erau adunați 40-50 tineri. Ceaușescu printre ei. Poliția, cu metodele ei de hipnoză cu vîna de bou, fugărea și atunci pe antifasciști. Toți aceștia sînt arestați, tunși, bătuți și reținuți pînă luni dimineața.

Luni seara, sediul se deschide din nou. Mereu printre primii Ceaușescu. Din nou poliția, din nou arestări, din nou bătaie și, după o deținere de alte două zile, din nou eliberați. Și Ceaușescu iarăși printre primii la deschiderea sediului, la munca de organizare a tineretului, nu pentru a profana morminte, nu pentru a smulge coroana de pe Mormîntul Eroului Necunoscut cu inscripția «Vrem pace», nu pentru a sparge geamuri, ci în dorința de un trai mai bun, de lumină, de cultură, de progres, de pace. Fiu de țăran, ieșit din popor, acest tinerel intrat în viață la o vîrstă fragedă, începe să știe că trebuie să vreie. Și își revendică mereu ale lui vreri. Eri la București, la Craiova, apoi la Ploiești și în Valea Prahovei, în căutare și efectuare de lucru, își spunea tovarășilor de muncă a lui și a lor durere, a lui și a lor dorinți. Și de aceea a simțit efectele hipnozei cu vîna de bou. De aceea a fost adus în fața Consiliului de război din Brașov. De aceea chiar în cursul dezbaterilor și pentru motive considerate de consiliu drept ultraj, tînărul Ceaușescu este condamnat la 6 luni, în afară de lunga prevenție și sentință pe care o va da onoratul consiliu la sfîrșitul procesului celor 21 antifasciști din Valea Prahovei care se judecă la Brașov. Pentru pîine, pace, libertate, tînărul Ceaușescu va întîlni în ocnele țării românești peste 1 500 de deținuți".

În același număr al **Arenei,** la rubrica **Fapte și comentarii,** redacția, sub causticul titlu **Jandarmul hipnotizator și rolul apărătorului din oficiu,** ilustra pregnant dîrzenia revoluționară a tînărului Nicolae Ceaușescu, încrederea de care se bucura în rîndul tovarășilor săi de luptă: „Procesul de la Brașov s-a terminat cu vreo 15 ani închisoare și multe mii de lei amendă, care la aproape totalitatea inculpaților, muncitori săraci, va fi transformată în închisoare (50 lei = o zi). Procesul de la Brașov a relevat însă două lucruri interesante:

1) Progresul jandarmeriei. Acuzat în instanță de către unul din antifasciști că l-a bătut și i-a furat lucrurile, plutonierul Mailat neagă. Pînă aici totul e obișnuit. Ați auzit vreodată un plutonier de jandarmi să recunoască că a bătut pe vreun bănuit? [...] Plutonierul Mailat afirmă: «Eu bănuiților le aplic hipnotismul». Un hipnotism cu vînă de bou, fără îndoială.

2) Apărătorii din oficiu și-au înțeles în sfîrșit rolul.

Acuzatul Ceaușescu exclamă cu năduf: «Aici se judecă cu ușile închise după sistem fascist». Avea se vede băiatul motive s-o spuie. Consiliul care nu dă ascultare atîtor pledoarii, n-a auzit nimic. Dar locotenentul X, apărătorul din oficiu al lui Ceaușescu, a auzit și știe care-i e rolul: **sesizează consiliul și, datorită** apărătorului său, Ceaușescu capătă la iuțeală 6 luni pentru ultragiu".

Arena a publicat numeroase articole și materiale oglindind viața și lupta clasei muncitoare, relatări asupra grevelor de la întreprinderile textile din Arad, de la „Astra" etc. Menționăm articolele **Gărzile antifasciste: imperativul zilei, Tineretul are nevoie de pace, Activitatea Blocului Democratic, Însemnătatea Congresului sindicatelor C.F.R.; Pentru pregătirea Congresului sindicatelor ceferiste, Vrem amnistie pentru deținuții antifasciști, Frontul popular și țărănimea, Din pașalîcul lui Malaxa** etc., edificatoare pentru orientarea publicației.

În tot cursul existenței sale, **Arena** a combătut diferitele aspecte ale doctrinei fasciste, a subliniat caracterul reacționar și antinațional al fascismului, a înfățișat participarea reprezentanților români la congresele internaționale antifasciste, popularizînd activitatea organizațiilor democratice și inserînd în paginile sale numeroase relatări asupra luptei clasei muncitoare contra exploatării capitaliste. La **Arena** au colaborat militanți de frunte ai P.C.R., ca Ilie Pintilie și Constantin David, intelectuali de stînga ca Ștefan Voicu, Petru Năvodaru etc.

Datorită atitudinii sale generale și a conținutului articolelor publicate, **Arena** a fost interzisă de autorități în iunie 1936.

Receptiv la indicațiile P.C.R., Dante D. Gherman a inițiat o serie de acțiuni menite să contribuie la creșterea rolului Frontului Studențesc Democrat în lupta contra fascismului și a războiului. În cadrul unei adunări a studenților în drept, convocată de Frontul Studențesc Democrat în februarie 1936 și prezidată de Dante D. Gherman, erau popularizate programul de luptă și acțiunile întreprinse de F.S.D., adoptîndu-se o moțiune mobilizatoare.

După absolvirea facultății, Dante D. Gherman și-a desfășurat activitatea de jurist în diferite centre ale țării, militînd cu consecvență pentru o Românie liberă și democratică, pentru progresul societății românești.

S-a stins din viață în 1941. În perspectiva timpului, activitatea sa democratică, antifascistă, îl situează printre intelectualii care au participat sincer cu toate puterile lor la lupta generală a întregului popor pentru înnoirea țării, pentru un viitor prosper, pentru o orînduire socială fără exploatare.

Mircea BĂLTESCU, Mircea GHERMAN

Din anii luptei ilegale

„N-AVEŢI O BATISTĂ ROŞIE?“

ELISABETA IONIŢĂ

Iaşi. Amurgul unei zile geroase de iarnă. Stau de vorbă cu tovarăşa Elvira Andoroiu. *Este membră de partid din anul 1930, soţie de ceferist.*

— E frig afară?

— Da.

— În asemenea zile geroase am stat şi noi femeile, alături de bărbaţii aflaţi în grevă, în faţa Atelierelor C.F.R. „Nicolina“, în februarie 1933. Ei în curtea atelierelor, noi în spatele grilajului. Ne îndepărtau jandarmii şi noi reveneam.

Iese din cameră şi revine cu un sufertaş vechi şi ruginit.

— L-am păstrat ca amintire. Duceam mîncare cu el la atelier, dar sub hîrtia de celofan de pe fundul castronului, ascundeam materiale conspirative pentru cei dinăuntru.

— Văd că păstraţi cu grijă această bucată de pînză roşie... Parcă ar fi o batistă?

— Într-adevăr, este o batistă. O ţin în mînă şi gîndul îmi zboară cu peste 40 ani în urmă. Locuinţa mea era pe atunci casă conspirativă. Eu aveam sarcina de a transmite manifestele multiplicate la şapirograful ascuns o perioadă la mine. Parola era chiar această batistă. Tovarăşul care trebuia să vină la întîlnire îmi adresa cuvintele: „N-aveţi o batistă roşie?“. Eu trebuia să arăt batista. Am păstrat-o ani de-a rîndul cu mare grijă.

Scoate apoi o faţă de masă. Îmi arată şi alte obiecte.

— Femeile muncitorilor au avut un rol important în sprijinirea acţiunilor de luptă, în munca de mobilizare, de aducere a alimentelor, de transportare a materialului ilegal şi mai ales de strîngere a fondurilor pentru ajutorarea celor închişi şi a familiilor lor. Lucram diferite cusături de mînă, cum e cazul acestei feţe de masă, sau colectam obiecte, care urmau a fi vîndute în cadrul tombolelor muncitoreşti. Îmi amintesc de tombolele de la Perjoaia şi Salcia din Iaşi. Cu banii strînşi am trimis ajutoare lui Ilie Pintilie, deţinut la închisoarea „Galata“, precum şi la Craiova, în 1934, în timpul procesului conducătorilor ceferişti şi petrolişti...

Solidaritate muncitorească. Permanent, dar mai ales în anii crizei economice, cînd mii de oameni erau şomeri, cînd salariile erau teribil mutilate prin aplicarea aşanumitelor „curbe de sacrificiu“, acţiunea frăţească, umană, de într-ajutorare şi-a găsit expresia în diverse forme.

Tovarăşul Ion Răzleţ, *muncitor la Atelierele C.F.R. „Nicolina“ Iaşi, timp de peste 20 ani, priveşte în-*

Muncitori de la Atelierele C.F.R. Nicolina-Iaşi, secţia turnătorie în timpul unei pauze de masă (fotografia este făcută în timpul grevelor de la începutul anului 1933)

delung cîteva fotografii şi glasul său capătă o uşoară undă de emoţie:

— Fotografiile înfăţişează aspecte de la diferite spectacole artistice şi sportive, organizate de noi — salariaţii de la „Nicolina“ — în afara orelor de muncă. Am păstrat, spre pildă, acest anunţ al unui „Mare festival cultural, muzical şi sportiv“, organizat de Societatea culturală, muzicală şi sportivă a personalului Atelierelor C.F.R. Iaşi, în mai 1937. Programul cuprindea recitări din Topîrceanu, Vlahuţă, bucăţi muzicale din Ciprian Porumbescu, Gheorghe Dima, Giuseppe Verdi. Apoi s-a jucat şi o scenetă intitulată La comisariat. *Dădeam asemenea spectacole şi pentru pomul de iarnă. Iată această fotografie. În grup este şi „Moşul“ aducător de daruri, interpretat de unul dintre muncitori. Vreau să mai ştiţi un fapt, îmi spune apoi, arătîndu-mi un carnet, din anul 1930; pe foile carnetului sînt trecute peste 300 titluri de cărţi ale scriitorilor români şi străini, lucrări care s-au aflat în biblioteca muncitorească de la Atelierele C.F.R. „Nicolina“. În sala de mese, pe un perete, am instalat cîteva rafturi pe care am pus volumele. Cînd muncitorii veneau să servească masa, cîte unul, prin rotaţie, stătea la „bibliotecă“. Vedeţi, viaţa, munca noastră erau grele, dar multora dintre noi le plăcea să citească, mîngîindu-şi sufletele şi luminîndu-şi minţile. În cărţi găseai cîteodată şi cîte un manifest. Ştiam asta şi ne bucuram.* „Citeşte-l şi dă-l mai departe!“ *suna îndemnul scris pe manifest. Şi cartea trecea în altă mînă...*

Tovarăşul Gheorghe Pricop *a participat la grevele ceferiştilor din Iaşi, în 1933. Îmi arată o ramă de tablou, lucrată chiar de dînsul şi alte cîteva obiecte (scrumiere cu frumoase modele, o mică nicovală, suporturi pentru fotografii), confecţionate, în bună parte, de muncitorii de la secţia turnătorie (Piucă Anghel, Buliga Petru, Haicu Gheorghe etc.)*

— „Munca noastră avea un scop precis: să ajutăm pe tovarăşii aflaţi în spatele gratiilor, pe cei rămaşi fără lucru, familiile acestora“.

Stau de vorbă cu tovarăşul Teodor Onofrei, *vechi activist de partid, mulţi ani lucrător la Atelierele C.F.R. din Paşcani şi Iaşi:*

— N-aveţi o lădiţă de ceferist? Aşa cum minerul îşi leagă viaţa şi munca de lampa lui de miner, aşa şi ceferistul nu poate fi imaginat fără lădiţă.

A căutat-o şi dimineaţa ne-a adus-o, spunîndu-ne:

— Iată cum arată. A fost lucrată încă în anul 1930... De peste 40 ani. E veche, lemnul a fost ros de carii, balamalele au ruginit. În interiorul ei, pe lîngă vasele cu mîncare şi uneltele de muncă, în locuri tăinuite, pentru a nu fi descoperite de agenţii de Siguranţă care controlau la poarta atelierelor, ascundeam adesea manifeste şi alte materiale de partid.

O batistă de pînză roşie, puţin decolorată, o geantă mică, o pudrieră de piatră, pe al cărei capac s-a incrustat data 1936; o mică nicovală din bronz; o fotografie îngălbenită, înfăţişînd un grup de oameni îmbrăcaţi în „haine de duminică“ şi dedesubt data: „1 Mai, la grădina Perjoaia“.

Iată şi un carnet, ale cărui file se desprind uşor din cotorul putrezit; pe toate paginile sînt înscrise titluri de cărţi. Şi atîtea altele.

Păstrate cu grijă de-a lungul timpului, aceste obiecte stau acum în vitrinele Muzeului de Istorie a Partidului Comunist, a Mişcării Revoluţionare şi Democratice din România.

Sala Teatrului „Phöenix“

Duminică 9 Mai 1937, ora 9 jum. dim.

MARE FESTIVAL

Cultural, Muzical şi Sportiv

organizat de Societatea Culturală, Muzicală şi Sportivă a Personalului Inspecţiei Atelierelor Principale C. F. R. Iaşi, S. A. I.

Program:

1)	a. H. Silvedel	Ouverture	Orchestra S. A. I. sub conducerea d-lui Prof. Ioan A. Nonec
	b. Fr. Lehar	Intermezzo şi vals din operetta „Vedova veselă“	
2)	a. Gh. Topîrceanu	Chibriturile	Monolog d-l C. Tiulea
	b. Th. Stănescu	Artistul	Monolog d-l C. Grămescu
	c. Mişcarea	Cuplet	cîntat de d-l Ioan Cezar
3)	a. G. Verdi	Corul Banditilor din opera „Ernani“	
	b. C. Porumbescu	Serenada „Somnoroase păsărele“, cu solo de baritom d-l C. Tiulea	Corul bărbătesc la 4 voci al S. A. I. sub conducerea d-lui Prof. I. A. Nonec
	c. Gh. Dima	Sărba Popilor	
4)	SPORT:	a. Masa Speciale b. Insula Romană c. Gladiaţii	D-nii Mihalache şi Stelian, Enache, Răzloţ şi Dima

PAUZA:

5)	F. Mendelsohn	„Aşi vrea numai o vorbă“, Duet pentru 2 tenori cu acompaniament de orchestră d-nii Gh. Dumitrescu şi Gh. Pamfil	
6)	F. Kreger	Potpourri comic pentru Oboi, Clarinet, Corn şi Fagot	

PAUZĂ.

La Comisariat

(scenă din viaţa de toate zilele) Comedie într-un act de I. A. N.

Distribuţia:

Comisarul şef		D-l Ion Radu
Sub-comisarul		C. Ilie Tiulea
Ioanăr Bucu, arestant		C. Ilie Strămăderescu
Petre Bunătate, studrat		Th. Popa
Dudi Metereu, hoţi		Gh. Dănuţ
Pătrea Năpăstuc alis şi Lache Bertic		C. Grămescu
Gălăţeanu	Mascaraţi	I. Cezar
Cîrciumar Filoşofu, tandarm		Ioan Radu
Birjarul		C. Ilie Tiulea
I-ul Sergent		Ioan Radu
II-lea Sergent		M. Balhan

8)	a. A. Castaldi	S'entori villeji, mazy valsette	Cor bărbătesc la 4 voci al S. A. I.
	b. I. Strauss	Quadrea albastră	Cor bărbătesc la 4 voci cu acomp. de orchestră
9)	a. Offenbach	Introducere şi Valsul Barcarole din Povestirile lui Hoffmann	
	b. Gh. Dinicu	Gavotta, Potpourri Naţional, executate de orchestra S. A. I.	

Fondurile realizate sunt destinate pentru ajutorarea personalului care [illegible] hărţi Pomului de Crăciun pe anul 1937.

Preţul locurilor: Rezervat 20 lei, Stal 15 lei, Galerie 10 lei plus timbrele legale.

Rugăm iubirea personalul C. F. R. să dea concursul pentru succesul acestui festival.

CEA MAI ABSURDĂ COPILĂRIE

Din memoriile ultimului împărat al Chinei,
Aisin Giorro Pu Yi

● În pavilionul Armoniei Perfecte — prevestiri rele ● „Augusta ceremonie a înălțării pe tron“ ● Peste 50 edificii cu 9 000 încăperi ● Împărăteasa dorește să deseneze ● Zguduitoarea semnificație a 36 fire de iarbă uscată ● „M-am distins la plivirea grădinilor și la căratul apei“ ● O viață începută la 57 ani

Perioada ultimă a dinastiei manciuriene Țing — căreia-i aparținea și ex-suveranul Pu Yi* — a fost dominată — după cum s-a văzut și din episodul publicat în numărul anterior al revistei noastre — de prezența împărătesei văduve Țî Si. În urma morții împăratului Sienfăng, Țî Si și-a asigurat regența timp de 47 ani (1861-1908), prin aducerea pe tronul Chinei a unor împărați minori. Cînd aceștia, deveniți majori, s-au dovedit incomozi, au decedat în mod misterios, lăsînd tronul vacant, spre a fi ocupat de un nou împărat-copil.

Penultimul împărat al dinastiei Țing, Guangsü, încercase, în 1898, să preia puterea efectivă, urmărind realizarea unor reforme moderne, cu ajutorul cîtorva cărturari progresiști. Țî Si, sprijinită de partidul conservator manciurian, l-a arestat pe Guangsü, sechestrîndu-l într-unul din palatele „Cetății interzise“

În 1908, Țî Si a socotit că era momentul să se debaraseze de Guangsü. În acest scop, a hotărît să numească mai întîi un moștenitor al tronului. Alegerea a căzut asupra lui Pu Yi, fiul cel mai mare al fratelui împăratului Guangsü. În aceste împrejurări a ajuns Pu Yi pe tronul „Cerescului Imperiu“. Numai că autoritara împărătească văduvă nu a mai apucat să se bucure și de această nouă regență. La cîteva zile după proclamarea lui Pu Yi ca prinț moștenitor Țî Si a decedat.

Domnia noului împărat a debutat sub auspicii rău prevestitoare. În întreaga Chină se intensifica mișcarea pentru modernizarea Chinei, împotriva rînduielilor feudale și a dinastiei manciuriene, care secole de-a rîndul menținuse China în stare de înapoiere și de dependență față de puterile străine. N-au trecut nici trei ani de la întronarea noului împărat și în China a izbucnit revoluția burghezo-democratică. Începută la 10 octombrie 1911, ea s-a încheiat la 17 februarie 1912, cu abdicarea dinastiei și proclamarea Republicii Chineze.

O jumătate de secol mai tîrziu, fostul împărat, martor și el al uriașelor transformări revoluționare care au schimbat din temelii înfățișarea Chinei, el însuși cunoscînd o profundă schimbare intimă, și-a publicat memoriile în cartea *Prima jumătate a vieții mele*, apărută la Pekin în 1964, și de atunci în numeroase țări ale lumii.

Titlurile, subtitlurile și ordinea prezentării fragmentelor acestor memorii, aparțin redacției.

---

* Pentru mai multe detalii privind viața lui Pu Yi vezi cuvîntul introductiv la primul episod publicat în *Magazin istoric*, nr. 2/1974.

În seara celei de-a douăzecea zile a lunii a zecea după calendarul lunar, în cel de-al treizeci şi patrulea an al domniei împăratului Guangsü (13 noiembrie 1908), la reşedinţa marelui prinţ Ciun era o fierbere neobişnuită. Bunica nu apucă să asculte pînă la capăt înaltul decret pe care îl adusese cu sine noul regent că se şi prăbuşi fără cunoştinţă. Eunucii şi slujitoarele se repeziră după tinctura de ghimber, iar cineva zori în căutarea unui medic. Dintr-un colţ se auzea plînsul unui copil în jurul căruia se agitau cîţiva adulţi, încercînd fără succes să-l potolească. Prinţul-regent se zăpăcise cu totul. Mai întîi porunci membrilor Consiliului de Stat care-l însoţiseră precum şi eunucilor să îmbrace copilul, uitînd că bunica zăcea leşinată. Apoi, fu chemat la bunică şi uită că era aşteptat de demnitarii care primiseră poruncă să-l aducă pe moştenitorul tronului la palat. Între timp, bunica îşi veni în fire şi fu dusă în încăperile dinăuntru, unde viitorul împărat „continua să se împotrivească decretului". El ţipa din răsputeri, zbătîndu-se în mîinile eunucilor care priveau cu disperare la membrii Consiliului de Stat, aşteptînd noi instrucţiuni. Aceştia, neştiind cum să procedeze, aşteptau, la rîndul lor, ca prinţul-regent să-i sfătuiască, dar el nu făcea decît să dea într-una din cap.*

„Duceţi-mă acasă!"

Toate acestea mi le-au povestit mai tîrziu membrii mai vîrstnici ai familiei; în mine, întîmplările de atunci s-au şters de mult.

Zăpăcelii i-a pus capăt doica mea care făcîndu-i-se milă de mine, îmi dădu sîn şi mă potoli. Acest lucru i-a liniştit pe domnii care se agitaseră neputincioşi în jurul meu. Se sfătuiră cu tata, hotărînd ca doica să mă poarte în braţe pînă la intrarea în parcul palatului, iar aici să mă predea eunucilor care urmau să mă ducă la Ţî Si.

Întîlnirea cu Ţî Si mi-o amintesc ca prin ceaţă. M-am pomenit dintr-o dată în mijlocul unei mulţimi de oameni necunoscuţi. Înaintea mea se afla un polog întunecos, dincolo de care mă privea o faţă îngrozitor de slabă şi de urîtă. Era Ţî Si. Mi s-a povestit că, văzînd-o, am izbucnit iarăşi în plîns. Ţî Si a poruncit atunci să mi se aducă acadele pe beţişoare, dar eu le-am aruncat şi am început să ţip cerîndu-mă la doică. Ţî Si era nemulţumită. „Ce copil neascultător! Luaţi-l, duceţi-l să se joace!"

A treia zi după înfăţişarea mea la palat, Ţî Si s-a stins din viaţă. Au trecut mai bine de două săptămîni, şi în cea de-a noua zi a celei de-a unsprezecea luni după calendarul lunar s-a desfăşurat „augusta ceremonie a înălţării pe tron", pe care însă am stricat-o iarăşi cu plînsul meu.

Ceremonia a avut loc în pavilionul Armoniei Perfecte din palatul imperial. Mai întîi am fost dus în pavilionul Căii de Mijloc şi al Armoniei, unde am primit felicitările ofiţerilor din garda palatului. De aici am fost adus în pavilionul Armoniei Perfecte, unde se adunaseră spre a mă felicita înalţii demnitari civili şi militari ai statului împreună cu nobilimea. Cînd am ajuns însă în al doilea pavilion şi am fost aşezat pe tronul înalt şi imens, răbdarea mea ajunsese la capăt. Aşezat în genunchi, tata mă ţinea cu amîndouă mîinile, de teamă să nu mă rostogolesc de pe tron, în vreme ce eu mă zbăteam şi ţipam printre lacrimi: „Nu vreau aici! Duceţi-mă acasă!". De tulburare, sudoarea şiroia pe faţa tatei, în timp ce demnitarii nu conteneau să mi se închine, bătînd plecăciuni cu fruntea de podea. Eu dădeam din mîini şi din picioare, urlînd cît mă ţineau puterile. Spre a mă linişti, tata îmi spunea într-una: „Nu mai plînge, hai, nu mai plînge! Se sfîrşeşte totul îndată!". După ceremonie, pe coridoare, se comentau cu aprindere vorbele lui: „Cum se poate spune că «se sfîrşeşte totul îndată?» Şi ce putea să însemne «vreau acasă?»". Din discuţii răzbătea pesimismul şi se părea că cei prezenţi interpretau cuvintele tatei ca pe o prevestire rea.

Autorii de mai tîrziu au scris că eram speriat de gonguri şi tobe şi că m-am liniştit numai cînd tata mi-a adus o jucărie. De fapt, ceremonia s-a desfăşurat într-un moment de doliu şi deşi se instalaseră instrumente muzicale, ele n-au fost folosite. Iar episodul cu jucăria nici nu a existat. Dar faptul că demnitarii au fost tulburaţi şi speriaţi de cuvintele tatălui meu corespunde adevărului. Ulterior, unele cărţi au scris că n-au trecut nici trei ani şi dinastia Ţing într-adevăr „s-a sfîrşit", iar cel care a vrut acasă a fost trimis acasă. Cum se vede, vorbele rostite atunci au fost profetice, iar demnitarii presimţiseră totul de mult.

În realitate, presimţirile lor nu porneau de la nişte vorbe scăpate întîmplător. Răsfoind arhivele epocii se poate uşor înţelege de unde proveneau asemenea prevestiri pesimiste. Însemnările dinastice din acea perioadă vorbesc despre înteţirea revoltelor antimanciuriene în cadrul armatei, despre activitatea grupurilor de revoluţionari şi despre nemulţumirea maselor. Documentele vremii consemnează frecvent formulări ca „am suferit înfrîngere", „ne-am retras" şi cu cît numărul acestor constatări sporea, cu atît era mai evidentă apropierea furtunii. Aici se afla pricina reală a spaimei şi nervozităţii curtenilor.

Aşa cum am urcat pe tronul imperial fără să pricep ceva din aceasta, trei ani mai tîrziu, tot fără a înţelege ceva, am abdicat de la domnie.

* E vorba de bunica lui Pu Yi.

„Robul“ Pu Dzie sfidează culoarea galbenă

Am fost făcut împărat al dinastiei Ţing la vîrstă de doi ani. Trei ani mai tîrziu, în 1911, revoluţia condusă de Sun Yat-sen a răsturnat monarhia. Dar, deşi curtea imperială a renunţat la puterea politică, guvernul republican a acceptat să-mi păstrez titlul, palatul şi suita, acordîndu-mi o subvenţie anuală în valoare de patru milioane de liang *sau 125 000 kg argint pentru acoperirea cheltuielilor mele. Am putut astfel continua ritualul şederii pe tronul imperial înăuntrul zidurilor purpurii ale Cetăţii Interzise. Ansamblul palatului acoperea mai bine de 720 000 m² iar cele peste 50 edificii pe care le cuprindea însumau 9 000 încăperi. Continuam să fiu slujit de cîteva mii de eunuci, mai mult de 100 medici, cîteva sute de bucătari şi o gardă personală alcătuită din mai multe sute de oşteni. În această mică lume am trăit aproape 13 ani, pînă în 1924, cînd am fost îndepărtat din palat de către armata republicană. În Cetatea Interzisă am petrecut cea mai absurdă copilărie din cîte se pot imagina. În momentul în care în China se instaurase republica, iar omenirea intrase în secolul XX, eu continuam să trăiesc după un ritual străvechi, respirînd praful unei lumi de mult apuse şi ignorînd cu totul realităţile sociale ale vremii.*

De fiecare dată cînd mă întorc cu gîndul la anii copilăriei, înaintea ochilor mi se înfăţişează un întreg vîrtej de galben strălucitor: olanele zmălţuite de pe acoperişuri erau galbene, palanchinele erau galbene, căptuşeala veşmintelor şi a pălăriilor, brîul, vesela de porţelan, coperţile cărţilor, perdelele — toate erau de culoare galbenă. Această culoare aflată doar în proprietatea mea mi-a sădit din fragedă copilărie sentimentul naturii excepţionale a persoanei mele.*

Cînd am împlinit 11 ani, la hotărîrea concubinelor imperiale văduve (văduvele împăraţilor anteriori Tungdjî şi Guangsü), am început să primesc vizitele mamei şi bunicii mele, pe care nu le văzusem de la urcarea mea pe tron. Împreună cu ele veneau şi fratele meu Pu Dzie şi sora mea mai mică. În timpul primelor vizite mă plictisea prezenţa lor. Eu şi bunica luam loc pe kan**. *Bunica privea cum aşez piesele de domino, în vreme ce mama, fratele şi sora mea stăteau nemişcaţi în picioare, într-o atitudine de respect, urmărind cu privirea jocul nostru. Mai tîrziu, am hotărît să-mi vizitez fraţii la reşedinţa lor, în Palatul Iang-sin-dien.*

Într-o zi l-am întrebat pe Pu Dzie: „Cu ce vă jucaţi între voi?“.

— „Robul Pu Dzie ştie să se joace de-a v-aţi ascunselea“, a răspuns politicos fratele meu, doar cu un an mai mic decît mine.

— „Şi voi vă jucaţi de-a v-aţi ascunselea?“

Eram foarte bucuros. Eu mă jucasem cu eunucii, dar nu avusesem încă niciodată prilejul să mă joc cu cei de vîrsta mea. Am început să ne ascundem. Fratele şi sora mea au uitat curînd eticheta convenţională. Am lăsat special în jos storurile pentru ca în încăpere să fie întuneric. Surorii mele, care era cu doi ani mai mică decît mine, îi era frică, dar era în acelaşi timp şi veselă, iar noi o speriam de prin unghere. Se auzeau rîsete şi strigăte vesele Cînd ne-am plictisit de joacă ne-am aşezat pe divane să ne odihnim.

Eu i-am pus să inventeze un joc nou. Pu Dzie începu să se gîndească şi, deodată, fără să spun nimic, începu să se uite la mine şi zîmbi.

— „Ai găsit ceva?“

El continua să zîmbească.

— „Spune mai repede la ce te gîndeşti“, l-am grăbit eu, nerăbdător să aflu ce joc născocise.

— „Eu crezusem, ah! robul Pu Dzie îndrăznise să creadă că împăratul nu este ca ceilalţi oameni, că seamănă cu cei de la teatru, bătrîni, cu bărbi lungi...“

Şi cu mîna făcu un gest, de parcă şi-ar fi lipit o barbă, fără a bănui că tocmai acest gest îi va aduce neplăceri. Cînd Pu Dzie a ridicat mîna am observat că mîneca lui avea căptuşeala de o culoare binecunoscută mie. Dintr-o dată m-am schimbat la faţă:

— „Pu Dzie, cum îţi îngădui să foloseşti această culoare?“

— „Păi... nu este culoarea piersicii?“

— „Prostii! Acesta este galben strălucitor imperial“.

— „Mă supun, mă supun!“ Pu Dzie se ridică în picioare şi se trase deoparte, cu spatele îndoit şi cu fruntea plecată. Sora mea se ascunse în spatele lui, gata-gata să izbucnească în plîns. Eu am continuat:

— „Asta este culoarea imperială şi nu ai voie să te foloseşti de ea!“

— „Mă supun!“

În clipa aceea, fratele meu devenise din nou un simplu supus al meu.

Aceste cuvinte „mă supun“ sînt astăzi de mult ieşite din vorbire şi aducîndu-mi acum aminte de ele îmi vine fără voie să zîmbesc. La acea dată eram însă obişnuit să mi se răspundă astfel şi oricare alt răspuns m-ar fi nemulţumit. Eram deprins ca toţi să cadă în genunchi la ivirea mea şi să mi se facă plecăciuni cu fruntea la pămînt. De mic copil am văzut cum oameni mult mai în vîrstă decît mine, adeseori bătrîni cu părul şi barba albă, cădeau în genunchi în faţa mea şi băteau temenele

---

* În China imperială culoarea galbenă era rezervată exclusiv pentru uzul personal al împăratului; oricine altcineva ar fi folosit-o era pedepsit.

** Platformă de cărămidă care slujeşte drept loc de primire şi pat, pe sub care trec fumurile sobei, încălzind astfel încăperea.

cu fruntea de podea. Printre aceştia se aflau foşti demnitari ai imperiului, ca şi rudele mele, oameni îmbrăcaţi în halate lungi, după vechea modă, sau demnitari republicani, îmbrăcaţi în costume europene.

Costisitoarea „coadă" imperială

Mi s-a povestit că un tînăr, citind Visul în pavilionul roşu* *a fost extrem de mirat şi nu putea în nici un fel să înţeleagă pentru ce în jurul mătuşii Dzia şi a suricarei Wang Făng [personaje din roman — n.n.] se găsea întotdeauna un alai mare de oameni. Chiar atunci cînd cele două personaje treceau dintr-o încăpere în alta, această mulţime, care pur şi simplu roia în jurul lor, le urma pas cu pas. De fapt, „coada" descrisă în roman era cu totul neînsemnată faţă de ce exista la palat. Iar ceremonialul desfăşurării unei zile, aşa cum era prezentat în roman, apărea ca o umbră palidă în comparaţie cu fastul unei zile la curte. În orice moment al zilei, fie că mă duceam la Palatul Yu-ţing-gung, unde îmi făceam lecţiile, sau la palatul concubinelor imperiale văduve să le fac vizita zilnică, ori dacă mergeam să mă plimb prin grădină, eram veşnic însoţit de o vastă procesiune. Cînd vizitam Palatul de vară Ihăyuen, aflat în afara incintei Cetăţii Interzise, mă însoţea nu numai un cortegiu de zeci de automobile, dar şi poliţia republicană, invitată special cu acest prilej şi care se posta de-a lungul străzilor. Fiecare vizită de acest fel costa mii de yueni. Dar, chiar atunci cînd ieşeam să mă plimb în curtea palatului, alaiul era nu mai puţin impresionant. Înaintea tuturor păşea un eunuc care îndeplinea rolul unui claxon de automobil, strigînd într-una ceva în genul „ci-ci", avertizînd pe oricine s-ar afla în cale să se dea la o parte. La 20-30 paşi în urmă veneau doi eunuci principali, după care, zece paşi mai înapoi, mergeam eu sau împărăteasa.*

Cînd eram purtat în palanchin, de ambele părţi păşeau doi eunuci gata să-mi îndeplinească orice dorinţă. Dacă mergeam pe jos, cei doi eunuci mă sprijineau de subsuori. În spatele meu păşea un alt eunuc cu un baldachin mare de mătase. Veneau apoi zeci de slugi şi eunuci, ducînd fiecare diferite obiecte: fotolii, pentru cazul cînd aş fi vrut să mă odihnesc, schimburi de haine, umbrele de soare şi de ploaie, cutii cu prăjituri şi gustări şi, bineînţeles, ceainice cu apă fierbinte şi servicii de ceai, purtate de către eunucii de la bucătăriile imperiale. Urma apoi o farmacie de prim ajutor cu toate medicamentele imaginabile, duse de către eunucii de la farmacia imperială. Se aflau acolo licori preparate din rogoz, crizanteme, rădăcini de trestie, frunze şi scoarţă de bambus, iar vara — pilule pentru reglarea respiraţiei, tablete pentru liniştirea sistemului nervos, pilule răcoritoare, leacuri pentru colici şi prafuri dezinfectante. Pe deasupra, în toate anotimpurile anului, mă urmau, cele „trei licori ale nemuririi", care reglau activitatea digestiei şi multe alte leacuri de acest fel. În sfîrşit, la urmă, veneau eunucii cu oalele pentru urinat. Cînd mergeam pe jos, palanchinul gol era purtat în preajma mea. Iarna se folosea un palanchin călduros şi vara unul răcoros. Această „coadă" pestriţă, care număra zeci de persoane, păşea în linişte şi bună orînduială.

Adesea îi puneam însă pe însoţitorii mei în încurcătură. Ca oricărui copil, îmi plăcea să alerg. Suita, care, potrivit cerinţelor protocolului, se străduia să mă urmeze pas cu pas, alerga şi ea după mine. În scurt timp, dregătorii curţii îşi pierdeau ţinuta şi abia îşi mai puteau trage suflarea de oboseală. Cînd m-am făcut mai mare, am ajuns să înţeleg că în asemenea împrejurări puteam comanda. Acum, dacă aveam chef să alerg, porunceam curtenilor şi eunucilor să se oprească şi să mă aştepte. Mai tîrziu, cînd am învăţat să merg pe bicicletă, însoţitorilor mei le venea cu atît mai greu să se ţină după mine. Atunci am dispus ca toate pragurile palatului să fie răzuite, aşa încît să mă pot plimba cu bicicleta oriunde doream. Cînd mergeam însă în vizită la

„...am urcat din nou pe tron, devenind împăratul marionetă al statului «Manciuko»"

---

* Roman clasic chinez din sec. XVIII, care descrie viaţa la curtea unei mari familii aristocratice.

concubinele imperiale, ceea ce se întîmpla în fiecare zi, sau cînd mă duceam la lecţii în Palatul Yu-ţing-gung mă însoţea, ca de obicei, un lung alai de curteni. Dacă această procesiune nu m-ar fi urmat aş fi simţit că îmi lipseşte ceva. Îmi aduc aminte că atunci cînd mi s-a povestit că împăratului Tşung-djăng din dinastia Ming îi rămăsese în ultimele momente de viaţă doar un singur eunuc, eram străbătut de un fior de groază.*

* Ultimul împărat al dinastiei Ming, care şi-a pus capăt zilelor în 1644, în momentul ocupării Capitalei de către trupele ţăranilor răsculaţi sub conducerea lui Li Dzi-tşăng.

Zece mii de ani de viaţă...

Dar probabil că eforturile cele mai mari şi mai costisitoare erau legate de ceremonialul servirii meselor. Existau o serie întreagă de cuvinte specializate pentru hrana împăratului şi nimănui nu-i era permis să facă vreo greşeală în această privinţă. Cuvîntul „mîncare" era cu desăvîrşire exclus, în locul lui fiind folosit cuvîntul „bucate". „A mînca" era înlocuit prin „a primi bucatele", iar în loc de „a servi masa" se spunea „a oferi bucatele" şi aşa mai departe. Ora mesei nu era fixă, depinzînd de hotărîrea împăratului. Era de ajuns să rostesc „oferiţi bucatele" pentru ca un eunuc să-l anunţe imediat pe eunucul-şef al palatului care, la rîndul lui, transmitea porunca eunucului de la porţile palatului. Acesta îl informa de îndată pe eunucul-şef al bucătăriei imperiale, care se afla în Palatul Si-tşuang-dzie. Cîteva clipe mai tîrziu, de aici pornea o procesiune asemănătoare celor obişnuite la ospeţele de nuntă. Zeci de eunuci îmbrăcaţi în mare ţinută duceau mesuţe de diferite dimensiuni, pe care erau purtate sute de cutii lăcuite în roşu şi pictate cu dragoni auriţi. Procesiunea se îndrepta în pas grăbit spre palatul imperial, unde bucatele erau preluate de alţi eunuci, purtînd mînecuţe albe, care aşezau masa în sala de Răsărit a palatului. De obicei felurile principale ocupau două mese. Pe o a treia masă se afla serviciul de ceai. Alte trei mese erau ocupate cu condimente, orez şi diferite sosuri. Pe o măsuţă aparte erau înşirate legume murate. Întreaga veselă era din porţelan galben, împodobită cu dragoni aurii şi cu hieroglife care alcătuiau inscripţia: „Zece mii de ani de viaţă îndelungată — fără de sfîrşit!". Iarna se foloseau vase de argint, aşezate în castroane de porţelan umplute cu apă fierbinte. În fiecare vas cu mîncare se afla cîte o plăcuţă de argint, cu care se verifica dacă mîncarea nu este otrăvită. Tot în acelaşi scop, fiecare fel era mai întîi gustat de un eunuc, ceea ce se numea „probarea bucatelor". Apoi mîncărurile erau înşirate pe mese şi în clipa în care eu urma să iau loc, un eunuc poruncea: „Ridicaţi capacele!". Cîţiva eunuci ridicau de îndată capacele de argint care acopereau farfuriile cu mîncare, le puneau în cutii mari şi le scoteau din sală. Era rîndul meu să „primesc bucatele".

Pu Yi la o paradă militară străină, la Tientsin

Ce feluri de mîncare se serveau la o masă? Împărăteasa Lung Yu avea de fiecare dată aproximativ o sută de feluri principale, aşezate pe mese. Această ordine o preluase de la Ţî Si. Eu aveam mai puţine, aproximativ treizeci de feluri. Am găsit ciorna unui meniu, datată a doua lună a celui de-al patrulea an al domniei Süen Tung (1912), în care sînt trecute „bucatele de dimineaţă" servite în ziua respectivă:

„Clapon gras cu ciuperci; raţă în sos; curcan cu castane; rasol de vacă fiert în aburi; măruntaie fierte; file de carne cu varză, fierte în aburi; carne de miel înăbuşită; miel cu spanac şi brînză de soia, preparate la aburi; carne afumată cu varză; file de miel cu ridichi; bucăţi de raţă fierte înăbuşit în sos cu trepangi; ciuperci prăjite; file de carne fiert înăbuşit cu muguri de bambus; tocăniţă de miel; pateuri de carne în foaie de aluat subţire; boabe de soia sărate; afumături prăjite în sos de ardei; fructe uscate supă de carne".

Pentru 6 persoane 2000 kg de carne pe lună

Mîncărurile care îmi erau aduse cu atîta ceremonie nu erau însă destinate consumului. Ele erau aşezate pe mese numai ca decor şi pentru că eticheta curţii cerea ca prînzul împăratului să fie însoţit de fast. Se ştie că încă din timpul domniei lui Guangsü, împăratul îşi potolea foamea nu cu aceste feluri pregătite în bucătăria imperială, unde aşteptau pe foc o jumătate de zi sau o zi întreagă porunca de a fi aduse la masă, pînă se uscau şi îşi pierdeau orice gust. Împărăteasa şi concubinele îşi aveau bucătăria lor proprie, cu bucătari de prima clasă şi pregătind mîncăruri excelente, care îmi erau trimise şi mie. Erau de fiecare dată cam douăzeci de feluri de mîncare. Aceste bucate erau puse în faţa mea, iar ceea ce se pregătea în bucătăria imperială stătea la distanţă, într-o parte.

Cît trebuia să se cheltuiască pe lună pentru a mînca în acest fel? Am găsit registrul „cheltuielilor zilnice ale bucătăriei imperiale pentru carne şi păsări pe data de treisprezece a celei de-a noua luni a celui de-al doilea an al domniei Süen Tung".

Judecînd după acest registru, pentru familia noastră de şase persoane se foloseau într-o lună aproape 2 000 kg carne şi 388 găini şi raţe. Din această cantitate, 810 kg carne şi 240 păsări erau destinate pentru hrana mea personală, un copil în vîrstă de cinci ani. În afară de aceasta, familia noastră era slujită în fiecare zi de un mare număr de oameni: membri ai Consiliului de Stat, străji, educatori, membri ai Academiei de Ştiinţe, pictori, caligrafi, eunuci, şamani care veneau pentru îndeplinirea jertfelor zilnice, precum şi multe alte persoane care luau, de asemenea, masa în palat. În plus se pregăteau în fiecare zi o serie de specialităţi care costau cu mult mai scump decît mîncărurile obişnuite. În cursul lunii respective s-au consumat peste normă 15 922 kg carne, 412 kg untură de porc şi 4 786 păsări, fără a pune la socoteală peştele, crabii şi ouăle. Toate acestea reprezentau o cheltuială suplimentară de 11 641,7 liang argint. Este evident că, pe lîngă o anumită parte care pur şi simplu se fura, aproape tot restul se irosea în van, cu unicul scop de a manifesta consideraţie faţă de persoana împăratului. În aceste cheltuieli nu au fost incluse plăţile pentru nenumăratele prăjituri, fructe, dulciuri şi băuturi care se cumpărau în tot cursul anului.

Tot aşa cum se gătea multă mîncare care nu se mînca şi hainele se coseau în număr mare şi nu erau purtate. Împărăteasa şi concubinele aveau prevăzută o anumită sumă pentru haine, dar pentru împărat nu exista nici un fel de limită. Mi se coseau haine tot anul şi nici eu nu le ştiam numărul. În tot cazul eram întotdeauna îmbrăcat în veşminte noi. Am în faţă o notă care poartă titlul: „Costul materialelor pentru veşmintele de deasupra cusute în perioada dintre a şasea zi a lunii a zecea şi a cincea zi a lunii a unsprezecea". Nota nu indică anul. Potrivit acestei însemnări, în acea lună s-au confecţionat pentru mine unsprezece caftane îmblănite, şase caftane de paradă, două veste de blană şi treizeci de costume călduroase.

Folosirea veşmintelor se făcea, de asemenea, potrivit unei ordini bine stabilite. În cursul unui an se cuvenea să schimb de douăzeci şi opt de ori caftanele de purtare. Începeam cu halatul căptuşit cu blană neagră şi albă, pe care trebuia să-l îmbrac în ce-a de-a nouăsprezecea zi a lunii întîia, şi isprăveam cu haina de samur pe care o îmbrăcam în prima zi a celei de-a unsprezecea luni. Bineînţeles, în timpul sărbătorilor şi al ceremoniilor oficiale purtam haine şi podoabe şi mai bogate.

Ritualurile somptuoase şi ceremoniile pline de fast necesitau instituţii speciale şi un numeros personal. De treburile interne ale familiei imperiale se ocupa Departamentul curţii, în cadrul căruia se aflau şapte direcţii: direcţia vistieriei palatului, direcţia străjii palatului şi a vînătorilor imperiale, direcţia ceremoniilor, direcţia financiară, direcţia grajdurilor imperiale, direcţia juridico-administrativă şi direcţia construcţiilor. Pe lîngă cele de mai sus, mai existau patruzeci şi opt de alte diverse secţii. Fiecare direcţie dispunea de magazii şi ateliere proprii. Direcţia vistieriei palatului, de pildă, avea în grijă şase magazii: tezaurul argintăriei, tezaurul blănurilor, tezaurul porţelanurilor, tezaurul ţesăturilor de mătase, depozitul veşmintelor şi cel al ceaiului. După cum consem-

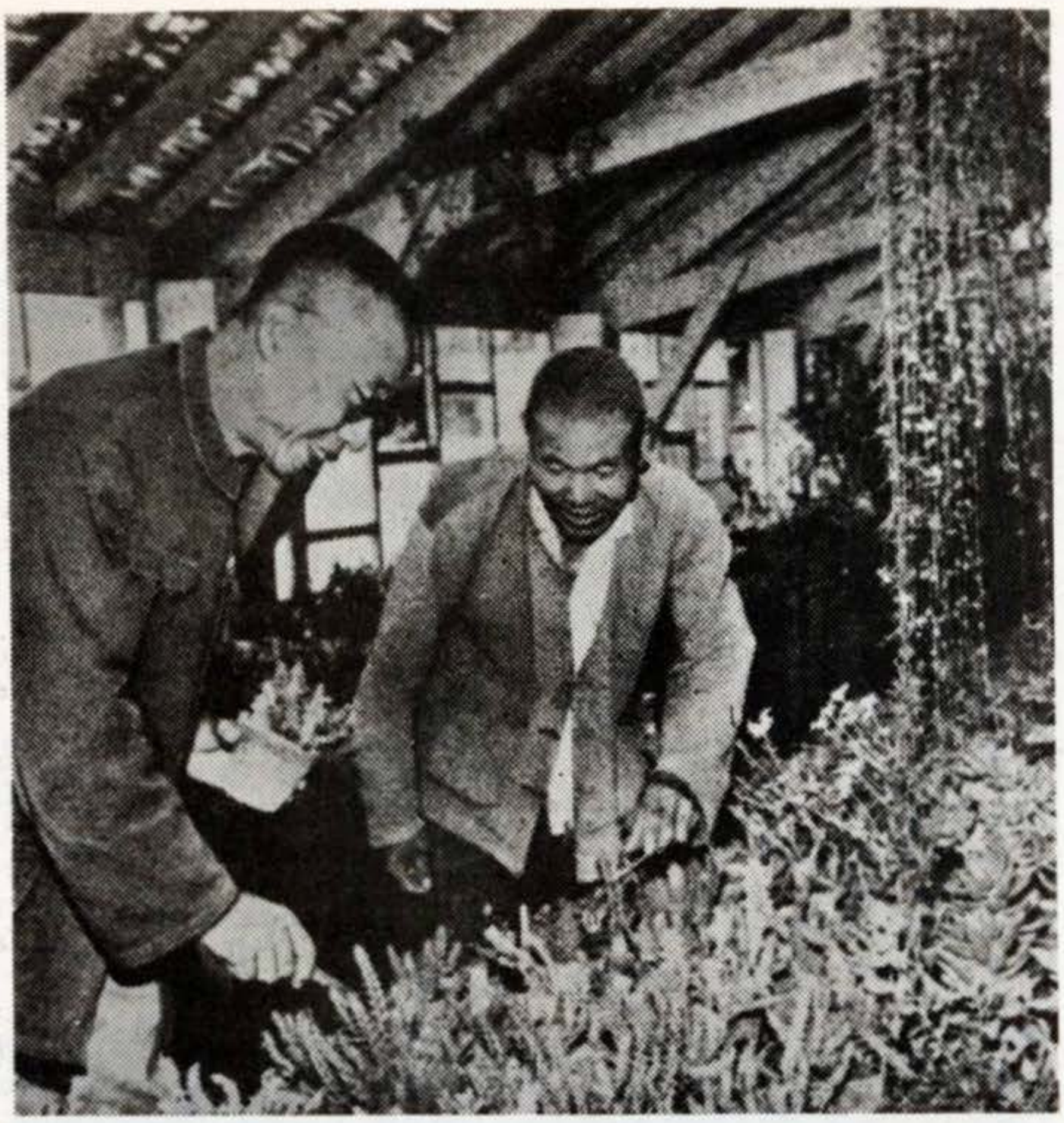

Cetățeanul Pu Yi primind la Grădina Botanică din Pekin, explicațiile unui lucrător...

neză „Raportul general asupra rangurilor dregătorești", întocmit în toamna primului an al domniei Süen Tung, Departamentul curții număra 1 023 oameni.

Secția dorințelor

În această cifră nu intrau străjile, eunucii și aghiotanții. În primul an al republicii, numărul lor s-a redus la șase sute și ceva, iar în anul în care am părăsit palatul rămaseseră aproximativ trei sute. Sarcinile unora dintre ei erau cu totul neînsemnate. Am să dau un singur exemplu. Între cele patruzeci și opt de secții se afla una cu numele de „Secția dorințelor" care exista special pentru a sluji împărăteasa și concubinele imperiale atunci cînd ele doreau să deseneze sau să se ocupe de caligrafie. Dacă împărăteasa dorea să deseneze ceva, personalul secției respective schița mai întîi contururile tabloului, împărătesei rămînîndu-i doar să-l coloreze și să se semneze. Cînd împărăteasa se ocupa de caligrafie, specialiștii din Palatul Maoțindien îi puneau de obicei la dispoziție modele de hieroglife în diverse grafii. Tot așa procedau și membrii Academiei de Științe. În felul acesta au apărut în ultimii ani ai dinastiei inscripțiile care erau atribuite pensulei împărătesei.

*În afara ceremoniilor, un anumit rol în educația mea l-a jucat și arhitectura edificiilor palatului și obiectele păstrate în palat. Inutil să spun că numai împăratul putea folosi olane galbene smălțuite. Înălțimea construcțiilor era diferită pentru edificiile imperiale. De mic copil mi s-a spus, iar eu credeam pe deplin, că sînt Fiul sacru al Cerului. Eram convins că „întregul univers aparține împăratului" și că nici măcar pe-tecul de cer de deasupra capului nu este al nimănui altcuiva. Se spunea că împăratul Tienlung (1736-1796) interzisese să se arunce ceva de pe teritoriul palatului. El a cules cîteva fire de iarbă și le-a pus în palat pe o masă, poruncind eunucilor să verifice zilnic dacă toate firele sînt la locul lor. În anii cît am trăit în palat, aceste fire de iarbă, în număr de treizeci și șase și cu o lungime de 4 centimetri, au stat neclintite într-o vază de cloisonné în Palatul Iangsindien. Ele îmi deșteptau o nemărginită stimă și respect față de un strămoș renumit și ură nestinsă la adresa revoluției din 1911, care ne răsturnase de la putere. Ceea ce eu nu știam însă era faptul că în vreme ce urmașii lui Tienlung au păstrat neclintite niște fire de iarbă uscate, mari porțiuni din teritoriul țării, care numărau mii și mii de li, au fost dăruite de aceștia puterilor străine**

Cheltuielile familiei imperiale erau greu de calculat. Potrivit cu „Tabelul cheltuielilor în al șaptelea an al domniei Süen Tung în comparație cu cei trei ani precedenți", întocmit de Departamentul curții, „cheltuielile în cel de-al patrulea an al republicii au depășit 2 790 000 liang de argint". Ulterior, în al optulea, al nouălea și al zecelea an, suma a fost an de an redusă. Cu toate acestea, cheltuielile minime au reprezentat totuși 1 890 000 liang de argint. Cu alte cuvinte, datorită toleranței autorităților republicane, o mînă de oameni în frunte cu mine respectau, ca și în trecut, ritualuri fastuoase și trăiau cu pompa de odinioară, irosind fără milă și fără nici o finalitate ceea ce poporul realizase cu sudoare și sînge.

** Între 1859 și 1901 au fost concesionate puterilor străine 23 teritorii chineze, la care se adăugau așa-numitele settlementuri internaționale în șapte orașe din China.

Unele reguli care domneau la curte erau dictate nu numai de cerința pentru fast, ci erau îndreptățite de situația reală. Așa, de exemplu, plăcuțele de argint care se puneau în mîncare, sistemul gustării bucatelor oferite la masă și toate măsurile de prevedere la ieșirea din palat, aveau drept scop să împiedice un atentat. Se spune că împărații nu aveau toalete pentru că aici s-a încercat asupra unuia dintre ei un atentat. În general, însă, toate aceste ritualuri și reguli mă convinseseră de un lucru: eu sînt o ființă excepțională, care domnește deasupra tuturor și care îi stăpînește pe toți ceilalți.

Visuri de restaurare

Această ambianță a dat naștere în mintea mea celor mai reacționare ambiții politice. Nu mă puteam împăca cu căderea dinastiei Țing și eram hotărît să impun din nou domnia familiei Aisin Giorro.

În 1924, cînd mai crescusem și începusem să-mi administrez singur treburile, trupele naționaliste, sub conducerea generalului patriot Făng-Yu-siang, au ocupat pentru scurt timp Pekinul. Am fost alungat din Cetatea Interzisă, ceea ce mi-a sporit în și mai mare măsură teama și ura față de revoluționari și mi-a aprins în suflet mai puternică dorința de restaurare.

Din Pekin am fugit la Tientsin, găsindu-mi refugiul pe teritoriul concesiunii japoneze. Nu aveam însă intenția să-mi petrec în această zonă tot restul vieții. Împreună cu un grup de monarhiști fanatici conspiram, încercînd să obțin sprijinul clicilor militariste și să-i atrag de partea mea, cumpărîndu-i, pe politicienii reacționari. Militariștii s-au prăbușit însă unul după altul în furtuna revoluției populare, iar planurile monarhiștilor s-au dovedit a fi himerele unor imbecili. Mi-am dat seama că singura mea speranță o constituia doar ajutorul imperialiștilor străini.

De tînăr căpătasem o mare atracție pentru „străini", mai bine-zis pentru clasele sus-puse din Europa, America și Japonia. Împărtășeam o adulație oarbă față de tot ceea ce privea civilizația apuseană. Acest lucru îl datoram, în primul rînd, dascălului meu englez Sir Reginald Fleming Johnston, fost secretar al guvernatorului orașului Hong Kong și șef administrativ al portului Weihaiwei, concesiune britanică în provincia Șantung. El mi-a insuflat ideea „superiorității" culturii apusene.

Ambasadorii Angliei, Japoniei și Olandei protestaseră deja pe lîngă guvernul republican împotriva alungării mele din palatul imperial. La Legația japoneză din Pekin, primul meu refugiu, iar apoi în concesiunea japoneză din Tientsin eram tratat în continuare ca „Împărat al Marii Dinastii Țing". Mă aflam sub „protecția" consulilor generali și ai comandanților de garnizoane străine de pe teritoriile concesionate ale Statelor Unite, Angliei, Japoniei și Franței. De ziua națională a acestor state eram invitat să le trec în revistă trupele, iar cu prilejul Anului nou și a zilei mele de naștere primeam din partea lor felicitări. Japonezii, îndeosebi, din motive care ulterior au ieșit clar la lumină, îmi acordau o atenție specială. Cînd, la invitația consulului general al Japoniei, Shigeru Yoshida, am vizitat o școală primară pentru copiii rezidenților japonezi, elevii m-au primit aliniați de o parte și de alta a cărării, fluturînd steguțe manciuriene și strigînd „Banzai!".*

Din toate aceste motive, imperialiștii străini, care vreme de o sută de ani n-au adus decît vărsare de sînge și suferințe poporului chinez, mi se păreau deosebit de simpatici. Nu este de mirare că atunci cînd, în 1931, japonezii au ocupat provinciile de nord-est ale Chinei și întreaga țară fierbea de indignare, la „reședința imperială temporară" din Tientsin domnea o atmosferă sărbătorească. Simțeam că momentul restaurării a sosit.

„Consimțămîntul imperial"

Lucrurile păreau să se desfășoare așa cum le dorisem. Japonezii creaseră în China de Nord-Est, vechea patrie a poporului manciurian și leagănul dinastiei Țing, un așa-zis stat „independent", cu numele de „Manciuko". Eu am urcat din nou pe tron, devenind împăratul-marionetă al noului stat. Japonezii mă foloseau atît ca paravan, cît și ca unealtă în scopul consolidării ocupației lor militare a acestei întinse regiuni din China. Eu credeam că, la rîndul meu, i-aș fi putut folosi pentru a-mi realiza marele meu vis: restaurarea dinastiei Țing.

În răstimpul celor 14 ani de existență a „Statului Manciurian", nord-estul Chinei devenise un adevărat iad. Între 1932 și 1945, armata japoneză de ocupație și trupele colaboraționiste au asasinat în cursul „campaniilor de pedeapsă" nu mai puțin de 76 000 luptători antijaponezi și oameni nevinovați. În fiecare an, cîte o jumătate de milion de bărbați între 18 și 50 ani erau recrutați cu forța la muncă obligatorie. Zeci de mii dintre ei au pierit din pricina tratamentului crud la care au fost supuși. Numai în anul 1944 au fost jefuite de la populație 8 000 000 tone de cereale.

Toate acestea se făceau cu „consimțămîntul meu imperial" și în numele meu.

Consideram că pentru restaurarea „onoarei și gloriei"

---

* „Zece mii de ani să trăiască!". Salutul rezervat împăratului în Japonia.

Casei Aisin Giorro, pentru satisfacerea ambițiilor mele personale și pentru cîștigarea tronului imperial, nu era ruşinos să-mi trădez țara și să comit nenumărate crime sîngeroase împotriva populației din provinciile de nord-est. Viața mea privată era, de asemenea, complet degenerată. Eram suspicios la adresa tuturor, făceam crize de furie pentru orice fleac și îi tratam pe toți cei care mă înconjurau cu o cruzime calculată. Viața de desfrîu și o stare nervoasă permanentă mă slăbiseră atît de mult, încît, deşi nu aveam decît treizeci de ani, mă țineam doar cu medicamente și injecții. Umbra morții părea că mă urmărește în permanență.

Odată cu prăbuşirea imperialismului japonez în China, moartea devenise pentru mine un pericol real. Împreună cu suita mea și cu alte oficialități ale statului marionetă am fost arestat de către trupele sovietice care au ajutat la eliberarea provinciilor de nord-est. Am fost duși în Uniunea Sovietică, unde am petrecut în detențiune cinci ani. În 1950 am fost trimiși înapoi în China. Cînd trenul care ne transporta a intrat pe teritoriul Chinei, am simțit că-mi ies aproape din minți de teama umilințelor de nesuportat și a răzbunării sîngeroase care bănuiam că mă așteaptă.

...împreună cu soția, asistentă medicală, plecînd la lucru

Marea școală

Dar ororile de care mă temeam nu s-au petrecut. Cînd trenul s-a oprit la Șăniang, am fost escortați la Departamentul Securității Publice, unde un funcționar al Guvernului Popular ne-a îndemnat să studiem și să ne reeducăm. De la Șăniang am fost duși la Fuşun.. Aici, la centrul unde criminalii de război japonezi, fostele marionete ale „statului Manciuko" și criminalii gomindaniști erau deținuți separat, lucram în fiecare zi cîte patru ore și studiam alte patru ore. Aveam mîncare îndestulătoare și îmbrăcăminte caldă, o clinică și o baie. Ne puteam permite diverse recreații. Niciodată gardienii sau ostașii nu ne-au insultat sau brutalizat, iar bătaia sau înjurăturile erau pur și simplu inexistente. Un vizitator din Birmania a exclamat uimit: „Bine, dar asta nu este o închisoare! E mai curînd un fel de școală mare"

În acest cadru am început o viață cum nu mai cunoscusem niciodată pînă atunci. Pentru prima oară de cînd mă știam mi se spunea pe nume, trăiam într-un grup și îmi încercam puterile în munca fizică. Am început să studiez lucruri cu totul deosebite față de doctrinele lui Confucius și Mencius. Ni se țineau cursuri cu privire la societatea feudală chineză și la istoria Chinei din ultima sută de ani. Datele aflate le comparam cu ceea ce știam eu despre perioada finală a dinastiei Țing și cu propria mea experiență și activitate. Fie că îmi plăcea sau nu, nu puteam nega faptul că în cursul ultimului secol China decăzuse devenind, dintr-un stat suveran, o semicolonie și o colonie a puterilor străine. Mi-am dat seama cu durere de sufe-*

---

* Filozofi din China antică. Doctrina confucianistă a fost ideologia oficială a statului chinez feudal.

rințele înspăimîntătoare pe care le-au provocat acțiunile mele. În acest moment, administratorii centrului au considerat că sîntem pregătiți să ni se arate țara, despre care în realitate nu știam nimic.

Am vizitat fabrici, mine, gospodării agricole, instituții de sănătate, organizații culturale și multe alte locuri din China de Nord-Est. Am văzut cu ochii noștri construcții impresionante și îmbunătățirea vieții poporului într-o țară independentă și în plină dezvoltare. Contrastul dintre trecut și prezent m-a făcut să înțeleg și mai bine crimele pe care le comisesem. Mi-am dat seama că singura cale către o viață demnă și folositoare era reeducarea. Trebuia să devin un om în sînul poporului meu.

Opt cutii în două ore

Din prima zi a vieții mele, pentru a fi hrănit nu aveam decît să deschid gura. Pentru a fi îmbrăcat, trebuia doar să întind mîna. Chiar în prima perioadă la Fușun continuam a considera sub „demnitatea" mea să-mi umplu eu însumi ceașca cu orez, să-mi car apă sau să-mi spăl hainele. Eram slujit de nepoții mei, și ei criminali de război. Cu timpul, am început să mă simt stînjenit de faptul că eram singurul care nu făcea nimic, în vreme ce toată lumea muncea. Am început prin a mă îngriji singur de nevoile mele curente. Apoi mi-am luat rîndul la mătuiratul camerii și la spălatul vaselor.

În 1953 am făcut prima încercare de a ne angaja într-o muncă productivă. Confecționam cutii de carton pentru o fabrică de creioane. Treaba mi s-a părut la început nouă și amuzantă. Dar, în curînd, am observat că în vreme ce eu făceam abia o cutie, alții isprăveau cîteva. Pe de-asupra ale mele arătau altfel decît ale altora — erau cu inscripția așezată pe dos. După cîteva zile am atins recordul meu absolut — opt cutii corecte executate în două ore, față de treizeci de cutii cîte realizau ceilalți. În ziua aceea, gardienii ne-au cumpărat din banii cîștigați de noi, bomboane. Într-un fel, aceste bomboane, primul lucru pe care l-am cîștigat prin propria mea muncă, mi s-au părut mai bune decît toate dulciurile pe care le mîncasem vreodată.

Descurajarea care mă cuprinsese — văzîndu-mi prostia și neîndemînarea — a dispărut treptat în a doua jumătate a anului 1953, cînd am început să ne ocupăm de cultura legumelor. Tot nu puteam face o treabă mai delicată, cum ar fi asamblarea ramelor pentru plante sau transplantarea răsadurilor, dar m-am distins la plivirea grădinilor și la căratul apei. Am insistat, de asemenea, să car cărbune cu cobilița, deși gardianul încercase să mă convingă să renunț, temîndu-se că această muncă ar putea fi prea grea pentru mine. Spre surpriza mea și a celorlalți, m-am descurcat însă aproape la fel de bine ca și unii tineri din lagăr.

Într-o zi, directorul lagărului m-a văzut și m-a întrebat zîmbind:

— „Cum a fost pofta dvs. de mîncare în aceste zile"?

— „Trei cești mari de orez la fiecare masă".

— „Și cum v-ați simțit cu sănătatea"?

— „N-am mai avut tulburări gastrice".

— „Somnul?"

— „Adorm din clipa cînd pun capul pe pernă".

Gardienii și deținuții care au auzit conversația au izbucnit într-un rîs plin de bunăvoință. Am rîs și eu și m-am simțit foarte fericit.

Munca nu numai că mi-a îmbunătățit sănătatea dar, ceea ce este mai important, mi-a schimbat treptat modul de a gîndi și de a privi lumea.

Bijuteriile din geamantanul negru

Aș putea umple volume întregi vorbind despre ajutorul pe care personalul lagărului mi l-a acordat, despre dificultățile pe care le-a întîmpinat și răbdarea de care a dat dovadă pentru a face din mine un om nou. Spațiul nu-mi permite să istorisesc aici decît un singur incident.

Într-o zi din vara anului 1952, nepotul meu Tșăn Jui mi-a înmînat pe ascuns un bilețel, în vreme ce împărțea mîncarea. Era împotriva regulamentului, așa că pentru a-l citi am așteptat pînă cînd toată lumea a adormit. În bilet scria: „Noi am comis cu toții crime și avem datoria să mărturisim totul autorităților. Ai mărturisit despre obiectele pe care le-am ascuns pentru tine în geamantanul negru? Dacă vei lua inițiativa și îți vei descărca sufletul, autoritățile vor da cu siguranță dovadă de clemență".

Tșăn Jui era unul din nepoții care mă slujiseră fără încetare din momentul în care devenisem împărat-marionetă. „Obiectele" ascunse în geamantanul negru cu fund dublu erau o serie de bijuterii rare, luate la plecarea mea din palat.

Conținutul biletului m-a răscolit în cel mai înalt grad. De aproape doi ani nu pregetam să declar că regret toate crimele mele, dar păstrasem tăcere asupra acestui tezaur. Dacă l-aș fi scos acum la iveală, nu însemna să admit că am mințit față de Guvernul Popular și că tot ceea ce spusesem n-a fost adevărat? Va da oare guvernul dovadă de clemen-

ță față de mine? Și, totuși, dacă în loc să mărturisesc pe loc aș mai fi așteptat cîtva timp, n-ar fi fost oare mai rău?

Vreme de zece zile m-am frămîntat în jurul acestei probleme, tocindu-mi nervii la maximum. În cea de-a unsprezecea zi m-am dus la directorul lagărului și i-am mărturisit întreaga chestiune. „Aceste comori sînt proprietatea poporului și eu am încercat să le țin pentru mine, am spus eu. Știu acum că nu am dreptul la ele. Am hotărît să le predau Guvernului Popular".

Directorul lagărului m-a poftit să iau loc și mi-a spus: „Este un lucru foarte bun că ați luat inițiativa de a mărturisi acest lucru. Aceasta dovedește că ați făcut progrese în educarea dv. Cît privește bijuteriile, păstrați-le".

Eu am insistat să le predau. În cele din urmă, directorul a consimțit să le primească spre păstrare temporară la administrație, oferindu-mi, în schimb, o recipisă de primire.

Această întorsătură a evenimentelor era complet neașteptată. Mi se luase de pe inimă o mare greutate.

Doi ani mai tîrziu am aflat de la director ce se întîmplase înainte de mărturisirea mea. Tșăn Jui, după ce și-a dat seama că, tăcînd, ar proceda greșit, a raportat administrației ceea ce știa despre bijuterii, cerînd percheziționarea bagajelor mele și confiscarea obiectelor prețioase. Dar în loc să procedeze după sugestia lui Tșăn Jui, conducerea lagărului l-a sfătuit pe nepotul meu să-mi scrie biletul respectiv, stimulîndumă astfel încît inițiativa să vină din partea mea. Ei doreau ca predarea bijuteriilor să se facă în modul cel mai profitabil pentru educarea mea, să mă determine să-mi dau eu însumi seama că politica de clemență față de cei care își recunosc crimele, (dar de pedeapsă severă față de cei care refuză să procedeze astfel), rămînea valabilă chiar și pentru un fost împărat.

Au trecut alți patru ani pînă cînd conducerea lagărului s-a convins că am înțeles într-adevăr că bijuteriile aparțin poporului și că trebuiau înapoiate acestuia. La cererile mele repetate, bijuteriile au fost acceptate ca relicve istorice și au fost predate statului.

Generozitatea poporului

După eliberarea din lagăr am început o viață nouă ca cetățean al Republicii Populare Chineze. Mai întîi în calitate de grădinar la Grădina Botanică din Pekin, apoi în cadrul Comitetului pentru studierea materialelor istorice de pe lîngă Consiliul Consultativ Politic Popular al R.P. Chineză, am început să exercit o muncă utilă pentru popor. Pentru prima oară în viață am primit un buletin de vot și am luat parte la alegeri. Pentru prima oară în viață, la 9 mai 1960, am pășit în rîndurile unui milion de cetățeni ai Capitalei noastre, demonstrînd în sprijinul luptei poporului japonez împotriva semnării tratatului japono-american de alianță militară.

Înainte de șederea mea la Fușun, relațiile mele cu toată lumea, inclusiv cu rudele mele cele mai apropiate, aveau caracterul impersonal și rece al raporturilor dintre „suveran și supus" sau dintre „stăpîn și slujitor". Niciodată n-am cunoscut prietenia și dragostea adevărată. Acum am mulți tovarăși și prieteni. În luna mai 1963 m-am căsătorit cu Li Șu-sien, o asistentă medicală, și pentru întîia oară încerc sentimentul de a avea un cămin propriu.

Alți membri ai familiei Aisin Giorro trăiesc, de asemenea, o viață nouă. Printre descendenții familiei se numără astăzi un deputat în Adunarea Reprezentanților Populari din întreaga Chină, veterani distinși ai fostelor unități de voluntari ai poporului chinez în Coreea, medici care lucrează în Armata Populară Chineză de Eliberare și în spitale, profesori, un campion la motocros și un antrenor de scrimă. Unii dintre ei sînt comuniști, alții sînt membri ai Uniunii Tineretului Comunist, și zeci dintre cei mai tineri sînt pionieri.

Cum aș putea împărtăși altceva decît bucurie în fața acestei noi existențe? Deși am 57 ani, simt că viața mea reală a început abia acum.

Prezentare, note și traducere din limba chineză:
B. WECHSLER
lector universitar

CRUCIADĂ ÎN EUROPA

Memoriile comandantului şef al forţelor anglo-americane pe fronturile din Africa de Nord, Italia, Europa Occidentală

DAVID DWIGHT EISENHOWER

Încă în timpul desfăşurării ultimei etape a bătăliei din Tunisia* începuseră pregătirile în vederea ocupării Siciliei, hotărîtă la Conferinţa de la Casablanca. Această operaţiune avea denumirea codificată „Husky" („Eschimosul"). Al treilea episod din memoriile generalului D.D. Eisenhower prezintă evenimentele care au condus la reuşita ei.**

„Eschimosul“

La 29 aprilie 1943, cînd bătea la ușă momentul eliminării axei de pe Continentul african, W. Churchill i-a propus președintelui F.D. Roosevelt o nouă întîlnire și s-a invitat la Washington pentru începutul celei de-a doua decade a lunii următoare. Premierul britanic era decis să obțină ca, după ocuparea Siciliei, operațiunile să fie continuate în Mediterana, în vederea eliminării Italiei din război și a pătrunderii în Balcani, unde ampla mișcare de Rezistență acționa ca „detonator al unei puternice explozii“ împotriva Germaniei. Dezastrul trupelor axei la Stalingrad și ofensiva victorioasă a eroicei armate sovietice produseseră o criză gravă în țările blocului fascist și înrăutățirea generală a situației acestora stimula dorințele lui Churchill de a pătrunde în Balcani, în vederea asigurării pozițiilor postbelice ale Imperiului britanic.

Planificatorii militari ai Statului major de la Londra au înaintat, la 3 mai, propuneri pentru acțiunile de ocupare a Peninsulei Balcanice, în cazul în care Italia va fi determinată să iasă din război. Cînd Churchill și șefii săi de stat major au plecat spre Washington, ei aveau în vedere că anglo-americanii vor muta, în timpul verii, operațiunile în răsăritul Mediteranei. În cursul călătoriei, aceste planuri au fost detaliate. La 10 mai, în timp ce se apropia de coasta americană, premierul britanic l-a informat pe Stalin că întreprinde călătoria cu scopul de a lua decizii „pentru noi lovituri în Europa“, după debarcarea în Sicilia și „pentru a argumenta împotriva unei orientări exagerate (americane) spre Pacific“.

Churchill a descins, la 11 mai, la New York, de pe transatlanticul QUEEN MARY. Roosevelt, conform obiceiului de a deschide o dezbatere spinoasă într-un cadru cît mai puțin oficial, l-a așteptat la pavilionul său din munții Marylandului, „Shangri-La“[1]. A doua zi, în camera ovală a Casei Albe a început „Tridentul“, a treia conferință de la Washington, între conducătorii celor două state. Fuseseră convocați o mulțime de consilieri și experți, inclusiv generalul englez Wavell, din India, și generalul american Stilwell, din China. Chiar în aceeași noapte, de la cartierul său general din Alger, D.D. Eisenhower a comunicat că rezistența germano-italiană în Tunisia a încetat și că 160 000 soldați se predaseră[2]. Churchill a atacat imediat partitura sa preferată; după Sicilia, trebuie debarcat fără nici o pauză în „cizma italică“:

— Eliminarea Italiei ar avea efecte profunde, mai ales în Turcia... Ar avea, de asemenea, mari repercusiuni în Balcani, unde importantele forțe ale axei cuprind cel puțin 25 divizii italiene. Dacă aceste forțe se retrag, Germania va fi obligată... să abandoneze Balcanii.

Roosevelt a răspuns sec:

— Cel mai bun mijloc de a combate Germania este de a lansa o operație peste Canalul Mînecii.

Premierul însă nu s-a descurajat. De dimineață și pînă la ore avansate de noapte, el și-a debitat monologul, îmbrăcîndu-l mereu cu alte cuvinte, dar menținîndu-i strict substanța. În urma acestor insistențe, Roosevelt a dat dispoziții șefilor de stat major să analizeze, sub raport militar, posibilitatea atacării Germaniei prin Balcani, el urmînd să se gîndească la unghiul politic al unei astfel de acțiuni. Dar și-a menținut opinia că traversarea Canalului nu mai poate fi amînată dincolo de primăvara anului 1944.

Din nou, ca și la Casablanca, dar de data aceasta contînd pe un sprijin mai ferm al președintelui, generalul Marshall le-a spus șefilor militari britanici: „Dacă strategia noastră trebuie să conste în pierderea timpului în Mediterana, atunci forțele americane ar putea fi mai bine întrebuințate în Pacific“.

„Trident“ și-a prelungit deliberările 13 zile. S-a ajuns la un nou compromis: după ocuparea Siciliei, Eisenhower urma să procedeze la o ofensivă asupra peninsulei italiene[3]. Totuși, operațiunea împo-

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1974.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1968.

1) Actuala denumire a acestei reședințe prezidențiale este „Camp David“.

2) Cifrele oficiale ale bilanțului campaniei din Tunisia diferă între ele. La 25 mai 1943 s-a considerat că numărul prizonierilor este de 238 243. Istoria oficială a armatei americane l-a situat la 275 000, iar comandamentul Grupului 18 armate — la 244 500 pentru perioada 20 martie-13 mai. Pierderile aliate în timpul campaniei din Tunisia au fost stabilite astfel: morți — 6 233 britanici, 2 715 americani, 2 156 francezi; răniți — 21 528 britanici, 8 978 americani, 10 276 francezi; dispăruți — 10 599 britanici, 6 528 americani, 7 007 francezi.

3) Calculele bazate pe o campanie ușoară în Italia au fost infirmate de desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Această campanie, începută la 3 septembrie 1943, a durat 26 luni, pînă la 20 mai 1945. Căderea Romei nu s-a produs decît în iunie 1944, în ajunul debarcării în Franța.

triva Italiei urma să se desfășoare fără a periclita invazia peste canal în 1944. S-a stipulat ca șapte dintre diviziile aflate pe teatrul de operațiuni din Mediterana să fie pregătite, după 1 noiembrie, în vederea transferării în Anglia, ca parte a forței de invazie a nord-vestului Europei. Premierul a obținut ca pe lista de priorități să se mențină „pregătirea terenului pentru o participare activă sau pasivă a Turciei la război de partea aliaților".

Churchill era dezamăgit și furios că ideile sale privind Peninsula Balcanică nu fuseseră reținute[4]. La 25 mai el i-a împărtășit unuia din intimii săi: „Președintele refuză să facă vreo presiune asupra lui Marshall. El nu e favorabil debarcării în Italia. Este absolut descurajant. N-am traversat Atlanticul pentru așa ceva. Nu pot rămîne la un astfel de rezultat". În aceeași seară a făcut un nou apel la președinte, convingîndu-l să-i permită lui Marshall să-l însoțească la cartierul general din Alger, pentru o examinare a situației „la fața locului". Premierul dorea, mai mult, să reintroducă, pe o altă cale, în Mediterana „strategia săriturii de pisică". După cum declarase în cuvîntarea introductivă la „Trident": „Cea mai bună metodă de a deține flexibilitatea este să ai trei sau patru planuri pentru toate eventualitățile, toate pregătite pînă la ultimul detaliu. Apoi este mult mai ușor să treci de la unul la celălalt, ca și cînd ar sări o pisică". Suspiciunile șefilor militari americani că în spatele subtilităților verbale ale premierului se afla din nou intenția de a-i antrena într-o campanie majoră în Balcani aveau să se confirme în cîteva zile, atunci cînd, împreună cu generalul Eisenhower, s-a procedat la trecerea în revistă a pregătirilor pentru și după „Eschimos".

Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Eugen PREDA

4) Chiar în timpul Conferinței „Trident", la 20 mai 1943, Constantin von Neurath, care fusese agentul de legătură al Ministerului de Externe din Berlin pe lîngă Afrika Korps, l-a informat pe Hitler că în Sicilia și în sudul Italiei Continentale „opinia este că dacă vor veni englezii, războiul va înceta". Hitler a răspuns: „Părerea mea este formată". Totodată, indicînd colaboratorilor săi militari măsurile ce trebuiesc luate, după înfrîngerea din Tunisia, în Italia și Peninsula Balcanică, a adăugat: „Pentru noi, a ne menține în Balcani este într-adevăr esențial: cupru, bauxită, crom și mai ales asigurarea că nu se va produce aici un faliment enorm, în ziua în care Italia ne va juca festa".

VARIANTE SICILIENE

În primăvara anului 1943 am păstrat permanent legătura cu șefii Statului major combinat, pentru a determina capacitatea resurselor pe care puteam conta și timpul cînd puteau fi puse la dispoziția noastră. Statul major american ne-a trimis o divizie — a 45-a — perfect instruită, cu materialul încărcat și convoiul gata de atac. Mai dispuneam și de Divizia 3, pe care nu voiam s-o folosim în Tunisia. Planurile noastre mai prevedeau și eliberarea Diviziei 1 americane din frontul tunisian, de îndată ce acolo victoria ar fi fost asigurată. Aceste trei unități, întărite cu Divizia 2 blindată, aflată încă în Maroc, cu grupuri de parașutiști aparținînd Diviziei 82 aeropurtate și cu comandouri, alcătuiau partea americană a forțelor atacante. Cît despre britanici, aceștia hotărîseră să introducă în luptă o divizie canadiană din Anglia și, înainte chiar de încheierea campaniei tunisiene, să detașeze o parte din forțele Armatei 8 pentru pregătirea asaltului din Sicilia. Aceste efective urmau să atace Sicilia la începutul lunii iulie, întreaga pregătire bazîndu-se pe respectarea acestui termen. În funcție de amplasarea geografică a trupelor noastre și a punctelor de ambarcare, convoaiele urmau să pornească spre insulă dinspre est, vest și sud.

Alegerea punctelor de atac era o problemă complicată. În privința facilității de abordare din porturile noastre dispersate, a protecției liniilor de comunicație și a naturii liniei de coastă sectoarele sud-estice ale insulei păreau favorabile, dar statele majore însărcinate cu aprovizionarea erau convinse că pe plajele existente nu puteau fi cantonate forțe de dimensiunile prevăzute. Chiar în ipoteza că Siracuza[1] — pe coasta estică a insulei — ar fi fost ocupată în timp record, specialiștii susțineau că, fără porturi suplimentare, operația ar fi eșuat din lipsă de întăriri, muniție și alte provizii.

Cealaltă alternativă presupunea conducerea operației în asemenea fel, încît în cel mai scurt timp posibil să cîștigăm cît mai multe porturi și puncte de debarcare; cum însă puterea forțelor de debarcare era li-

1) Port sicilian, cu circa 80 000 locuitori. Patria lui Arhimede.

mitată, fiecare atac în parte ar fi fost destul de slab. Experiența de pînă atunci ne îndreptățea să minimalizăm rezistența forțelor italiene; totuși nu puteam ignora faptul că în această operație ele aveau să-și apere teritoriul țării, ceea ce le putea schimba comportamentul.

Preocuparea primordială a serviciilor noastre de informații era evaluarea forței garnizoanei germane. Ne temeam — și experiența ulterioară a dovedit justețea temerilor noastre — ca efectivele germane să nu depășească două divizii complet echipate, în care caz, forța atacului nostru ar fi fost prea slabă; în aceste condiții era preferabil să amînăm operația pînă la realizarea unei mai mari concentrări de forțe.

Dat fiind că aprovizionarea pe plajele din sud și est a mai multor divizii de asalt și a întăririlor corespunzătoare era considerată imposibilă, am studiat și adoptat, cu titlu de încercare, un plan care prevedea un asalt în etape, începînd printr-un atac în sud-est, urmat de un al doilea în sud și un al treilea pe coasta nordică, în vecinătatea orașului Palermo[2]. Astfel, fiecare atac avea să asigure următorului protecția aeriană, iar rezultatul final avea să fie cucerirea cît mai rapidă a unui număr de plaje și de porturi care să faciliteze aprovizionarea.

Un atac simplu și simultan

În realitate, acest plan de atac eșalonat nu surîdea nimănui. Complicațiile sale, dispersarea forțelor, atacurile mai mult succesive decît simultane, erau socotite riscuri mai grave chiar decît înfrîngerea datorată lipsei de porturi. Mai cu seamă Montgomery, totdeauna încrezător în forța unei acțiuni militare, dorea să lanseze masivul efectivelor noastre în sectorul sud-estic al insulei. Statele majore însărcinate cu aprovizionarea au fost invitate să restudieze problema. De data aceasta, aprecierile lor au fost mai optimiste decît cele făcute cu cîteva săptămîni în urmă.

Ceea ce explica această schimbare era neașteptata disponibilitate a unui număr considerabil de L.S.T.-uri[3] și creșterea cantitativă a producției de „DUCK"[4], un vehicul amfibie, una din cele mai prețioase piese de luptă produse de S.U.A. în perioada războiului. E de menționat că alte patru piese, considerate de majoritatea ofițerilor superiori esențiale în obținerea victoriei în Africa și Europa, au fost buldozerul, jeepul, camionul de 2,5 tone și avionul C-47[5], nici unul nefiind inițial destinat luptei. Avînd deci perspectiva unor considerabile cantități de echipament perfecționat, Statele majore însărcinate cu aprovizionarea au convenit să-și revizuiască sensibil aprecierile și au început elaborarea planurilor bazate pe mișcarea forțelor britanice împotriva coastei răsăritene și ale americanilor împotriva sectorului estic al coastei meridionale.

Înainte de a părăsi acest subiect, cîteva cuvinte despre ceea ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi fost adoptată cealaltă variantă.

Militari de profesie și alții au susținut mai tîrziu că dacă am fi apreciat la justa lui valoare nivelul scăzut de combativitate al enormului efectiv italian, n-am fi renunțat la planul de încercuire, „curățind" astfel insula în 10 sau 15 zile, în loc de 38 cîte au fost necesare. Unii au mers chiar mai departe, pretinzînd că în acest fel am fi capturat însuși centrul motor al forțelor germane de apărare, în loc să-l silim doar să se retragă în Italia. Se prea poate că, ocupînd foarte repede Siracuza, Gela[6], Palermo, am fi fost în măsură să ocupăm și Messina[7], poziția cheie, înainte ca germanii să-și fi concentrat forțele pentru a ne respinge atacurile. Dar nici după o analiză retrospectivă a evenimentelor nu se poate afirma cu siguranță că întregul efectiv italian ar fi abandonat lupta. Eu și azi mai cred că am procedat înțelept concentrîndu-ne la maximum forțele și cucerind cu prudență această insulă, în care ne opunea rezistență un efectiv de aproximativ 350 000 oameni.

În cadrul trupelor britanice, generalul Alexander[8] a desemnat, pentru a conduce acțiunea de atac, Armata 8 sub comanda generalului Montgomery, armatele americane au fost încredințate generalului Patton, care fusese adus de pe frontul tunisian la mijlocul lunii aprilie. Generalul Alexander urma să preia comanda directă a atacului terestru, cartierul său general era denumit „Grupul armatei 15".

Pe cînd planurile se aflau încă în faza de pregătire, ne-am dat seama de oportunitatea ocupării în prealabil a Insulei Pantelleria[9], situată între Sicilia și coasta nord-estică a Tunisiei. Cunoscută sub numele de „Gibraltarul Mediteranei centrale" această insulă era considerată de mulți ca inexpugnabilă. Poseda un aerodrom, folosit de avioanele axei ca bază pentru opera-

---

2) Fosta capitală a Siciliei, principalul oraș și port pe coasta de nord.

3) LANDING-SHIP TANK (L.S.T.) — navă militară de debarcare pentru tancuri, care putea ancora direct la țărmul unei plaje. A fost concepută în Marea Britanie în 1940. Produsă în serie, cu unele îmbunătățiri în Statele Unite. Navele L.S.T. au fost folosite pentru prima oară pe scară largă în Sicilia.

4) Literal — „rață".

5) Avion militar de transport.

6) Localitate pe coasta de sud-est a Siciliei.

7) Orașul sicilian cel mai apropiat de Italia Continentală.

8) În calitate de locțiitor al generalului Eisenhower, după încheierea campaniei din Tunisia, generalul Alexander a primit funcția de comandant al forțelor terestre ale operațiunii „Eschimos".

9) Insula are o suprafață de 83 km².

țiunile îndreptate împotriva noastră. Mai important însă era faptul că noi înșine aveam mare nevoie de acest aerodrom, pentru a dispune de un suport aerian suplimentar în atacurile împotriva Siciliei.

Ocuparea Insulei Pantelleria s-a efectuat atît de ușor — garnizoana italiană s-a predat la 11 iunie, în momentul în care trupele noastre părăseau navele de transport pentru a se îmbarca în bărcile de asalt — încît puțini au bănuit temerile și îndoielile noastre dinaintea lansării operației.

O dată Pantelleria ocupată, am transportat pe aeroportul ei puternice forțe aeriene. Am continuat să ne întărim situația aeriană, construind un nou aerodrom pe Insula Gozo[10], situată în largul Maltei. Terenurile Maltei erau și ele încărcate la maximum cu forțele noastre aeriene.

Domnul Churchill în formă

Spre sfîrșitul lui mai, cu o lună înainte de termenul prevăzut pentru atacul Siciliei, au sosit la cartierul meu general primul ministru Churchill, însoțit de generalii Marshall și Brooke, ultimul fiind șef al Statului major imperial, pentru a discuta celelalte obiective ale campaniei siciliene, altele decît ocuparea insulei și asigurarea liberei folosiri a rutei navale mediteraneene[11]. Existau argumente în favoarea suspendării activității de mare anvergură în Mediterana după ocuparea Siciliei, încercînd să economisim totul în vederea operației principale din nord-vestul Europei. Existau însă și contraargumente serioase. Încetarea atacurilor masive ar fi eliminat amenințarea care plana asupra germanilor pe frontul sudic, dîndu-le astfel libertate de acțiune. În Europa, forțele terestre aliate ar fi fost inactive din vara anului 1943 pînă la începutul verii 1944. Aveam mare nevoie de excelentele aerodromuri din sudul Italiei. Doream să menținem starea de presiune, convinși fiind că astfel rezistența Italiei avea să fie curînd înfrîntă. Dacă italienii abandonau lupta, garnizoanele lor ar fi părăsit Balcanii obligînd Germania să-și disperseze și mai mult forțele.

La conferință au participat amiralul Cunningham, comandantul forțelor aeriene, mareșalul Tedder, generalul Spaatz și șeful meu de stat major „Beedle" Smith. Au fost de asemenea invitați Alexander și Montgomery. Domnul Churchill, foarte în formă și plin de elocință, ne-a prezentat o imagine zugrăvită în culori trandafirii asupra perspectivelor care, credea el, ni se vor deschide o dată cu ocuparea Siciliei. El a insistat — în cadrul conferinței — că nu avea nici o intenție să se amestece în pregătirile pentru atacul de trecere a Canalului Mînecii din '44, dar că era preocupat ca eu să înțeleg dorința celor două guverne ca forțele aliate să exploateze fără întîrziere orice avantaj care ar fi rezultat din căderea Siciliei. Se

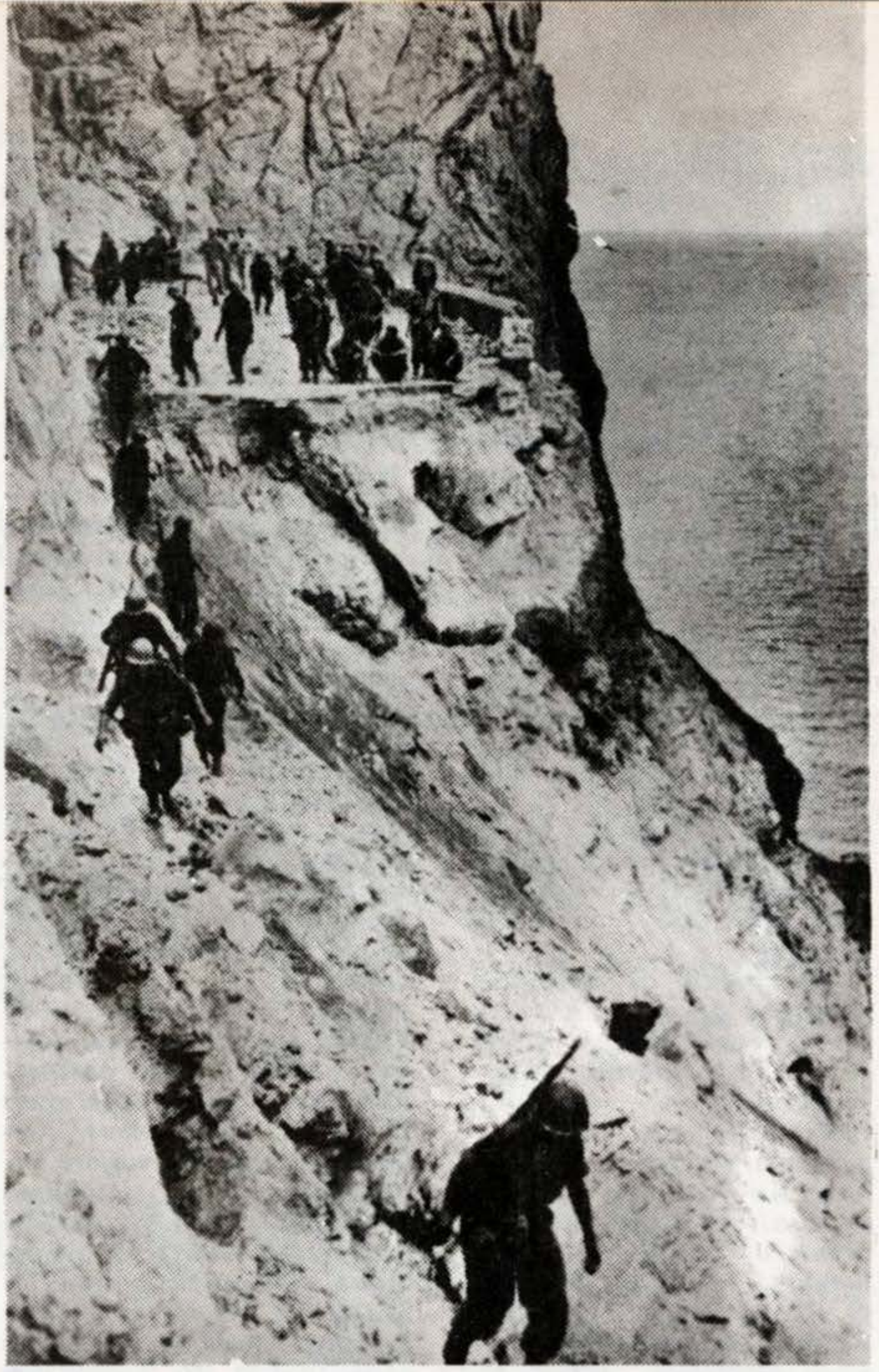

Operația „Eschimos" o dată declanșată, trupele aliate au debarcat pe faleza siciliană

10) Insulă aparținînd de Malta.
11) La Alger a sosit și ministrul de Externe britanic, A.Eden.

temea ca nu cumva să dăm misiunii o interpretare limitată, socotind-o încheiată o dată cu ocuparea Siciliei, indiferent de împrejurări.

Dat fiind că exploatarea victoriei face în chip firesc parte din bătălie, eu personal nu prea înțelegeam ce voia să spună și la ce se aștepta primul ministru. Totuși, în prezența mea nu l-am auzit propunînd vreo campanie de mare anvergură, avînd Balcanii sau chiar Italia de Nord ca obiectiv minim. În acel moment, mie cel puțin mi se părea că era sincer preocupat doar de ocuparea rapidă a Italiei meridionale și nimic altceva[12].

---

12) Este greu de asimilat această afirmație din cel puțin două motive: a) Marshall îl informase pe Eisenhower asupra pledoariilor lui Churchill de la Conferința „Trident"; b) la 31 mai, o frază a lui Anthony Eden despre momentul „cînd trupele noastre vor intra în zona Balcanilor" a stîrnit o veritabilă furtună între englezi și americani. Churchill a consumat multă energie pentru a potoli spiritele, asigurînd că în acel moment nu se gîndea la vreo operațiune importantă în Balcani sau chiar în nordul Italiei.

Totuși, într-o discuție între patru ochi, Brooke mi-a mărturisit că ar fi fost bucuros ca proiectul traversării Canalului Mînecii să fie reconsiderat sugerînd chiar eliminarea acestui concept temerar din cadrul strategiei aliate acceptate. În timpul scurtei campanii de pe continent din 1940, Brooke comandase un corp de armată avîndu-i sub ordinele sale pe Alexander și pe Montgomery. Impulsiv din fire — așa cum se cuvine să fie descendentul unor străbuni irlandezi — era deosebit de inteligent și devotat trup și suflet unui singur țel: cîștigarea războiului.

Cînd l-am întîlnit prima dată — în noiembrie 1941 — mi s-a părut mai curînd abil decît profund, șiret decît înțelept. Cu timpul însă mi-am dat seama că afectarea lui care mă deranja, n-avea prea mare importanță, că era sincer și că, deși lipsit de capacitatea pe care o avea generalul Marshall de a cîntări cu sînge rece datele contradictorii ale unei probleme pentru a ajunge la o hotărîre fermă, nu-mi era deloc greu să lucrez cu el. Cînd nu era de acord cu ceva, nu ezita să-și manifeste categoric și vehement opoziția, totdeauna însă cinstit, pe față; iar temperatura oricît de ridicată a discuțiilor oficiale nu afecta niciodată relațiile sale prietenești cu oponenții. Era un soldat strălucit și trebuia considerat ca atare. De aceea am ascultat și atunci, cu mare atenție, expunerea punctului său de vedere.

El mi-a spus că prefera o politică de folosire a forței noastre navale și aeriene în scopul blocării Germaniei și distrugerii industriei sale și de evitare a marilor bătălii terestre pe fronturile principale. Era convins că într-un conflict terestru desfășurat pe un vast teatru operațional, noi am fi fost dezavantajați și am fi suferit pierderi enorme și inutile. Părerea lui era să nu deschidem alt front mai mare în afara celui căruia îi puteam face față în Italia. Nu știu dacă primul ministru era de acord cu această ultimă parte

Un obstacol greu de învins chiar și pentru jeepuri: drumurile desfundate ale Italiei

Printre ruinele oraşului Catania

a părerilor lui Brooke, referitoare la amînarea pe termen nelimitat a operaţiunei de trecere a Canalului Mînecii, însă fapt cert este că Churchill dorea cu adevărat să maseze în Italia cea mai mare parte a forţelor aliate disponibile în Mediterană[13].

Orice sugestie sau insinuare privind abandonarea operaţiei „Overlord"[14] *găsea întotdeauna atît la Marshall, cît şi la mine, un refuz categoric de a fi luată în consideraţie. Nu numai că amîndoi eram încă pe deplin convinşi — şi nu ne sfiam s-o repetăm cu glas tare — de temeinicia argumentelor care stătuseră la baza elaborării planului „Overlord" ca efort strategic principal depus de noi în Europa, dar studiam orice propunere de angajare a trupelor în altă parte prin prisma repercusiunilor ei eventuale asupra întăririi sau slăbirii şanselor de succes ale operaţiunei „Overlord". Amîndoi recunoşteam că invazia Italiei Meridionale, în caz de victorie, ne-ar fi adus mari avantaje — şi nu ne precupeţeam eforturile în acest sens — dar refuzam cu hotărîre să angajăm atît trupele aliate, cît şi pe noi înşine într-o campanie de mare anvergură, mizînd totul pe operaţiunile din Italia.*

Aceste motive, şi altele, au dus la încheierea unui acord, potrivit căruia exploatarea operaţiunei siciliene a fost lăsată la aprecierea mea, mie revenindu-mi şi misiunea de a profita de orice ocazie favorabilă pentru a pătrunde cît mai adînc în Italia. Astfel, im-

---

13) Brooke exprima cu fidelitate punctul de vedere, din acel moment, al lui Churchill. La 2 iulie, după reîntoarcerea la Londra, Churchill a comunicat şefilor săi de stat major să nu se lase influenţaţi de „gîndirea lipsită de vlagă" a lui Eisenhower şi a altor generali americani. Cinci zile mai tîrziu, premierul britanic i-a scris generalului Eisenhower pentru a-i cere să se realizeze cît mai rapid o debarcare în sudul Italiei, care să permită trecerea de trupe anglo-americane în vestul Balcanilor.

14) Denumire codificată pentru debarcarea în Franţa de Nord-Vest. Vezi şi *Magazin istoric*, nr. 9/1968.

portanța aerodromurilor din Foggia devenise și mai evidentă. Cum însă pentru a ne menține în Italia aveam nevoie de un port mai mare, a fost desemnat orașul Neapole ca cel de-al doilea obiectiv strategic în atenția aliaților.

Un alt subiect care a suscitat discuții prelungite în cadrul conferinței a fost oportunitatea bombardării stațiilor de triaj, situate în apropierea Romei. Am fost cu toții de acord că, în măsura în care era cu putință, „orașul etern" trebuia cruțat, aceasta fiind, de altfel, atitudinea noastră față de toate monumentele civilizației antice de pe teritoriul Italiei. Dar, pe de altă parte, nu era un secret pentru nimeni că germanii profitau de reticențele noastre și utilizau Roma drept verigă principală a sistemului lor de comunicații. Nu s-a luat pe loc nici o hotărîre, însă ulterior am fost autorizați să bombardăm, totuși, stațiile de triaj, avînd deosebită grijă să nu aducem stricăciuni Romei și Cetății Vaticanului.

Să divulgăm secretul, pentru a-l păstra

Planul campaniei siciliene a fost anunțat, în linii mari, reprezentanților presei cu o lună înainte de declanșare. Oricît de paradoxal pare, această măsură fără precedent a fost luată tocmai pentru păstrarea secretului.

Simțeam că trebuia pus capăt speculațiilor reporterilor de război cu privire la intențiile forțelor aliate. Știam că germanii ne urmăreau îndeaproape; și este surprinzătoare măiestria cu care personalul versat al unui serviciu de informații reușește să asambleze frînturi disparate de informații, aparent lipsite de importanță, și să alcătuiască un tablou al planurilor inamice. În acel moment, Africa de Nord se transformase într-un adevărat stup, întrucît erau de febrile pregătirile pentru invazia în Sicilia. În fiecare loc disponibil de-a lungul plajelor soldații făceau instrucție; marile porturi erau înțesate de provizii; în porturile mai mici și în golfuri soseau noi efective destinate debarcării. Dacă ziariștii, în căutare de subiecte senzaționale, ar fi continuat să relateze despre activitățile noastre de pe întreg teatrul operațional, era de la sine înțeles că în scurt timp dușmanul ar fi putut deduce cu destulă precizie capacitatea forței noastre de atac și programarea atacului, chiar dacă asupra locului aveau îndoieli.

În timpul perioadelor de inactivitate militară, reporterii își împănează articolele cu speculații și cum, după cîteva luni, pe front, oricare ziarist capătă abilitatea de a interpreta just evenimentele din viitorul apropiat, eram grav amenințați ca, foarte curînd, inamicul să ne afle planurile, chiar și detaliile lui. Comentariile serioase ale observatorilor militari de acasă, analizînd de la mare distanță problemele frontului — nu cred că pot fi de folos inamicului. Concluziile lor se bazează pe informații sumare și sînt, în general, mai degrabă amuzante decît înfricoșătoare; totuși, în măsura în care se apropie de adevăr și în care furnizează date statistice, ca suport concret al ideilor exprimate, ele pot deveni periculoase. Dar în cadrul unui teatru operațional activ, situația este cu totul alta și, din pricina repulsiei mele înăscute față de o cenzură nejustificată și mai cu seamă a încrederii pe care o aveam în integritatea ziariștilor mei, am hotărît să le împărtășesc secretele.

Nu pot spune că aș repeta experiența cu inima ușoară, căci darea în vileag a unui secret așează pe umerii celui însărcinat cu păstrarea lui o grea povară; însă procedînd astfel, i-am dat fiecărui reporter sentimentul că împărtășește responsabilitatea cu mine și colaboratorii mei. Din acea zi și pînă după lansarea atacului de pe cîmpul operațional nu s-au mai făcut speculații și nici un reprezentant al presei nu a mai trimis informații în măsură să ajute inamicul. După ce operația a fost încheiată cu bine, mulți corespondenți mi-au mărturisit teama lor ca nu cumva, din neatenție, să divulge secretul. În perioada pregătirilor, s-au abținut de la orice fel de discuții, chiar și între ei, privind operația și au inventat nume de cod foarte complicate pentru a desemna materiale de război necesare atacului sau vreun detaliu al operației.

Reporterii au rămas cu gurile căscate cînd, chiar la deschiderea conferinței, le-am spus că vom ataca Sicilia la începutul lui iulie, că Armata 7 condusă de generalul Patton va ataca plajele meridionale, iar Armata 8 britanică sub comanda generalului Montgomery — plajele estice, la sud de Siracuza. Iar cînd le-am explicat că generalul Alexander va prelua comanda ambelor armate și că începusem deja campania aeriană preliminară, care avea ca scop atît distrugerea forțelor aeriene germane și tăierea căilor de comunicații maritime și terestre ale inamicului, cît și slăbirea capacităților sale defensive, s-a lăsat o liniște apăsătoare. Am declarat presei că adoptasem în ofensiva aeriană o tactică înșelătoare, care să-i sugereze inamicului că vom ataca extremitatea occidentală a insulei. I-am informat că, în cadrul operației vom folosi trupe aeropurtate pe o scară mult mai largă decît s-a mai încercat vreodată. Atacul a avut loc în noaptea de 9 iulie și s-a desfășurat întocmai după cum îi informasem pe corespondenții de presă.

Deoarece Malta poseda o remarcabilă rețea de comunicații navale, am ales-o drept cartier general pentru

perioada etapelor inițiale ale operațiunii. Însă majoritatea formațiilor noastre aeriene fiind masate pe aerodromurile din nord-estul Tunisiei, principalul cartier general al forțelor aeriene a trebuit să rămînă în vecinătatea Cartaginei antice[15].

Împreună cu generalul Alexander și amiralul Cunningham am sosit la Malta cam cu o zi înainte de momentul fixat pentru atac, ca să putem lua măsurile care s-ar fi dovedit necesare la fața locului. Am fost oaspeții feldmareșalului Lord Gort[16], *guvernatorul insulei.*

Malta avea cu totul alt aspect decît în urmă cu cîteva luni, cînd fusese în centrul tirului puternic al forțelor inamice, neputîndu-i opune decît o slabă rezistență. Deși greu încercat, moralul locuitorilor nu fusese zdruncinat. Cînd, după cucerirea Africii de Nord, aliații le-au acordat sprijin aerian și maritim, ei s-au dovedit la înălțime. În momentul în care am hotărît să folosim avantajele oferite de Malta, aerodromurile sale se aflau într-o stare excelentă, iar garnizoana sa ardea de nerăbdare de a intra în luptă.

„Atacul mai are loc sau nu?“

În perioada acestor pregătiri am putut aprecia încă odată cît de utilă era realizarea operativă a unor construcții în stilul „producției de masă“ din S.U.A. Se construia un teren de aviație pe mica Insulă Gozo, situată în largul Maltei. Solul era total neprielnic construcției, iar geniștii britanici, care lucrau cu unelte manuale și echipament ușor, renunțaseră la orice speranță de a mai amenaja în timp util aerodromul pentru a fi folosit în campania siciliană. Din fericire, chiar în momentul critic mareșalul aerului, Park[17], *comandantul forțelor aeriene de pe insulă, a primit vizita unui genist american, specializat în construirea terenurilor de aviație.*

Park i-a adus acestuia la cunoștință datele problemei și după ce i-a arătat locul, l-a rugat să calculeze timpul necesar construirii unei piste de aterizare: „10 zile“, a răspuns indiferent cel întrebat. Lui Park — care era un om foarte dinamic — răspunsul i s-a părut atît de absurd, încît s-a crezut victima unei farse. Totuși, observînd seriozitatea cu care ofițerul examina problema, l-a întrebat: „Cînd poți începe?“. „De îndată ce mi se aduce echipamentul, adică peste cîteva zile“. A urmat un schimb intens de mesaje și 13 zile de la data cînd prima unitate americană de construcții pășise pe insulă, primul avion de război decola de pe pistă.

Convoaiele maritime care aduceau trupele în amplasamentele desemnate, veneau din porturi răspîndite de-a lungul coastelor mediteraneene. Sincronizarea și manevrele finale ale diferitelor coloane navale trebuiau efectuate cu mare precizie, căci porțiunea de mare care separă Sicilia de continent era strîmtă și înțesată de mine și trebuiau, totodată, combinate în asemenea mod, încît să deruteze inamicul. Amiralii Cunningham și Hewitt, împreună cu subordonații lor, au îndeplinit această sarcină impecabil.

Totul a decurs perfect, pînă în ziua asaltului, cînd vremea care în aceste părți ale Mediteranei este de obicei senină în timpul verii, s-a înrăutățit, amenințînd să împiedice debarcarea. Ne temeam mai ales de debarcarea care trebuia să aibă loc pe plajele meridionale, căci vîntul suflînd dinspre vest, cele orientale erau apărate de insulă.

Am petrecut cîteva ore cu amiralul Cunningham, în biroul lui unde, la intervale scurte, meteorologii aduceau rapoartele și prognozele. Personalul flotei de război vorbea despre viteza vîntului folosind cuvîntul forță. Intra, de pildă, un om și spunea: „Forța IV, domnule“, un altul: „Forța V, domnule“. Eu trebuia să transform aceste cifre în mile/oră, dar urmărind expresia feței lui Cunningham nu-mi era deloc greu să înțeleg că forța V era mai rea decît forța IV. Pronosticul anunța totuși o scădere a vitezei vîntului spre seară, ceea ce ne-a mai înveselit, căci dacă se adeverea tendința de îmbunătățire a vremii către miezul nopții condițiile de declanșare a atacului ar fi devenit satisfăcătoare.

Unii mai făceau cîte o plimbare, dar urmăream cu încordare anemometrele, căci se apropia cu repeziciune ora cînd avea să fie imposibil să întoarcem forțele de asalt îndreptate spre punctele de debarcare. A sosit un mesaj din partea generalului Marshall: „Atacul mai are loc sau nu?“ Ce n-aș da să știu, am spus în sinea mea. Seara se apropia și prognozele indicau o ușoară ameliorare a vremii. Am hotărît să acționăm conform planului și am trimis în acest sens o radiogramă generalului Marshall. Chiar dacă forțele care trebuiau să atace coasta meridională erau obligate să-și amîne debarcarea, cele din est puteau totuși debarca și eram încredințat că, în felul acesta, se crea mai puțină dezordine decît dacă am fi încercat să oprim întreaga flotă.

Dar se lăsa seara și viteza vîntului creștea alarmant. Nu puteam face nimic decît să ne rugăm, cu disperare.

Versiunea românească a memoriilor:

Dana CRIVĂȚ,
Mădălina NICOLAESCU

---

15) În nordul Africii, pe coasta Golfului Tunis

16) În 1939-1940 a comandat forțele engleze în Franța.

17) Este vorba de vicemareșalul aerului Keith Park.

Pseudoistorie

D'Artagnan, cel mai celebru mușchetar dintre Cei trei mușchetari **ai lui Dumas, nu e în întregime un personaj născocit. Se știe că autorul s-a inspirat din aventurile unui gentilom gascon, Charles de Batz, numit d'Artagnan, sau, mai exact, din povestirea pe care a scris-o un alt mușchetar, Gatien de Courtilz, despre aventurile aceluiași personaj. Există deci cîteva surse de informație despre d'Artagnan, acela care a încarnat mai bine decît nimeni altul aventura jovială și generoasă.**

Primul d'Artagnan, cel adevărat, nu se știe unde este înmormîntat. Al doilea zace în fundul unor biblioteci, iar al treilea a fost și este în mîinile tuturor, el fiind împreună cu Ivanhoe, Gil Blas, Eulenspiegel etc., unul dintre personajele cele mai populare de pe întreg globul.

Ce spune istoria despre adevăratul d'Artagnan și ceilalți?

ADEVĂRATA ISTORIE A LUI D'ARTAGNAN

L. AGUADO

La 25 iunie 1673, în timpul războiului Olandei cu Anglia și Franța, la asediul orașului neerlandez Maestricht a luat parte și adevăratul d'Artagnan. După o scurtă bătălie, asaltanții au reușit să pună mîna pe unul din punctele cheie ale apărării. A urmat însă un teribil contraatac al olandezilor și un glonte l-a rănit pe d'Artagnan mortal. Deși *La Gazette de France*, într-o notă informativă despre această luptă l-a citat pe neînfricatul mușchetar în cuvinte foarte elogioase, făcînd aluzie la sentimentul de regret pe care l-a încercat regele Ludovic XIV auzind de această pierdere, vestea morții lui avea să fie dată uitării curînd după aceea.

Dar abia pierise autenticul d'Artagnan pe cîmpul de luptă de la Maestricht, cînd un alt d'Artagnan, mult mai consistent, deși fals, se năștea într-o carte a pamfletarului Gatien de Courtilz, fost mușchetar și el. Pe celebrul d'Artagnan l-a creat însă, 150 ani mai tîrziu, fantezia romancierului Alexandre Dumas.

Vom începe cu cel mai cunoscut de toți, cel care a făcut înconjurul lumii, cel după care alergau, în momentul apariției sale în foileton, atît portăresele, cît și miniștrii guvernului de la Paris, cel pe care îl păstrau în cabine căpitanii de fregate, porniți în lungi călătorii pe ocean: d'Artagnan al lui Alexandre Dumas. Deși personajul este atît de popular printre cititorii din întreaga lume, credem necesar să amintim unele episoade din aventuroasa lui existență literară, încercînd să desprindem, acolo unde e posibil, adevărul de ficțiune.

Un gascon vine la Paris

Așadar, cum ni-l prezintă Alexandre Dumas? D'Artagnan își face intrarea în Paris prin poarta Saint-Antoine, într-o zi de aprilie a anului 1625, fără o lescaie în buzunar. De unde vine? Nici Dumas și nici Gatien de Courtilz, primul său biograf, nu ocolesc adevărul: d'Artagnan vine din Béarn (Gasconia). Caracterul și accentul său sînt, în mod incontestabil, gascone. Cu acest „pașaport" se îndreaptă spre Paris, decis să-și croiască drum. La cîteva leghe de Orléans, pe drumul spre curte, tînărul trece prin prima sa aventură; niște necunoscuți îl ciomăgesc și îi fură scrisoarea cu care tatăl său l-a trimis la Paris.

Creatorul acestui fals d'Artagnan ne spune că tînărul gascon, în vîrstă de 18 sau 20 ani, este puternic și bine legat, cu ochi vioi și fața ușor alungită, dar foarte bărbătească. Îmbrăcat cu un pieptar de lînă decolorat de soarele și ploaia drumurilor, călărește pe o mîrțoagă care trezește mila și batjocura celor ce-o privesc. Tatăl său nu i-a putut oferi altceva decît curajul: „Fiule — i-a spus el — nu-ți fie frică de ocazii și caută aventurile. Amintește-ți că ești gascon". Mama sa, mai practică, i-a dat un balsam pentru răni sau lovituri, pe care a avut ocazia să-l folosească chiar la începutul călătoriei.

După ce eroul lui Dumas trece cu succes de prima sa peripeție, autorul aduce în scenă alte personaje: un cavaler misterios — agent secret al cardinalului Richelieu, viitorul dușman al lui d'Artagnan — îl contemplă oarecum disprețuitor. Curînd apare și Milady, o doamnă atît de frumoasă încît, văzînd-o, îndrăznețul gascon leșină. Nu se știe precis dacă acest fapt se datorește sensibilității tînărului pentru sexul frumos sau acelor lovituri primite între timp și pe care nu a mai avut cînd să le oblojească cu balsamul recomandat de mama sa.

Atît autenticul d'Artagnan, cît și corespondentul lui literar, ajung cu timpul agenți secreți și intermediari ai politicii duse de abilul cardinal Mazarin, succesorul lui Richelieu. Deocamdată, însă, d'Artagnan al lui Dumas nu e decît un personaj ingenios care sosește, zdrobit de lovituri, la Paris, într-o zi de primăvară. Își vinde calul pe trei scuzi și pornește, ca orice nou venit, în căutarea unei locuințe. Se interesează apoi unde îl poate găsi pe domnul de Tréville, căpitan al gărzii regale, compatriot al său. Reușește între timp să cîștige prietenia „celor trei mușchetari" — Athos, Porthos, Aramis, care, ca și d'Artagnan, au existat în realitate și care s-au înrolat cu nume false în corpul secret din serviciul regelui. Rînd pe rînd, cititorul face cunoștință cu ei și îi îndrăgește, ca și pe tînărul și inexperimentatul gascon care, la recomandarea lui Tréville, este angajat în compania comandată de cumnatul acestuia, domnul des Essarts. Cît despre servitorii mușchetarilor, ei se numără printre puținele personaje cărora nu le putem descoperi identitatea reală. Au existat? Fără îndoială, dar nu știm nici cine au fost, nici cum se numeau. Este un obicei ingrat al istoriei de a-i remarca numai pe cei mari.

Nu există, se pare, nici un portret al lui Charles de Batz; în schimb abundă cele ale legendarului d'Artagnan, a cărui reprezentare nu este însă totdeauna aceeași

Regina îndrăgostită

În vîrful piramidei celor mari se află regele și regina. Alexandre Dumas situează o bună parte din acțiunile mușchetarilor în epoca lui Ludovic XIII (1610-1643), un rege căruia îi plac spadasinii și gîlcevile, pentru că îi condimentează viața monotonă. Cît privește regina, Anna de Austria, interesul ei se îndreaptă spre ministrul englez, ducele de Buckingham. Această predilecție nu este născocită de romancier, ci pe deplin reală, și-i va prilejui lui d'Artagnan numeroase aventuri. Despre un alt personaj, doamna Bonacieux, subreta reginei, nu se poate afirma că a existat cu adevărat, însă istoria confirmă că multe doamne din anturajul Annei de Austria au plătit mult prea scump devotamentul lor pentru această frumoasă, gingașă și cam ușuratică soție de rege.

Cititorii își amintesc desigur, cum de dragul ei, ducele de Buckingham se strecoară, incognito, pe străzile întunecate ale Parișului și pătrunde, printr-o ușă secretă, în Luvru. În timp ce-și netezește prețioasa chică în oglindă, vede apărînd, printr-o ușă, de asemenea secretă, pe iubita sa regină. După *Memoriile* doamnei de Motteville, pe care devotamentul față de Anna o va duce la exil, regina are „o gură mică, roșie, niște ochi de smarald și pielea de piersică". Pe atunci nu împlinise 30 ani. Însoțită de doamna sa de onoare Stephanie de Villa (un alt personaj istoric, vînat din zbor de către Dumas din relatările de epocă), regina pare o arătare de basm, îmbrăcată în satin alb, cu părul auriu, mătăsos, căzînd bogat peste umeri.

Fascinat, Buckingham cade la picioarele sale. În trei ani nu s-au văzut decît de trei ori — a treia oară la un bal mascat, unde ducele încearcă s-o sărute pe Anna prin acele unghere întunecoase pe care Velasquez le-a pictat atît de bine. Regina s-a crezut atunci grav compromisă, ca și acum, de altfel, cînd are ne-

fericita idee de a-i face cadou englezului, drept chezășie a prieteniei lor, un giuvaer cu diamante. Faimosul giuvaer care, mai tîrziu, va servi lui d'Artagnan drept pretext pentru prima sa călătorie în Anglia (episod comentat și în alte scrieri, printre care cartea lui Roederer *Intrigues politiques et galantes de la cour de France)*. Ducele se vede însă nevoit să înapoieze zălogul cît mai repede posibil, căci cardinalul a avut grijă să-l informeze pe rege despre acest cadou compromițător. Din ordinul suveranului, regina urmează să poarte această bijuterie la balul oferit de Primărie. Intriga se complică și mai mult prin faptul că Milady, teribila Milady, reușește să taie două din diamantele giuvaerului, pregătind astfel dovada infidelității Annei, dovadă pe care, la rîndul său, Richelieu intenționează s-o prezinte lui Ludovic.

D'Artagnan își îndeplinește însă admirabil misiunea, aducînd la Paris giuvaerul, reconstituit de un bijutier priceput. Încît în ziua balului, Anna poate etala celebrele diamante.

Destul de apropiate de realitate sînt și peripețiile, mai mult sau mai puțin comice, prin care trec mușchetarii fiindcă n-au bani pentru a-și plăti extrem de costisitorul echipament necesar unei campanii militare (asediul cetății La Rochelle). Că femeile, așa cum se întîmplă în cazul lui Porthos, îi ajutau pe mușchetari să-și plătească echipamentul, este un adevăr istoric, mărturisit de mulți cronicari. Nu același lucru se poate spune despre o altă afirmație a lui Dumas, cum că d'Artagnan se arată abil nu numai în mînuirea armelor, dar și în cea a literelor. Deși adevăratul d'Artagnan a fost un curier priceput în serviciul lui Mazarin, el a trebuit să transmită mesajele întotdeauna prin viu grai, dat fiind că, pînă la sfîrșitul vieții lui, scrisul îi trăda originea provincială și puținele sale cunoștințe în ale slovelor. Oricît de simpatic ne-ar fi acest personaj, trebuie să recunoaștem că, în ciuda legăturii sale cu curtea, el n-a fost niciodată la înălțimea unei societăți atît de cultivate cum era cea care-l înconjura pe Ludovic XIV (1643-1715), în timpul căruia eroii lui Dumas își continuă peripețiile.

Trecînd peste o seamă de alte amănunte ale cunoscutului roman al lui Dumas, amintim doar că, în cele din urmă, d'Artagnan e numit locotenent de mușchetari.

Crescători de păsări și ostași

Ce știm despre adevăratul d'Artagnan? Cronicile atestă că se numea Charles de Batz, senior d'Artagnan. S-a născut în 1611 sau 1615 la Lupiac, sat ce mai există și azi în Gasconia. Din partea mamei era un Montesquiou d'Artagnan. După părerea unor istorici, numele de d'Artagnan l-a purtat un unchi al său, Henri Montesquiou, care îl servise pe Ludovic XIII. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care regele l-a primit cu simpatie și familiaritate pe tînărul gascon. Un altul pare să fie faptul că tatăl lui Ludovic XIII, Henric IV era originar din Béarn, regiune de unde venea și d'Artagnan.

Mica nobilime provincială, din care făcea parte și Charles de Batz d'Artagnan, se compunea în realitate din burghezi îmbogățiți, din mici comercianți care cumpărau titluri și castele, cu bani. Se pare că mai tîrziu, după moartea mușchetarului, familia d'Artagnan a falsificat titluri de conți și marchizi, fapt care i-a adus și unele neplăceri.

Această placă amintește: „Aici s-a născut pe la 1615 d'Artagnan, al cărui adevărat nume a fost Charles de Batz, mort la asediul Maestrichtului în 1673"

Nobil autentic sau nu, adevăratul d'Artagnan era destinat să facă, uneori prin curaj, alteori prin viclenie, o strălucită carieră la Paris. Fie că s-a născut în 1611, în 1615, cum presupun unii istorici, sau chiar în 1620 (nu s-a putut găsi actul său de botez), trebuie să fi ajuns la Paris tînăr, așa cum îl descrie și Dumas, și să fi intrat imediat în compania domnului des Essarts. În 1640, în timpul războiului de 30 ani, îl găsim, după documentele Ministerului de Război, la asediul din Arras, iar doi ani mai tîrziu, luptînd în Roussillon. Dușmănia sa cu Richelieu trebuie să fi durat puțin, pentru că în același an, 1642, moare marele cardinal. Un an mai tîrziu dispare dintre cei vii și Ludovic XIII.

D'Artagnan a fost, în realitate, un protejat al lui Mazarin, care l-a ajutat să intre în rîndurile mușchetarilor. Cînd,

în timpul Frondei*, Mazarin s-a exilat voluntar la Bruhl, muşchetarul a călătorit din Franţa în Germania şi înapoi, ca purtător de mesaje pentru Colbert, omul de încredere al cardinalului, viitorul controlor general al finanţelor, şi pentru Fouquet, supraintendent al finanţelor (care, mai tîrziu, denunţat de Colbert pentru afacerile sale veroase, avea să fie arestat şi supravegheat tot de către d'Artagnan).

Cu asemenea buni amici, cariera sa militară n-a rămas obscură. În 1655 a devenit căpitan şi totodată... administrator al crescătoriei de păsări de vînătoare din Tuileries, misiune foarte importantă, care dovedea încrederea ce i-o acorda regele. Înaintea lui, această funcţie o deţinuse Luynes, un favorit al lui Ludovic XIII, care fusese şi „maestru al cîinilor mici ai regelui". Ar fi greşit să afirmăm că funcţia administrativă a lui d'Artagnan l-a determinat să ocolească cîmpul de bătălie. Dimpotrivă, a fost prezent la datorie ori de cîte ori trebuia să lupte. Astfel, s-a aflat alături de mareşalul Turenne în campania din Flandra, iar cînd ducele de Nevers, nepotul lui Mazarin, s-a retras din fruntea companiei sale de muşchetari, d'Artagnan l-a înlocuit. În această calitate a fost însărcinat să-l aresteze pe Fouquet, în 1661.

Această arestare a produs senzaţie. Superintendentul, posesor al unei averi fabuloase, protejase cu generozitate pe mulţi literaţi şi artişti şi-şi făcuse numeroşi prieteni. Ştiind toate acestea, regele i-a încredinţat lui d'Artagnan delicata misiune de a-l reţine pe Fouquet. Muşchetarul a îndeplinit întocmai ordinele regelui, rămînînd însă, aşa cum fusese întotdeauna, o persoană cu sentimente umane alese. El a fost cel care a condus-o pe doamna de Sévigné şi pe alte cîteva persoane la Bastilia, pentru a sta de vorbă cîteva minute, cu puternicul lor prieten aflat în dizgraţie. Tot d'Artagnan va fi cel care îl va însoţi pe Fouquet în exilul din Pignerol.

Sursa de inspiraţie: un volum de false memorii

Gatien de Courtilz nu numai că l-a „descoperit" pe d'Artagnan, dar a fost şi primul care a înţeles ce folos s-ar putea scoate din această interesantă figură de la curtea lui Ludovic XIV. Se pare că în războiul cu Olanda, care l-a costat viaţa pe d'Artagnan, de Courtilz a luptat chiar sub ordinele celebrului muşchetar. Printre cele aproximativ 50 volume ce se atribuie acestui autor, se numără şi o serie de *Memorii* apocrife ale unor personaje secundare, Gatien de Courtilz alegîndu-le poate tocmai pentru a putea da frîu liber imaginaţiei sale fecunde. Lui îi datorăm şi falsele *Memorii* ale lui d'Artagnan, care i-au furnizat lui Dumas toate amănuntele în legătură cu acest personaj.

Evenimentele relatate de Courtilz şi Dumas sînt aproape aceleaşi, ca şi personajele. Ceea ce a făcut în plus Dumas, a fost să le dea aripi şi să le idealizeze.

Cum a cunoscut el cartea lui de Courtilz? Din simplă întîmplare. În cursul unei călătorii la Marsilia, a fost găzduit de un prieten, al cărui frate era bibliotecarul oraşului. În rafturile bibliotecii, Dumas a dat peste *Memoriile* lui d'Artagnan şi, interesat, ca de obicei, de tot ce era istorie, a luat-o cu împrumut, plecînd apoi în Italia. Cît despre carte, bibliotecarul n-a mai revăzut-o niciodată.

În general, Dumas era bine informat. Unele nepotriviri cronologice dintre viaţa adevăratului d'Artagnan şi cea a eroului imaginat de el au fost intenţionate. Deşi documentat prin intermediul lui de Courtilz, Dumas s-a simţit mai mult literat decît istoric. L-a vrut pe Richelieu în relatarea sa şi l-a introdus cînd i-a convenit. A făcut ca povestea „celor trei muşchetari" să se petreacă între 1624 şi 1628, deşi nu e exclus ca pe atunci d'Artagnan să se fi jucat încă de-a v-aţi ascunselea în satul său natal. Istoricii îi reproşează şi altele. Că a greşit făcînd din ducesa d'Aiguillon şi doamna Combalet două personaje diferite, cînd în realitate au fost una şi aceeaşi persoană. Că a făcut un personaj să vorbească despre infailibilitatea papei, cînd nici unui papă nu-i trecuse încă prin minte să o proclame. Că a vorbit despre strada Servandoni într-o perioadă cînd arhitectul cu acest nume nu construise biserica Saint-Sulpice. Că i-a făcut pe protagonişti să se îmbăieze în mare cînd, în realitate, abia dacă — pe vremea lor — exista obiceiul de a-ţi spăla mîinile (băile în mare se făceau numai în caz de turbare) şi i-a transportat cu trăsura în faţa unor locuinţe numerotate, cînd numerele pe case au apărut mai tîrziu.

Dar toate acestea putem să i le iertăm. Aşa cum i le-a iertat eroul unuia din romanele sale istorice, cavalerul Rongeville. Aparţinînd unei familii cu al cărei nume Dumas îşi intitulase unul din romane, acest cavaler, la apariţia cărţii, a protestat. După puţin timp, însă, cucerit de talentul romancierului, i-a trimis următoarea misivă: „Domnule, sînt ultimul din familia Rongeville şi chiar acum mă voi sinucide, din motive de dragoste. Foloseşte numele meu în continuare, cum doreşti".

Traducere din limba spaniolă de:
Anca CHEREBEŢIU

---

* Fronda — în Franţa, mişcare social-politică (1648-1653) împotriva absolutismului reprezentat de guvernul cardinalului Mazarin.

poșta mi

— Cititorii ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 702, București.

— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexe nu se înapoiază. **În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copiile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru** cei care ne scriu de mînă, adesea cu creionul și foarte neciteț **că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisorilor lor.**

O „CĂMAȘĂ" MEDIEVALĂ

GEORGE GEORGESCU *din* Șuici, jud. Argeș, *ne trimite fotografia pe care o reproducem. Cu mai mulți ani în urmă, un locuitor al comunei a găsit „cămașa" într-un mal surpat. E confecționată din inele rotunde, de fier, cu diametrul de un centimetru. Prin comparație cu obiecte similare, specialiștii Muzeului de Istorie Națională din București au datat-o în sec. XV.*

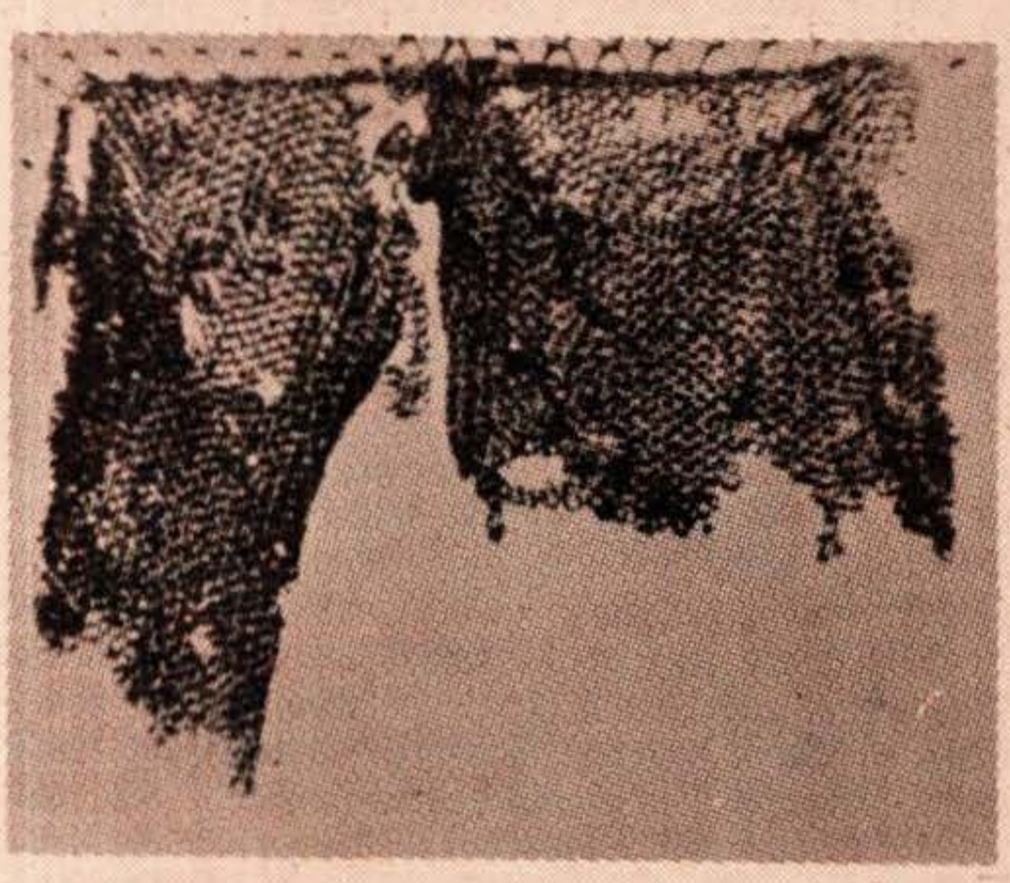

IOAN MIHALYI DE APȘA

PETRE LENGHEL-IZANU, *profesor pensionar din* Sighetul Marmației, *ne-a trimis o microbiografie a istoriografului maramureșean Ioan Mihalyi de Apșa. Extragem din scrisoarea d-sale ca și din materialele puse la dispoziția redacției noastre de către col. (r.) I. Gradu — cîteva date mai însemnate, care completează „vocea" ce i-a fost consacrată în recent apărutul* Mic dicționar enciclopedic român:

„Dr. Ioan Mihalyi de Apșa, fost membru corespondent al Academiei române, s-a născut în comuna Ieud, jud. Maramureș, la 25 ianuarie 1844, dintr-o veche și nobilă familie — descendentă din voievodul Iuga, fratele lui Bogdan de Cuhea, întemeietorul Moldovei — al cărei membri au jucat un important rol politic și cultural în trecutul Maramureșului. A studiat la Sighet și Budapesta, unde și-a trecut doctoratul în drept (1868), urmînd apoi și unele cursuri de științe istorice; din 1872, a îndeplinit diverse funcții oficiale în administrația maramureșeană; totodată, a desfășurat o bogată și fructuoasă activitate cultural-obștească, fiind ani în șir secretarul și casierul «Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș», înființată în 1860 de unchiul său, comitele Iosif Man de Șieu. A luptat pentru înființarea unui liceu pedagogic românesc la Sighet, ipotecîndu-și averea pentru 6 000 forinți pe care i-a depus ca garanție în vederea construirii localului școlii. În cadrul asociațiunii, a înființat o societate de lectură și o tipografie românească.

Timp de 34 ani, a adunat documente maramureșene, publicînd, în 1900, volumul *Diplome maramureșene din secolul XIV-XV;* această lucrare, care conține 366 acte referitoare la istoria politică, economică și socială a Maramureșului în perioada amintită, a atras imediat atenția istoricilor români, Academia română premiindu-l pe autor cu marele premiu Năsturel-Herescu și alegîndu-l printre membrii ei (1901). Cît privește pe maramureșeni, ei au considerat cartea lui Mihalyi — instrument fundamental pentru înțelegerea istoriei unei întregi epoci — drept «o importantă contribuție la afirmarea demnității naționale a poporului român».

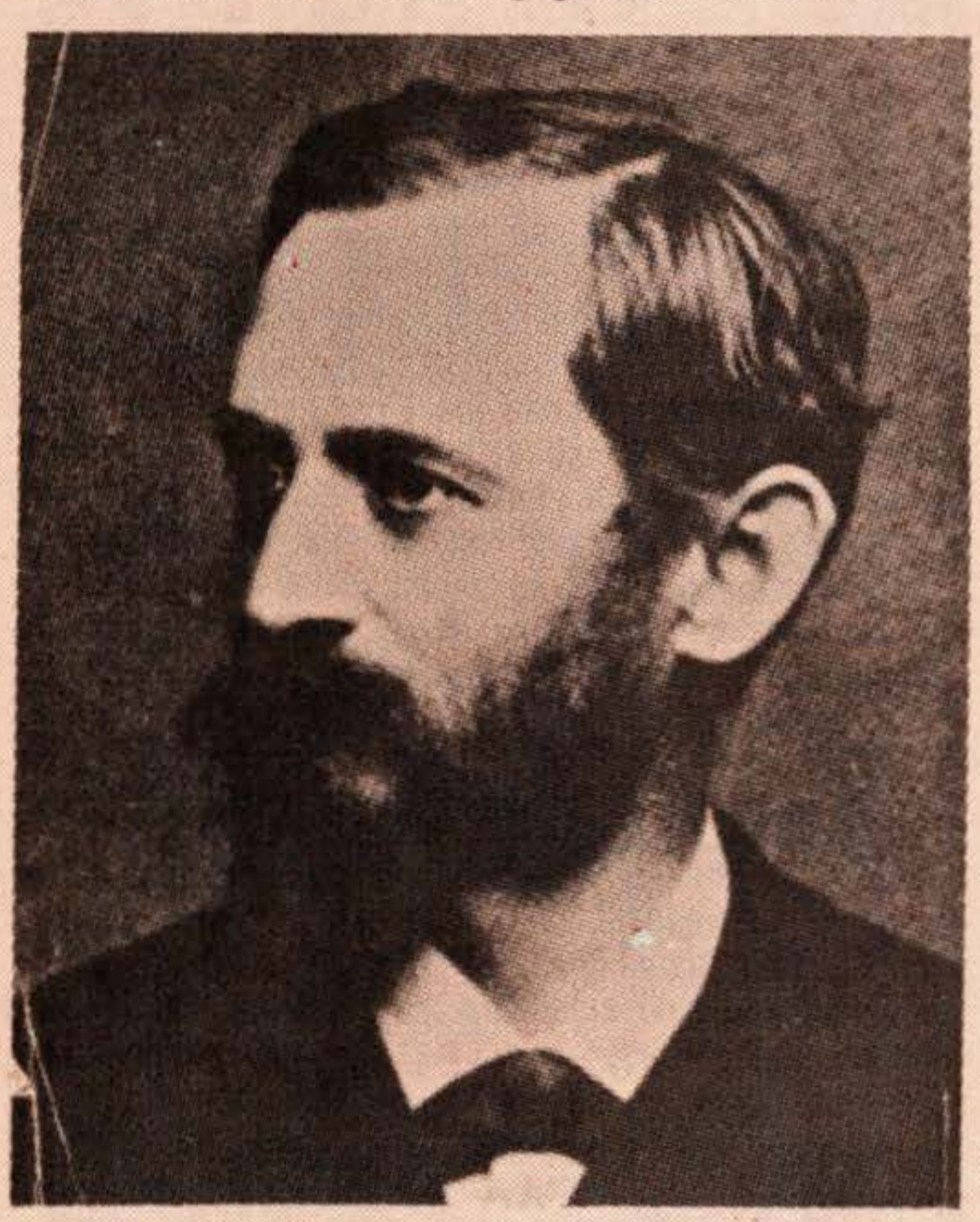

Eruditul cărturar s-a stins din viață la 12 octombrie 1914, lăsînd în manuscris al doilea volum al *Diplomelor maramureșene* și lucrarea *Pămîntul Maramureșului în timpul preistoriei*".

AVEȚI DREPTATE!

PETRE I. BĂRBUNEANU *din* București: *cele 14 regimente de grăniceri (nr. 11/1973) au fost ridicate din Dalmația, Croația și* Slovenia *(nu Slovacia), pentru apărarea granițel de sud a imperiului.*

Ing. ADRIAN I. ENACHE *din* Iaşi: *expresia „Ţara lui Papură-vodă" (nr. 11/1973) se raportează la Ştefăniţă Lupu (1659-1661) şi nu la Ştefăniţă-Vodă (1517-1527), nepotul lui Ştefan cel Mare. De altfel, acest lucru se înţelege şi din context, prin apelul la* Cronica *lui Miron Costin.*

PĂRERI...

TOADER IORDACHE *din* com. Parova, jud. Bacău, *susţine că, de fapt, colonelul Crăiniceanu nu a fost împuşcat în comuna Cleja, Bacău (nr. 1/1973) ci pe teritoriul comunei Gropile (azi Dumbrava).*

În ceea ce priveşte identitatea lui Peneş Curcanul, considerăm problema închisă, prin publicarea, în nr. 12/1973, la Poşta Magazin istoric, *a scrisorii lui Vasile Alecsandri din 12 decembrie 1877. Acest răspuns se adresează şi tov.* SIMION TIRONIOC *din* com. Vicov de Jos, jud. Suceava.

PRECIZĂRI

Imaginea înfăţişînd pe Ştefan cel Tînăr (detaliu din tabloul votiv de la biserica Sf. Gheorghe din Suceava), apărută în numărul trecut al revistei noastre (p. 8), reprezintă o reproducere grafică de Maria-Elena Ursu, publicată în lucrarea Moldova în contextul politic european *(1517-1527) a istoricului Horia I. Ursu. În lucrarea amintită, ca şi într-o altă lucrare publicată în 1940, la Cluj, Horia Ursu susţine teza despre politica abilă dusă de Ştefăniţă Vodă pentru apărarea independenţei Moldovei. Precizăm că în fişierul bibliografic care însoţea articolul lui N. Grigoraş (fişier eliminat din text de redactorul Ştefan S. Gorovei), această menţiune era făcută.*

TRAIAN AXINTE *din* Bucureşti: *aţi înţeles foarte bine, aşa cum au făcut şi ceilalţi concurenţi: s-a intervertit numerotarea răspunsurilor 4 şi 5 (nr. 2/1974, p. 51). Evident, la considerarea răspunsurilor s-a ţinut seama de ordinea corectă.*

SOLOMON IMRE *din* Bucureşti, *ne atrage atenţia asupra unei erori care s-a strecurat (redactor Ştefan S. Gorovei) în finalul articolului* Tiraniile ce-au avut de suferit, nimeni n-ar şti să le descrie (Magazin istoric, *nr. 12/1973); anume: Francisc Rákóczi II a murit nu la Istanbul, ci în orăşelul turc* Rodosto. *Viaţa lui Rákóczi şi a curţii sale acolo este zugrăvită de omul său de încredere Mikes Kelemen în* Scrisorile din Rodosto. *Autorul, dr. P. Cernovodeanu nu indicase locul exilului lui Rákóczi.*

CASTELUL DIN VINŢU DE JOS

SEBASTIAN FL. TOMESCU *din* Bucureşti, *ne semnalează degradarea Castelului Martinuzzi din localitatea Vinţu de Jos, jud. Alba. După corespondentul nostru, faptul s-ar datora utilizării clădirii* „ca depozit de cereale, de mobilă sau de legume".

Dacă (subliniem dacă*) lucrurile se prezintă conform relatării corespondentului nostru, sîntem şi noi de acord cu opinia formulată în scrisoare.* „Poate că încă nu ar fi cu totul tîrziu să se încerce de către cei în drept salvarea acestor vestigii".

Acelaşi cititor ne semnalează că în Micul dicţionar enciclopedic român, *Bucureşti, 1972, p. 1 704, Castelul Martinuzzi este datat din sec. XVII. Tomul III al* Enciclopediei Române, *Sibiu, 1904, p. 216, menţionează că G. Martinuzzi şi-a găsit moartea asasinat, la 17 decembrie 1551, în castelul din Vinţu de Jos.*

MULŢUMIRI...

Dintre multele sugestii şi propuneri sosite pe adresa redacţiei noastre, am reţinut pe cele semnate de următorii cititori, cărora le mulţumim: ION FURNICĂ *din* Bucureşti; ILIE BOLCHIŞ, satul Poşta, jud. Maramureş *(cu mulţumiri şi pentru urările adresate);* DIMITRIE MĂCIŞANU *din* Sînnicolaul Mare, jud. Timiş; CONSTANTIN TOMA *din* Hunedoara; PEPELEA ABEL *din* Piatra Neamţ, *elevă la* Şcoala generală *din* Chesinţ *căreia, de asemenea îi mulţumim pentru călduroasele urări adresate.*

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

● „Oraşul bucuriilor" şi legendele sale: 600 ani de istorie bucureşteană ● 1 Mai 1939: comuniştii în faţa palatului regal ● PROPĂŞIREA — o înflăcărată tribună a democratismului paşoptist ● 1866 — răscoala grănicerilor ● Agresivul pact de neagresiune: o scrisoare inedită a lui Lucreţiu Pătrăşcanu către Iuliu Maniu ● 23 August 1944: martori oculari îşi confruntă amintirile ● Iscusitul diplomat Dimitrie Brătianu ● Leonardo da Vinci şi anii săi de nelinişte ● Maxim Gorki despre revoluţia din februarie 1917 ● „Citind a mele versuri...": Ovidiu la asediul cetăţii Aegyssus? ● Relatările de front ale lui D.D. Eisenhower ● „Dragoste filială" la Curtea regală: destăinuirile inedite ale unei doamne de onoare a reginei Maria

CONTENTS

CONST. C. GIURESCU Vlad the Impaler (1456-1462, 1476) 2
CRISTINA ANTON-MANEA and **SERGIU IOSIPESCU** The Anti-Ottoman Campaign of the Three Romanian Principalities (1657-1662) 13
RADU VULPE A New Interpretation of the Roman Monument at Adamclisi (II).....19
N. AJITĂRIȚEI, I. DRAGOMIRESCU and **V. ȘIMANDAN** January-July 1944: Opposing the Dictatorship of Antonescu and the Nazi Occupation 24
CĂTĂLINA DIACONESCU The Sforzas 44
CRISTIAN POPIȘTEANU and **Sir DAVID MARTIN** The Royal Society 50
S. GOROVEI Historians in the Assembly Hall of the Romanian Academy 55
A. I. ERIOMENKO The Battle for Rostov 60
MIRCEA BĂLTESCU and **MIRCEA GHERMAN** The Antifascist Militant Dante Gherman ● **ELISABETA IONIȚĂ** The Workers' Solidarity (Recollections from the Struggle of the Communists, 1933-1941) 67
AISIN GIORRO PU YI Memoirs of the Last Emperor of China ..72
D. D. EISENHOWER War Memoirs 84
L. AGUADO The True Story of d'Artagnan 93

SOMMAIRE

CONST. C. GIURESCU Vlad l'Empaleur (1456-1462, 1476) 2
CRISTINA ANTON-MANEA et **SERGIU IOSIPESCU** La campagne antiottomane des trois principautés roumaines (1657-1662) 13
RADU VULPE Nouvelle interprétation du monument romain d'Adamclisi (II) 19
N. AJITĂRIȚEI, I. DRAGOMIRESCU, V. ȘIMANDAN Janvier-Juillet 1944: Contre la dictature d'Antonescu et l'occupation hitlérienne 24
CĂTĂLINA DIACONESCU Les Sforzas 44
CRISTIAN POPIȘTEANU et **Sir DAVID MARTIN** La Royal Society 50
S. GOROVEI Historiens dans la salle de l'Académie Roumaine..55
A. I. ERIOMENKO La bataille pour Rostov 60
MIRCEA BĂLTESCU et **MIRCEA GHERMAN** Le militant antifasciste Dante Gherman ● **ELISABETA IONIȚĂ** Solidarité ouvrière (Souvenirs de la lutte des communistes, (1933-1941) 67
AISIN GIORRO PU YI Les Mémoires du dernier empereur de Chine 72
D. D. EISENHOWER Mémoires de guerre 84
L. AGUADO La véritable histoire de d'Artagnan 93

СОДЕРЖАНИЕ

К. К. ДЖУРЕСКУ Влад Цепеш (1456-1462, 1476) 2
К. АНТОН-МАНЯ, С. ИОСИПЕСКУ Противотурецкая кампания трех румынских княжеств (1657-1662) 13
Р. ВУЛПЕ Новые точки зрения касающиеся румынского памятника в Адамклиси (II) 19
Н. АЖИТЭРИЦЭЙ, И ДРАГОМИРЕСКУ, В. ШИМАНДАН Январь-июль 1944 г. Против диктатуры Антонеску и гитлеровской окупации 24
К. ДИАКОНЕСКУ Семья Сфорца 44
К. ПОПИШТЯНУ, СЭР ДЭВИС МАРТИН Ройал Сосьети ..50
С. Ш. ГОРОВЕЙ Историки в Румынской Академии 55
А. И. ЕРЁМЕНКО Битва за Ростов 60
М. БАЛТЕСКУ, М. ГЕРМАН Антифашистский борец Данте Герман ● **ЕЛИСАБЕТА ИОНИЦЭ** Рабочая солидарность (Воспоминания о борьбе коммунистов 1933-1941 гг.) 67
ПУ-И Мемуары Последнего императора Китая 72
Д. Д. ЭЙЗЕНГОВЕР Военные мемуары 84
Л. АГУАДО Настоящая история д Артаньяна 93

INHALT

CONST. C. GIURESCU Vlad der Pfähler (1456-1462, 1476) 2
CRISTINA ANTON-MANEA, SERGIU IOSIPESCU Der Antiottomanische Feldzug der drei rumänischen Länder (1657-1662) 13
RADU VULPE Neuartige Interpretationen hinsichtlich des rumänischen Denkmals von Adamclisi (II) 19
N. AJITĂRIȚEI, I. DRAGOMIRESCU, V. ȘIMANDAN Januar-Juli 1944. Gegen Antonescu's Diktatur, gegen die nazistische Okkupation 24
CĂTĂLINA DIACONESCU Die Familie Sforza 44
CRISTIAN POPIȘTEANU, SIR DAVID MARTIN Royal Society 50
S. GOROVEI Historiker im Amphitheater der Rumänischen Akademie 55
A.I. EREMENKO Die Schlacht um Rostov 60
MIRCEA BĂLTESCU, MIRCEA GHERMAN Der antifaschistische Kampfgenosse Dante Gherman ● **ELISABETA IONIȚĂ** Arbeitersolidarität (Erinnerungen an die kommunistische Widerstandsbewegung der Jahre 1933-1941) 67
AISIN GIORRO PU YI Die Memoiren des letzten Kaisers von China 72
D.D. EISENHOWER Kriegserinnerungen 84
L. AGUADO Die wahre Geschichte d'Artagnan's 93

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — București, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

GEORGIVS RAKOCZI JUN.
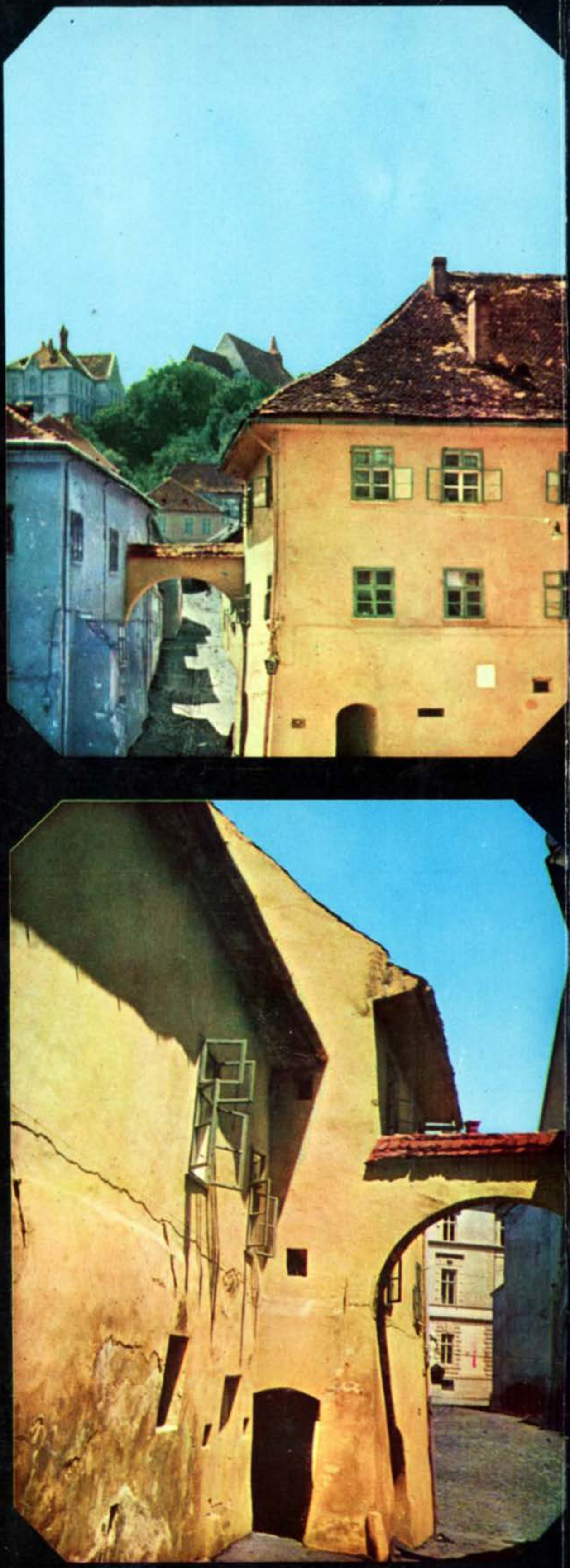
BIBLIOTECA
ACADEMIEI
ROMÂNE